

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Кафедра української філології та загального мовознавства

*Слобожанська бесіда – 10.
Актуальні питання лінгвоекнології*

Пам'яті Б. А. Шарпила та О. М. Маштабей

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(23 листопада 2017 р., м. Старобільськ)

Старобільськ ДЗ
„ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2017

Рецензенти:

Горошкіна Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу методики української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Цалапова Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Слобожанська бесіда : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 23 листоп. 2017 р.) / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка” ; за ред. проф. Глуховцевої К. Д. – Вип. 10. – Старобільськ, 2017. – 228 с.

Цей збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Слобожанська бесіда – 10. Актуальні питання лінгвоекнології”, на якій порушено актуальні питання функціонування української мови: соціальні аспекти вияву мови; риси діалектного мовлення; значення та особливості ідіолекту й розвиток загальнонародної мови.

Для мовознавців, студентів-філологів, учнів середніх шкіл, істориків, етнографів, широкого кола читачів.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
(протокол № 5 від 24 листопада 2017 року)*

© Колектив авторів, 2017

З М І С Т

Постаті

Глуховцева К. Д. Учител ь вчитьс ь, доки живе, і живе, доки вчитьс ь і вчить	6
Найрулін А. О. Децо про лінгвістичну спадщину Б. А. Шарпила (до 100-річч ь від дня народження вченого)	11
Теоретичні та практичні засади концепції сучасної української еколінгвістики	
Гримашевич Г. І. Українська діалектологія в контексті еколінгвістики	18
Латка А. С. Формування екологічної культури сучасних школярів	22
Протопопова Катерина. Від екології природи – до екології мови	25
Штрихи до портрета рідної говірки	
Вівчар Надія. Супровідна глосографія в серійних виданнях українського фольклору	29
Волошинова М. О. Назви скляного посуду в українських східнослобожанських говірках (мікропарадигма ‘скляний бутель, обплетений лозоу’)	33
Грицевич Ю. В. Тенденції наголошування в західнополіських говірках (на матеріалі фольклорних текстів)	38
Кукош Кріна. Семантичні зв’язки фітонімів української та румунської мов з іменниковими демінутивами: зіставний аспект	43
Патюк Алла. Прислівникова система говірки с. Замисловичі Олевського району Житомирської області	47
Сторожук Вікторія. Тематичні групи лексичного пасивного фонду, збережені в текстах української весільної обрядовості	49
Чабанюк Наталія. Назви учасників родильного обряду в говірці с. Кустівці Полонського району Хмельницької області	55

Чебан О. О. Говірка міста Татарбунари Одеської області на тлі діалектного простору 58

Ономастика

Безгодова Н. С. Найменування хлібних виробів у ТОВ „АТБ – Маркет” міста Старобільська як маркетинговий маркер 64

Деркач О. А. Про деякі топоніми Сватівського району 67

Мазко Катерина. Сучасний урбанімікон Житомира 72

Мартинова Валентина. Антропонімікон роману Юрія Винничука „Аптекарь” 74

Ткаченко Валерія. Неофіційні антропоніми села Піщане Старобільського району 79

Яковлева Крістіна. Особливості ергонімікону міст Бахмут і Покровськ Донецької області 81

Роль інформаційного простору у формуванні культури

Весельська Г. С. Функціонування підрядних сполучників у краєзнавчих періодичних виданнях 85

Вознюк Яна. Лексико-семантичні поля функціонування сленгізмів в Інтернеті 89

Копиця Роман, Супріган Вікторія. Анормативи в мовленні сучасних українських телеведучих (на матеріалі випусків новин „Вікна” (СТБ) та „ТСН” (1+1) 93

Кравченко О. Л. Українські веб-ресурси для перевірки мовностилістичних особливостей тексту 96

Крилевська Альона. Мовні помилки в рекламному дискурсі (на матеріалі рекламних оголошень м. Вінниці) 100

Фразеологічні студії

Бровар О. С. Семантичні групи загальномовних фразеологізмів у романі Василя Шкляра „Маруся” 103

Глуховцева І. Я. Фразеологія казки Івана Франка „Фарбований лис” 106

Добролюжа Г. М. Десять заповідей: від Біблії до народної фразеології 109

Руднік М. Г. Фразеологізми у творах Сергія Жадана 117

Діалект і розвиток загальнонародної мови

Афрам Е. Є. Засоби вираження емоційності в художньому тексті	121
Бойко Ірина. Апелятивна номінація особи у творчості Володимира Лиса	124
Гримашевич-Шваб Катерина. Мовні засоби художньої виразності у творчості Марії Матіос	128
Клімчук Ірина. Діалектизми в романі Мирослава Дочинця „Вічник”	131
Кузнецова К. О. Мовні засоби створення образу жінки в романах Ірен Роздобудько	134
Маковська Ольга. Середньополіські діалектні риси у творчості Олександра Кулеша	137
Ніколаєнко І. О. Про „Слобожанський словник” Василя Старуна”	139
Осадчин С. О. Мовна особистість Сергія Жадана	142
Сулима Софія. Лексична своєрідність творів Климентія Зіновієва в зіставленні з матеріалами словників української мови, виданих у ХХ ст.	146
Уразовська І. Б. Індивідуально-авторські неологізми в збірці Івана Низового „Ой, Комуно моя – Ойкумено...”	150

Мовна особистість у контексті мотивів і потреб соціального існування

Гренишен А. М., Полуян Д. О. Світоглядний аспект вирішення мовного питання в Україні	152
Кравчук О. М. Особливості використання текстів письменників Луганщини на заняттях у ВНЗ	156
Лукьяненко Д. В. „Модні” тенденції розвитку сучасної української мови: до питання поширення варваризмів	161
Нежива Оксана. Соціолінгвістичний аспект творчості Івана й Надії Світличних	165
Савчук О. А. Комунікативна компетентність у професійній діяльності та підходи до її вивчення в умовах інформаційної нестабільності	168
Сердечний В. В. Понятійно-термінологічний апарат софтболю: питомі українські відповідники	173

Царьова І. В. Проблеми дослідження юридичної лінгвістики	176
Літературознавчі студії: традиції, дискусії, інновації	
Манько А. М. Урбаністичні мотиви в поезії Івана Низового	181
Негодяєва С. А. Флоронімічний модус у неказковому епосі Міуської України	184
Пінчук Т. С. Солярні мотиви у творчості Івана Низового	190
Радченко Владислав. Своєрідність змалювання пейзажу у творах М. Коцюбинського	194
Смірнов Д. Е. Концепти <i>жінка, матір</i> у творчому доробку Тараса Шевченка	197
Трибуна молодих	
Безпала Єлизавета. Мудрість переможе	202
Гунда Марія, Щекатунова Н. А. Жаргон наш солов'їний...	203
Дробот Вікторія. Мовний портрет (українсько-російський білінгвізм)	206
Калінін Олексій, Щекатунова Н. А. Гра словом	208
Калініна Вікторія, Пінчук Т. С. Добрий друг чи підступний ворог?	210
Мележик Юлія. Кожен край має свій звичай	213
Прусов Ігор, Щекатунова Н. А. Хто ми в світі без рідного слова?	215
Прядка Валерія. Особистість і мова. Мовленнєва креативність	218
Федоркова Антоніна. Формування загальнолюдської культури через виражальні засоби мовлення	220
Відомості про авторів	223

ПОСТАТІ

К. Д. Глуховцева

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

**УЧИТЕЛЬ ВЧИТЬСЯ, ДОКИ ЖИВЕ,
І ЖИВЕ, ДОКИ ВЧИТЬСЯ І ВЧИТЬ**

Цього року виповнюється 95 років від дня народження Ольги Михайлівни Маштабей – відомої дослідниці українських пам’яток, авторки підручників і посібників для учнів загальноосвітньої школи та студентів вишів [1, с. 1503].

51 рік Ольга Михайлівна Маштабей пропрацювала зі студентами спочатку Старобільського вчительського інституту, а потім Луганського педагогічного інституту імені Тараса Шевченка. Вона виховала не одне покоління вчителів-словесників. Її праця була гідно оцінена. Свідченням цього є нагороди. Доцент О. М. Маштабей удостоєна медалі „За доблесну працю у Великій вітчизняній війні”, значка „Відмінник народної освіти”, нагороджена грамотами Міністерства освіти України; обиралась депутатом Луганської міської ради депутатів трудящих трьох скликань.

Своїм вихованцям Ольга Михайлівна часто говорила: „Запам’ятайте: учитель живе, доки вчиться, і вчиться, доки живе”. Ми пам’ятаємо Ольгу Михайлівну як мудрого наставника, талановитого вченого, майстерного викладача. І нині студенти користуються посібниками, написаними О. М. Маштабей. Тому ми з упевненістю говоримо: справу Ольги Михайлівни продовжено, вона й досі живе серед нас.

Ім’я Ольги Михайлівни Маштабей внесено до „Енциклопедії українознавства” у зв’язку з помітним внеском дослідниці в розробку питань історії української мови (праці

про дієслівні форми в міських і актових книгах Полтави й Миргорода), а також тому, що Маштабей О. М. – співавтор „високошкільних” підручників для студентів філологічних факультетів та учнів середньої школи.

Народилася Ольга Михайлівна Маштабей 28 березня 1922 р. в с. Орловець Городищенського р-ну Київської обл. Після закінчення Орловецької середньої школи в 1939 р. вступила на 1 курс філологічного факультету Київського університету, у 1941 р. закінчила два курси. З травня 1942 р. до червня 1944 р. навчалася в Об'єднаному Українському університеті в м. Кзил-Орда Казахської РСР. У червні 1944 р. евакуювалася разом з університетом до м. Києва, де у вересні 1944 р. закінчила філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Після закінчення університету в 1944 р. О. М. Маштабей була направлена на роботу викладачем української мови до Старобільського учительського інституту, у якому пропрацювала до вересня 1954 р. Під час роботи в Старобільську 2 роки (1947 – 1949) була деканом факультету. З 1953 до 1954 р. навчалася на відділенні дисертантів мовознавчих дисциплін при філологічному факультеті КДУ ім. Т. Г. Шевченка.

З вересня 1954 р. у зв'язку з ліквідацією Старобільського учительського інституту переведена до Ворошиловградського педінституту старшим викладачем кафедри української мови. Ольга Михайлівна Маштабей тридцять років (1956 – 1986) завідувала кафедрою української мови, тридцять вісім років (1956 – 1994) була вченим секретарем Луганського педінституту.

У 1956 р. Ольга Михайлівна успішно захистила дисертацію на тему „Актові книги Полтавського міського уряду” як джерело для історичного вивчення полтавсько-київського діалекту (дієслівні форми), їй було присуджено вчений ступінь кандидата філологічних наук, а в 1959 р. – присвоєно вчене звання доцента.

Наукові інтереси О. М. Маштабей пов'язані в основному історією української літературної мови. Вона досліджувала

писемні пам'ятки староукраїнської ділової та народнорозмовної мови. Цьому присвячено її кандидатську дисертацію, ряд наукових розвідок, упорядкування збірника актових документів (у співавторстві з В. Г. Самійленком і Б. А. Шарпилом) – „Лохвицької ратушної книги другої половини XVII ст.” (К. : Наук, думка, 1986). О. М. Маштабей є співавтором одного з найперших збірників вправ і завдань з історичної граматики (виданий у Києві в 1958 р.). Її також цікавили питання лексикології, семантики, проблеми української мови та методики її викладання в школі.

Найвизначнішою працею дослідниці було вивчення й видання Лохвицької ратушної книги – видатної пам'ятки староукраїнської ділової та народнорозмовної мови [2]. Публікація архівних матеріалів доповнює цикл видань, здійснених Інститутом мовознавства ім. О. Потебні НАН України, у яких відбито явища української літературної та розмовної мови XVI – XVIII ст. Мова Лохвицької ратушної книги є цінним матеріалом для досліджень. Наведені в ній акти витримані в дусі стандартів тогочасного українського діловодства: їх побудова, формули покликань на артикули правових кодексів, структура викладу позовів, свідчень, судової процедури в основному збігаються з відповідними актами канцелярій полкових міст – Полтави, Миргорода та ін. Це свідчить про те, що, незважаючи на полонізацію ділових стилів у першій половині XVII ст., традиції української актової мови були збережені й уже безпосередньо після визвольної війни міські уряди мали досить кваліфікованих писарів. У текстах наявна велика кількість паралелізмів, які відбивають взаємодію наслідків книжної виучки й живого мовлення писарів.

Ця книга заповнена в основному „справами поточними”, які фіксують хід судового слідства. Звідси – досить повне відображення лексики й фразеології місцевої говірки. Правопис і фонетика пам'ятки відбивають суперечність між традиційним етимологічним написанням і живим мовленням.

Вивчаючи міські актові книги Полтавського, Пирятинського, Миргородського й Лохвицького урядів, дослідниця звертає увагу на те, що локальна визначеність

документів дозволяє прослідкувати в них елементи південно-східного наріччя, причому для історичної діалектології особливе значення мають писарі як носії мовного діалекту. „Від кваліфікації писаря часто залежить співвідношення в писаних ним документах традиційних і живомовних рис. Наприклад, в актах, писаних найбільш кваліфікованим з полтавських писарів Олександром Никифоровичем, значно менше елементів живої мови, ніж в актах, писаних менш освіченим писарем Андрієм Леонтійовичем” [3, с. 185 – 186]. Характер мови актів залежить також від тенденцій в оформленні документів: якщо писарчуки полтавського міського уряду, якими керував Олександр Никифорович, мали тенденцію до стислого викладу змісту судового засідання, то писарчуки полкового уряду, якими керував Ілляш Турянський, прагнули до майже стенографічної фіксації свідчень. Ці та інші спостереження були важливими для розуміння місця й характеру живомовних елементів у мові ділових документів.

Опис діалектних особливостей актових документів: деяких форм іменників, прикметників, займенників, дієслівних форм – сприяв реконструкції живого народного мовлення XVII століття. Цей період учені характеризують по-різному. К. Михальчук припускає, що південномалоруське піднаріччя утворилося на ґрунті полянсько-деревлянської мови, починаючи, мабуть, з XIII – XIV ст. [4, с. 8]. Ф. Жилко вважає, що найважливіші особливості середньонадніпряньського говору відбилися в пам’ятках XV – XVI ст. Вони свідчать про те, що на той час цей говір був цілком визначеним окремим діалектним типом [5, с. 21]. Це положення підтримує І. Матвіяс, який визначає час формування середньонадніпряньського говору – XIII – XIV ст. [6, с. 119]. На думку В. Німчука, діалектний поділ української мови в сучасній конфігурації в XIV – XVI ст. ще не склався: „Можна припустити, що нинішнє співвідношення визначальних говіркових ізоглос в українському континуумі в основному було завершене не пізніше кінця XVI ст.” [7, с. 44]. Отже, у досліджуваних О. Маштабей актах знайшли відбиття діалектні риси середньонадніпряньського говору того періоду,

який, імовірно, відбиває особливості пізнього становлення й еволюції його.

Систематизація та впорядкування визначальних морфологічних рис полтавських говірок XVII ст. дали можливість Ользі Михайлівні взяти участь у науковій дискусії про походження досліджуваного континууму. У статті „Деякі морфологічні риси говорів Полтавщини XVII століття” О. Маштабей доводить, що полтавські говірки належать до старожитніх, цим самим підтверджуючи конкретними фактами положення відомого діалектолога Ф. Жилка [8, с. 164] та інших учених. Пізніше ця думка закріпилася в підручній літературі завдяки працям С. Бевзенка [9, с. 9].

Узагальнення свідчень пам’яток української мови також сприяло з’ясуванню низки конкретних питань діалектології, зокрема й співвідношення рис південно-західного та поліського наріч у полтавських говірках XVII століття.

Загалом морфологічні риси полтавських говірок у XVII ст., виявлені О. Маштабей, стали підґрунтям для розуміння історії цих говірок. Робота дослідниці свідчить, що в XVII ст. полтавські говірки вже сформувалися як окремий діалектний тип, розвиток їх призводить до зменшення кількості ознак поліського наріччя, набуття ними новітніх рис тощо.

Література

1. **Енциклопедія** українознавства : у 10 т. / за ред. В. Кубійовича. – К., 1994. – Т. 4. 2. **Лохвицька ратушна** книга другої половини XVII ст. : зб. актових документів / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні / підгот. до вип. О. Маштабей, Б. Шарпило, В. Самійленко, – К., 1986. – 219 с. 3. **Маштабей О. М.** Деякі морфологічні риси говорів Полтавщини XVII ст. / О. М. Маштабей // Середньонадніпряньські говори : зб. ст. – К., 1960. – С. 184 – 203. 4. **Михальчук К.** К южнорусской диалектологии / К. Михальчук. – Киев, 1893. 5. **Жилко Ф. Т.** Середньонадніпряньські говори (деякі їх особливості і територія поширення) / Ф. Т. Жилко // Середньонадніпряньські говори : зб. ст. – К., 1960. – С. 15 – 21. 6. **Матвіяс І. Г.** Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К., 1990. – 168 с. 7. **Німчук В. В.**

Проблема українського діалектогенезу / В. В. Німчук// Проблеми сучасної ареалогії. – К., 1994. – С. 25 – 47.
8. **Жилко Ф. Т.** Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К., 1966. – 307 с. 9. **Бевзенко С. П.** Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 245 с.
10. **Наконечний М.** До питання про генезис середньонадніпрянських говірок / М. Наконечний // Питання історичного розвитку української мови : тези доп. – Х., 1959. – С. 97 – 98. 10. **Матвіяс І. Г.** Формування південно-східного наріччя української мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 1983. – № 1. – С. 52 – 59.

А. О. Найрулін

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ДЕЩО ПРО ЛІНГВІСТИЧНУ СПАДЩИНУ Б. А. ШАРПИЛА
(до 100-річчя від дня народження вченого)

У цьому році виповнюється 100 років від дня народження знаного вітчизняного мовознавця, викладача Луганського національного університету імені Тараса Шевченка Бориса Антоновича Шарпила, відомого багатьма науковими дослідженнями в галузі української мови. Цією статтею ми хочемо ще раз нагадати про наукову спадщину нашого земляка, який значну увагу приділив вивченню особливостей говірок Старобільщини, історії нашої рідної мови, питанням її стильової диференціації, актуальним проблемам дериватології. Отже, мета нашої розвідки – дослідити науковий внесок Б. Шарпила в розвиток української лінгвістики. Завдання – проаналізувати мовознавчі праці науковця, присвячені питанням української діалектології, історії української мови, теорії та історії епістолярного стилю.

Незважаючи на те, що Б. Шарпило за освітою був російським філологом (у 1939 р. він закінчив Полтавський педінститут за спеціальністю „Російська мова та література”), свою наукову діяльність він присвятив саме українській мові. Його перші статті присвячено дослідженням особливостей говірок Східної Слобожанщини: „Деякі особливості формування й розвитку українських говірок Східної Слобожанщини”, „До питання про історичну природу деяких гіперичних явищ у говорах південно-східного наріччя української мови” (1956 р), „Українські говірки Луганщини в їх відношенні до діалектної системи південно-східного наріччя української мови” (1958 р.), „До питання про генезис діалектних груп української мови” (1959 р.). А вже в 1960 р. Б. Шарпило захистив кандидатську дисертацію „Порівняльно-історична характеристика українських говірок Східної Слобожанщини (Старобільщини)”. Так, у доволі відомій у наукових колах діалектологів статті „До питання про історичну природу деяких гіперичних явищ у говорах південно-східного наріччя української мови” відчутний справжній науковий підхід до досліджуваної проблеми, що виявляє себе в бездоганному знанні історії висвітлюваного питання (про це свідчить аналіз наукових праць Л. Булаховського, Г. Шила, С. Копорського. В. Жирмунського). У статті значну увагу приділено історичним умовам говорів Полтавщини й Слобожанщини, що підтверджує гарну обізнаність автора з історією України та української історіографії. У розвідці використано працю відомого українського історика Д. Яворницького „Історія запорізьких козаків”, яка довгий час була замовчувана в радянсько-українській історичній науці. Але насамперед на увагу заслуговує чіткий науковий аналіз гіперичних явищ, серед яких Б. Шарпило виділяє гіперизми на фонетичному рівні:

- 1) заміна етимологічного [у] на [о] [4, с. 23 – 24];
- 2) заміна етимологічного [а] на [о] [Там само, с. 24 – 25];
- 3) розвиток етимологічно не виправданої м'якості [р] [Там само, с. 25 – 26];
- 4) утрата етимологічного [г] [Там само, с. 26 – 27].

Та на рівні морфології – у вигляді уніфікації форм називного відмінка однини чоловічого роду прикметників за типом м'якої основи [Там само, с. 27 – 28].

У статті „Українські говірки Луганщини в їх відношенні до діалектної системи південно-східного наріччя української мови” на значному діалектному та історико-лінгвістичному матеріалі здійснено опис мовних рис говірок Луганщини у їх відношенні до системи говірок південно-східного наріччя загалом і степових та слобожанських говірок зокрема, наголошено на історичних зв'язках говірок Луганщини із середньонадніпрянськими говірками. Б. Шарпило актуалізує вивчення українських говірок нашого краю, оскільки без „детального вивчення цих говірок немає змоги скласти повне уявлення про систему південно-східного наріччя української мови та про історичне співвідношення говірок середньонадніпрянських і говорів новозаселених у XVII – XVIII століттях територій Слобожанщини та Південного Степу” [Там само, с. 40].

Важливою для української діалектологічної науки стала стаття Б. Шарпила „До питання про генезис діалектних груп української мови”, у якій наголошено на таких важливих і для нашого часу гіпотезах: „1. Українська мова ... розподілилася за періоди XIV – XV століть у діалектному відношенні на два наріччя: південно-західне і північне (північно-східне). 2. Середньонадніпрянські говірки генетично є говірками північного (північно-східного) типу. 3. Протягом XV – XVII століть унаслідок взаємодії з південно-західними говірками і певних внутрішніх умов розвитку середньонадніпрянський говір виробив ряд своєрідних особливостей і виділив в окремий діалектний тип, що ліг в основу формованого в XVI – XVII століттях південно-східного наріччя української мови” [Там само, с. 39].

Значну увагу в науковій спадщині Б. Шарпила приділено питанням історії української мови. Учений протягом багатьох років викладав в університеті історичну граматику української мови та історію української літературної мови. У 1958 р. вийшов перший в Україні „Збірник вправ з історичної

граматики української мови” у співавторстві з викладачами нашого університету О. Безпальком та О. Маштабей. За цим посібником навчалося не одне покоління філологів-україністів. Основні його положення стали актуальним для наступного збірника вправ з історичної граматики української мови, авторами якого були Л. Коломієць та А. Майборода (1988 р).

Заслуговує на увагу глибокий науковий підхід Б. Шарпила до тих навчальних дисциплін, які він читав в університеті. На початку 90-х рр. мовознавець розробив детальну навчальну робочу програму з „Історії української літературної мови”, положення якої стали основою для виходу матеріалів до вивчення курсу, укладених І. Ніколаєнко та А. Найруліним (2004 р.). У своїй програмі Б. Шарпило наголошує на чіткому розмежуванні „понять історико-структурного аналізу (історична фонетика, граMATика, лексикологія загальнонародної мови) і функціонального (виділення та розвиток літературної мови, формування її норм і стилів, співвідношення з діалектами та іншими мовами, використання структурних елементів загальнонародної мови в різних стилях)” [2, с. 5]. Уперше до програми за довгий час заборон і забуття були введені імена відомих українських мовознавців І. Огієнка – автора важливої для вітчизняної історичної лінгвістики „Історії української літературної мови” (Вінніпег, 1949), С. Смаль-Стоцького – одного з найталановитіших славістів, Ю. Шевельова – автора фундаментальних наукових праць з історії української та праслов'янської мов та ін. У програмі Б. Шарпило звертає увагу на досить важливе положення при вивченні історії літературної мови так звані „ножиці” (на які свого часу вже звертав увагу Л. Якубинський): „Складність аналізу етнічних відмінностей в усному мовленні внаслідок його розходжень з книжно-літературною мовою (типові для доби феодалізму „ножиці”)” [Там само, с. 7]. Це положення є важливим, оскільки розмовне мовлення українців і літературна, тобто книжно-писемна мова давньо-(старо-)українська мали суттєві розбіжності, які під впливом проникнення в літературну мову в подальшому все більшого числа живомовних елементів поступово усувалися. Важливою методологічною засадою в програмі стали

положення симпозіуму з проблеми „Давньоруський період в історії східних слов'ян і їх мов” (1992 р.), уміщені в додатку до теми 2, у яких наголошено: „Щодо живої розмовної мови, то відкидається поширене в підручниках поняття єдиної давньоруської мови народності. Аргументи: була не єдина давньоруська народність, а союзи племен, консолідація яких призвела до утворення трьох східнослов'янських народів. Цей процес, як і утворення трьох східнослов'янських мов, пов'язується з кінцем праслов'янського періоду, тобто з VII – VIII століттями... Разом з тим наголошено, що реально існувала давньоруська літературно-писемна мова, яка „виникла на основі церковнослов'янської з використанням певних живомовних елементів” [Там само, с. 12 – 13]. Методологічно засадничими в аналізованій програмі є положення про націю та вищий етап формування нації: „Нація як соціально-етнічна категорія виростає з історії народу (етносу), сформованих протягом тисячоліть особливостей його психічного складу, виробничої діяльності, мовлення. Консолідації (єднанню) нації сприяє розвиток економічних і соціально-політичних зв'язків, спільна боротьба за самовизначення й незалежність народу. Визначну роль у розвитку нації відіграє нагромаджене протягом усієї історії суспільства мовне багатство, у лексиці й граматиці якого відкладається життєвий досвід, звичаї, дух (мислення і психіка) народу. Вищий етап формування нації супроводжується усуненням розходжень („ножиць”) між книжно-писемною мовою і розмовним мовленням, виробленням наддіалектних загальнонародних норм. Спільність життя нації, як і формування національної самосвідомості, неоднакові в різних народів” [Там само, с. 22].

Значну частину своєї наукової діяльності Б. Шарпило присвятив дослідженням історії та теорії епістолярного стилю, наголошуючи на його самостійному статусі, визначаючи його лінгвостилістичні характеристики, заперечуючи концепції про епістолярний стиль як міжстильовий жанр, оскільки, на думку дослідника, їх недоліком є „орієнтація на зовнішній критерій листування без урахування комунікативної функції епістолярного стилю, побудованої на лінгвістичних параметрах

міжособистісного спілкування. Гіперболізується значення елементів інших стилів у „приватних листах”, незважаючи на загальну поширеність міжстильового схрещення (наприклад, у художніх творах, публіцистиці та ін.). Натомість ігнорується діалого-монологічна й відповідно – текстова структура” [3, с. 114]. В історії нової української літературної мови Б. Шарпило виділяє три основні етапи становлення й розвитку цього стилю.

I етап представлений епістолярієм попередників Тараса Шевченка, характерні риси листів цього періоду такі: стилізація під мовлення простакуватого селянина, елементи бурлеску, зниженої й часом вульгарної лексики. До цього періоду відносимо листи Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки та ін. [Там само, с. 118].

Для II етапу, тісно пов'язаного з іменем основоположника сучасного типу української літературної мови Т. Шевченка, характерне подальше вдосконалення українського епістолярного стилю, листи цього періоду позначено логічною послідовністю структури, лаконічністю звертань і прощань, проханнями писати листи рідною мовою; у цей час спостережено відмежування стилізації під простакуватого селянина; активне використання багатств живої народної лексики й фразеології, розмовно-діалогічних структур дотепного живого мовлення; автори листів широко застосовують монологічні й оригінально-поетичні внесення [Там само, с. 119].

III етап пов'язаний з іменами сучасників і наступників Т. Шевченка: П. Кулішем, Марком Вовчком, І. Нечуєм-Левицьким, Панасом Мирним, М. Коцюбинським, В. Винниченком та іншими майстрами слова [Там само, с. 120].

Стилістичні параметри епістолярного стилю визначені нами в одному з опублікованих у співавторстві з Б. Шарпилом дослідженні [1, с. 130 – 131]:

- 1) соціально-психологічна зумовленість міжособистісними стосунками;
- 2) відповідна насиченість мовними засобами інтимізації;
- 3) своєрідна діалогічно-монологічна структура;

- 4) жанрово-стилістична проникність текстів;
- 5) засоби лаконізму;
- 6) наявність стандартних формул (формул-звертань, формул-привітань, формул-побажань, формул-прохань, формул-прощань та ін.);
- 7) поєднання книжно-літературних і просторічних мовних явищ.

Отже, зважаючи на ґрунтовність, непересічність лінгвістичної спадщини Б. Шарпила, уважаємо, що вона є актуальною й перспективною для подальших наукових досліджень у галузях української діалектології, історії української мови та стилістики.

Література

1. **Найрулін А.** До лінгвістичної проблематики епістолярної спадщини Т. Г. Шевченка / А. Найрулін, Б. Шарпило // XXXI наук. Шевченківська конф. : матеріали. – Луганськ, 1994. – С. 130 – 132; 2. **Найрулін А. О.** Історія української літературної мови : матеріали до вивчення курсу для студ. філол. фак. пед. ун-тів / А. О. Найрулін, І. О. Ніколаєнко. – 2-е вид., переробл. і доп. – Луганськ, 2004. – 71 с. 3. **Шарпило Б. А.** До проблеми історичного вивчення українського епістолярного стилю / Б. А. Шарпило // Проблеми філології : зб. наук. пр., присв. 70-річчю ін-ту. – Луганськ, 1993. – С. 113 – 120; 4. **Шарпило Б. А.** Вибрані праці / Б. А. Шарпило; упоряд. : І. Я. Глуховцева, В. В. Лєснова, І. О. Ніколаєнко ; за заг. ред. проф. Глуховцевої К. Д. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 152 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

Г. І. Гримашевич

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

II половина XX – початок XXI ст. позначені в лінгвістичній науці виокремленням нової галузі мовознавства – еколінгвістики, яка була започаткована в США (Е. Гауген), продовжена в Європі (І. Огнгайзер, Г. Гарманн, Р. Філіппсон та ін.) і на кінець XX ст. актуалізована в Славії (П. Зіма, Г. Цихун, І. Марван, О. Белей, Н. Кислицина, В. Шляхов, О. Іванова, Н. Курашкіна, Д. Курушева та ін.).

Як міждисциплінарна галузь еколінгвістика спонукає до здійснення досліджень в інших галузях мовознавства, зокрема в діалектології, з огляду хоча б на такі напрями дослідження, як установлення причин, форм, функцій і наслідків мовної різноманітності; аналіз чинників зникнення мов (а звідси – і зникнення чи видозміни діалектів); аналіз текстів, у яких порушено теми охорони навколишнього середовища [4, с. 147], адже діалектне мовлення – яскравий показник мовної різноманітності, екологічні та інші екстралінгвальні чинники призводять до зникнення чи видозміни діалектного ландшафту, наслідком чого є незворотні зміни в діалектному мовленні.

Зазначене вище актуалізує аспект дослідження української діалектології в контексті еколінгвістики, що свідчить про міждисциплінарний характер двох наук.

Білоруський дослідник Г. Цихун предметом еколінгвістики вважає вивчення функціонування мов та інших мовних утворень з позиції збереження мовного багатства та різноманіття як тепер, так і в майбутньому. На його думку, засади еколінгвістики цілком узгоджені з основними принципами сучасного екологічного мислення, що виникло як реакція на непередбачувані наслідки, які можуть з'явитися під час

утручання людини в природні процеси [5, с. 13]. З приводу зазначеної думки доречно буде згадати аварію на ЧАЕС, яка призвела до невідворотних змін не тільки в екологічному сенсі, адже значна частина Полісся перестала функціонувати, зазнавши змін флори та фауни, а й у мовному, про що свого часу писав П. Гриценко, роблячи висновок про те, що середньополіський мовний ареал як діалектна цілість перестав існувати, а поняття середньополіський діалект, які дотепер були відомі українській діалектології, уже належать минулому, періодові до 1986 року, що призвело до відчутних інформаційно-культурних утрат для славістики й україністики [1, с. 5 – 8]. Так екологічна катастрофа спричинила зникнення унікального поліського мовлення, яке після відселення мешканців із різних зон радіаційного забруднення було розпорошене на різних теренах України. Крім того, на діалектний континуум, його цілісність, зміну ареалів впливають і політичні чинники та воєнні дії, що спостерігаємо сьогодні в Криму та на Сході України, що призвело до значних міграційних процесів і розпорошення особливостей степових та східнослобожанських говірок у різних зонах. Це спонукає діалектологів до вивчення сучасних переселенських говірок крізь призму тематики діалектологічних досліджень, у яких представлено образні уявлення представників діалекту про явища навколишнього світу. Зазначене актуальне ще й з огляду на антропоцентризм у діалектології. І хоча еколінгвістичний підхід передбачає своє потрактування антропоцентризму, усе ж спільним для діалектології та еколінгвістики є те, що в центрі досліджень – людина як частина картини світу, який вона намагається змінити.

Водночас зазначимо, що кінець ХХ – початок ХХІ ст. в українській діалектології позначені текстоцентризмом, адже діалектний текст – простір природної реалізації говіркових явищ, засіб фіксації і збереження важливої для дослідників інформації про реальні процеси, що пронизують діалектне мовлення й говірки як одну з форм існування національної мови [2, с. 15]. З огляду на вказане вище в українській діалектології виникає проблема екодискурсу – запису діалектних текстів на екологічні теми, у яких

порушено проблеми довкілля, як-от: про природу, стан навколишнього середовища тощо¹. Зокрема, для території Середнього Полісся сьогодні актуальним є запис текстів про природу, ліси, рослинний і тваринний світ, представлений у них, бо нищівне вирубування лісів спричиняє невідворотні зміни в лісовому ландшафті, призводить до зникнення величезної кількості рослин, міграції тварин, а це стане поштовхом до змін у діалектному мовленні поліщуків, зникнення низки раритетних назв на позначення рослинного та тваринного світу.

У зв'язку з цим зростає роль мови для вирішення проблем довкілля. Як зазначає О. Іванова, еколінгвістику тому й уважають екологічною лінгвістикою, що вона прагне до очищення навколишнього середовища суто лінгвістичними засобами, адже розумне людське слово може багато чого досягти, багато чого виправити, змінити й спрямувати на користь усього людства [3, с. 47].

Взаємозв'язок еколінгвістики та діалектології вбачаємо ще й у тому, що низку проблем першої, зокрема проблему мовної демографії, особливості взаємодії мови та її носіїв з огляду на їхнє регіональне походження, специфіку інституційної підтримки мови (у нашому випадку – діалектної), з'ясування ставлення мовців до мови (у нашому контексті – і до діалектної мови) [6, с. 65], можемо вважати актуальними й для української діалектології. Невтішна демографічна ситуація в сільській місцевості (зменшення народжуваності, міграційні процеси, від'їзд молоді в міста й за кордон, відхід у вічність представників старшого покоління – носіїв культури, мови, ментальності, світогляду певної етнічної групи), зникнення

¹ Такі тексти представлено у виданні Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 1. Тексти / уклад. Ю. І. Бідношия, Л. В. Дика. – К. : Довіра, 2003. – 456 с. : іл.; Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 2. Тексти / уклад. Г. В. Воронич, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. – К. : Довіра, 2003. – 607 с. : іл.; Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 3. Матеріали до Лексичного атласу української мови / уклад. Ю. І. Бідношия та ін. – К. : Довіра, 2003. – 225 с. : іл.

у зв'язку з цим із карти України низки населених пунктів неминуче впливають на діалектне мовлення, яке трансформується, частково нівелюється, зазнає впливу літературної мови та інших мов і діалектів, що ставить завдання перед перспективною діалектологією – спрогнозувати майбутнє таких діалектних зон, перед сучасними діалектологами – максимально зберегти говіркове мовлення, зафіксувати й оприлюднити його, зберігши для майбутніх поколінь. Щодо інституційної підтримки мови, а у зв'язку з цим і діалектної зауважимо про постійне вболівання за долю українських говорів багатьох українських діалектологів, із-поміж них і В. Німчука, який неодноразово наголошував на створенні Товариства захисників українських діалектів, члени якого повинні не тільки захищати українські діалекти, а й намагатися всіляко пропагувати їх як засіб спілкування певного регіону й джерело поповнення літературної мови, виховувати в людей позитивне ставлення до діалектного мовлення як самоідентифікаційної ознаки представника певної етнічної групи.

Отже, розгляд проблем української діалектології в контексті еколінгвістики засвідчує про взаємозв'язок і взаємовплив цих двох гуманітарних галузей знання, оскільки екологічні проблеми неминуче призводять до змін у говорах, впливають на ареали діалектів, їхню цілісність. Швидкоплинність, змінність мовної ситуації з огляду на екологічні проблеми спонукає до запису цінних мовних і культурних свідчень на різних теренах українськомовного діалектного континууму, адже вони через кілька років можуть бути втрачені безповоротно.

Література

1. **Гриценко П. Ю.** Дослідження говірок Чорнобильської зони на тлі інших діалектних систем / П. Ю. Гриценко // Говірки Чорнобильської зони. Системний опис. – К., 1999. – С. 5 – 14.
2. **Гриценко П. Ю.** Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9 – 15.
3. **Иванова Е. В.** Цели, задачи и проблемы эколингвистики / Е. В. Иванова // Прагматический аспект коммуникативной

лингвистики и стилистики : сб. науч. тр. – Челябинск : Изд-во ИИУМЦ „Образование”, 2007. – С. 41 – 47. 4. **Селіванова О. О.** Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2010. – 844 с. 5. **Цыхун Г. А.** Славянскія мовы ў святле экалінгвістыкі / Г. А. Цыхун // Доклады : XII Міжнародны з’езд славістаў. – Мінск, 19998. – 24 с. 6. **Haugen E.** The ecology of Language / E. Haugen. – Stendford, 1972. – 211 p.

А. С. Латка

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

Головною метою вчителя української мови, який працює з класами природничо-математичного профілю, є формування професійного мовлення учнів і виховання екологічно адекватної особистості, тому все більш актуальним у сучасній педагогіці стає вивчення всього, що пов’язане з рідним краєм, оскільки „мала батьківщина” – одна з вічних цінностей, що супроводжує особистість на життєвому шляху. Підтвердженням нашої думки є слова Я. Голобородька, що рідний край – це „першосвіт, який несе початкове інформаційне навантаження про навколишні реалії та реальність, від якого й залежать подальші віхи в розвитку особистості” [3, с. 24].

„Мала батьківщина” здійснює помітний вплив на формування елементів світогляду й уподобань особистості. Ще К. Ушинський писав, що вчитель не знайде багатшого матеріалу, різнобічного, доступного для розвитку мислення й мовлення, як матеріал навколишньої природи [1, с. 170]. Але в системі шкільної освіти часто спостерігаємо парадоксальне явище: дитина насичена знаннями про макросвіт і має мінімум відомостей про мікросвіт, у якому зростає. Тобто знання про більше й складніше формується не на основі ближчого, ріднішого, а відтак – і зрозумілішого, а відірвано від цього, що є порушенням одного із законів становлення особистості. Тому незнання й нерозуміння рідного краю є першим кроком до

поразки у формуванні патріотичних почуттів дитини та її дбайливого ставлення до навколишнього макро- і мікросвіту, оскільки, у першу чергу, саме лінгвокраєзнавчий матеріал створює благодатну основу для формування мовної особистості.

Звідси походить концепція мови як культурно-історичного середовища, висунута ще філософами античності та науково обґрунтована В. Гумбольдтом, О. Потєбнею та ін. Вона дозволяє навчити учнів сприймати мову як систему, що постійно розвивається за певними законами, і „донести до них ідею зв'язку мови з філософією, психологією, історією духовної культури загалом; націлює учнів на розуміння через мовну систему самобутнього національного мислення в його часовій і географічній площині” [5, с. 3].

Ми вважаємо, що саме звернення до мовної культури рідного краю може й повинно стати першим кроком на цьому шляху. Це реалізується за допомогою введення до шкільної програми регіонального компонента, який відображає своєрідність регіону, його історію, традиції та інші відомості, що не ввійшли або недостатньо відображені в державному компоненті змісту освіти, але є суттєвими елементами формування світогляду, патріотичних почуттів та необхідні для повнішої етнічної ідентифікації, повноцінного входження молодого покоління в життя в умовах конкретного регіону.

„Урахування регіонального компонента, що передбачає систематичне й послідовне включення до змісту навчання місцевого мовного матеріалу, дає можливість об'єднати лінгвістичну теорію з повсякденною учнівською практикою, залучити до навчально-виховного процесу культурно-освітні заклади населеного пункту, у якому мешкають учні” [4, с. 131]. Тому на уроках української мови обов'язково повинен застосовуватися матеріал (зв'язні тексти, словосполучення й речення тощо), тематично орієнтований на природу, економіку, матеріальну й духовну своєрідність регіону.

Зважаючи на це, важливим є створення системи завдань з української мови за професійним спрямуванням, яка буде пов'язана з використанням лінгвокраєзнавчого матеріалу. Такі вправи є цікавими для школярів і сприяють легшому і

швидшому засвоєнню матеріалу, оскільки безпосередньо пов'язані з обраним профілем та є джерелом професійних знань.

Луганська область, наприклад, є цікавим філологічним об'єктом, і, хоча чинна шкільна програма не орієнтує вчителя на врахування регіонального компонента, учитель української мови повинен добирати дітям такі вправи і завдання, які б допомагали створювати образ не абстрактної батьківщини, а такої, що складається з малих рідних країв, куточків. Важливо, щоб учні зрозуміли: від того, як вони ставляться до своєї „малої батьківщини”, як люблять і поважають її, як бережуть свій край, буде залежати майбутнє країни. Головна думка виховання така: в одній країні не буває чужих проблем; людина, яка піклується про екологію рідного міста (села, селища), а за його межами сама стає загрозою доквітлю, не розуміючи глобальності проблеми, є лицемірною, нічого не варта; свою „велику Батьківщину” треба любити й берегти так, як рідний край.

Так, для учнів класів природничо-математичного профілю будуть цікавими такі завдання, які передбачають вивчення певного об'єкта чи теми краєзнавчого напрямку, а саме: дослідження назв рослин, місцевостей та їхніх природних особливостей, характеристика заповідних зон і природних пам'яток, робота з художніми текстами про природу письменників рідного краю тощо.

Такий підхід дозволяє конкретизувати знання, засвоєні під час вивчення теоретичного матеріалу, і викликати в школяра „бажання висловити свої етичні позиції, закріпити у свідомості навички правильно, критично оцінювати свою поведінку в природі” [5, с. 151). Виконуючи подібні завдання, працюючи з довідковою літературою, учні вчать вибудовувати логічні ланцюжки й прогнозувати наслідки своїх дій відносно природи.

Отже, лінгвокраєзнавчий компонент у навчанні мови відіграє важливу роль у вихованні цивілізованої, патріотичної, національно-мовної особистості, а різнобічний дидактичний матеріал краєзнавчого характеру дарує школярам естетичну насолоду, почуття гордості за свою „малу батьківщину”, допомагає повніше відчути красу рідної мови й особливості її втілення в мовленні земляків, усвідомити власний зв'язок з

рідним краєм, дослідити його потреби й перспективи, що стане в нагоді під час подальшої професійної діяльності.

Література

1. **Безгодова Н.** Лінгвокраєзнавчий матеріал як засіб формування професійного мовлення майбутніх учителів природничого профілю / Н. Безгодова, І. Ніколаєнко. // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філологічна, 2010. – Вип. 50. – С. 170 – 173.
2. **Безгодова Н. С.** Реалізація виховного потенціалу засобами опрацювання екологічної лексики / Н. С. Безгодова // Зб. наук. пр. Педагогічні науки. – Херсон : ОЛДІ-плюс, 2001. – Вип. XIX. – С. 147 – 151.
3. **Голобородько Я.** Методичні засади вивчення культурософії рідного краю / Я. Голобородько // Зб. наук. пр. Педагогічні науки. – Херсон : ОЛДІ-плюс, 2001. – Вип. XIX. – С. 24 – 28.
4. **Горошкіна О. М.** Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.
5. **Сікорська З. С.** Мова – душа народу. Регіональний компонент у навчанні мови (10 – 11 класи) : посіб. для вчителя / З. С. Сікорська, К. Д. Глуховцева та ін. – Луганськ, 1997. – 170 с.

Катерина Протопопова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ВІД ЕКОЛОГІЇ ПРИРОДИ – ДО ЕКОЛОГІЇ МОВИ

Екологія (від дав.-гр. *οἶκος* – середовище, житло і *λόγος* – учення, наука) – розділ біології, що вивчає закономірності взаємовідношень організмів з навколишнім середовищем, а також організацію і функціонування надорганізмових систем (популяцій, видів, біоценозів, біосфери) [1, с. 194]. Термін уперше запропонував німецький біолог Ернст Геккель у 1866 р. Наприкінці ХХ століття в процесі трансдисциплінарного впливу загальної концепції екології на інші галузі, виникли нові дисципліни – філософська екологія, антропологічна екологія, екологія історії, екопсихологія, екологія теорії пізнання, медіа екологія, еколінгвістика тощо.

Уперше термін „*екологія мови*” запропонував Ейнар Хауген, який у 1972 році в доповіді „Екологія мови” виділив аспект взаємодії в межах соціолінгвістики й психолінгвістики. Основним завданням, на думку лінгвіста, є дослідження взаємозв'язку між мовою та довкіллям, тобто вивчення взаємозалежності між мовами в розумі людини і в багатомовному суспільстві [2, с. 325].

Метою нашої статті є висвітлення шляхів еволюції поняття „*еколінгвістика*” й визначення основних напрямів становлення еколінгвістики як мовознавчої дисципліни.

У ХХІ столітті стає очевидним той факт, що саме поняття „*екологія*”, яке первісно стосувалося лише природи, її захисту від людської діяльності, набуває іншої мотивації. Її окреслюють такі поняття, як „*екологія культури*”, „*екологія мислення*”, „*екологія слова*”, „*екологія мови*” тощо. Екологізація наукового знання – закономірний процес у формуванні екологічного мислення, сутністю якого є усвідомлення, пристосування дій до законів біосфери.

Подібно до того, як екологія вивчає взаємодію живих організмів між собою, екологія мови вивчає вплив мови одна на одну та їхню взаємодію із зовнішніми чинниками. Екологічні проблеми в природі можуть погіршити здоров'я людей, проблеми екології мови можуть призвести до деградації людини, для якої ця мова рідна.

Сам Е. Хауген зазначав, що поняття „*екологія*” відносно мов з'явилося дещо раніше – у роботі К. та Ф. Вьолінгів і Н. Шутца „*The Language Situation in Arizona as Part of the Southwest Culture Area*” в 1967 році.

Після виходу роботи Е. Хаугена почалися стрімкі розвідки еколінгвістичних проблем іншими науковцями, які головним чином стосувалися занепаду мов, їх вимирання, мовного планування та ін. (У. Смолей, Р. Діксон, П. Мюльхойслер).

На початку ХХІ століття питання взаємодії мови й середовища порушив англійський мовознавець Міхаель Халлідей. Він виголосив перед лінгвістами деякі загальнотеоретичні питання, зокрема: наскільки мовні структури й одиниці текстів задіяні у висвітленні питань,

пов'язаних з проблемами оточення, довкілля; чи може мова зробити ці проблеми більш зрозумілими й близькими до людей.

Саме всі ці теорії та припущення дали поштовх до появи нового напрямку дослідження мови – екологічної лінгвістики.

Наразі сформувалися два вектори еколінгвістичних досліджень:

- екологія мови, що спирається на базові положення екології й метафорично переносить на мову екологічні терміни, принципи, поняття та методи дослідження екології як науки (Е. Хауген, А. Філл, В. Трампе, П. Фінке, У. Маккей);

- мовна екологія – розглядає вираження в мові екологічних тем, спираючись на основні положення й методологію мовознавства. Мову й тексти розуміють з погляду їхньої „екологічності” для людини й суспільства (М. Хеллідей, П. Мюльхойслер, Д. Дьорінг).

У межах зазначених вище векторів екологічних досліджень мови австрійським ученим А. Філломбуло запропоновано таке розмежування:

- еколінгвістика – загальний термін для всіх сфер дослідження, які об'єднують екологію й лінгвістику;

- екологія мови – досліджує взаємодію між мовами, щоб зберегти той чи той мовний різновид, що перебуває під загрозою зникнення;

- екологічна лінгвістика – переносить терміни, методи й принципи екології на вивчення мови;

- лінгвістична (мовна) екологія – вивчає взаємозв'язок між мовою та „екологічними” питаннями.

Серед праць початку ХХІ століття з екологічних досліджень мови заслуговують на увагу роботи Д. Вендела, Л.-Ж. Кальве. У роботі Д. Вендела співвідношення між біологічними видами й мовою представлено як „екологічний феномен”, що реалізує її функційні, адаптивні, динамічні властивості. Учений пропонує визначення екологічного підходу до мови як такого, що спирається на „складну павутину відношень, що існують між середовищем, мовами та їх мовцями” [3, с. 51]

Таким чином, природа – джерело життєдіяльності людини, а мова – найвищий прояв культури, тобто сукупності результатів і процесів соціальної діяльності людини; мова створює той неповторний світ, у якому живе людина, у якому вона спілкується, у якому виникає розуміння єдності нації.

Отже, еколінгвістика – це наука про цілісність мови, про її зв'язок з культурою свого народу. Це наука про енергетику слова, про його творчу силу, про його зв'язок з біосферою, з мовою живої природи. Це наука про духовну природу слова, про його глибокий зв'язок з особистістю, з характером і долею народу, з вищими духовними сферами.

Література

1. **Біологічний словник** / ред. К. М. Ситник, В. О. Топачевський. – К. : УРЕ, 1986. – 680 с. 2. **Haugen E.** The Ecology of language / E. Haugen. – Standford : Standford University Press, 1972. – 396 p. 3. **Wendel J. N.** Notes on the ecology of language / J. N. Wendel // Bunkyo Gakuin University Academic Journal. – 2005. – № 5. – P. 51 – 76.

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА РІДНОЇ ГОВІРКИ

Надія Вівчар

(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

СУПРОВІДНА ГЛОСОГРАФІЯ В СЕРІЙНИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Глосографію (або несловникову лексикографію) застосовували в давнину, перекладаючи, пояснюючи, тлумачачи слово в самому тексті. Цей термін означає також „сукупність глос певної доби конкретного твору” [5, с. 99] і пов’язаний з кількома іншими: *глоса* – „незрозуміле або малозрозуміле слово чи вислів”, *глосарій* – сукупність глос, *глосема* – „запозичене, застаріле або вузькодіалектне слово”, до якого дають пояснення здебільшого літературною або розмовною мовою певного середовища [Там само].

В історії української культури глосарії посідають особливе місце, адже списки пояснюваних слів здавна включали й до фольклорних збірок, видань іншого змісту. У передмові до „Словаря української мови” видатний український письменник і лексикограф Б. Грінченко писав, що словнички, які відігравали службову роль при книгах іншого змісту, були і в першому виданні „Енеїди” І. Котляревського (1798), і в „Грамматике малороссійскаго нарѣчія” О. Павловського (1818); менші словнички були в таких книгах: „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ песень” М. Цертелева (1819), „Думки и пѣсни” А. Могили (1839), „Pieśni ludu ruskiego Galicyi” Жеготи Паулі (1840), „Чорна рада” П. Куліша (1857); „Ужинок” М. Гатцука (1857), „Повістки” М. Вовчка (1861), „Чумацкія народныя пѣсни” Рудченка (1874), „Повісті” Ю. Федьковича (Київ, 1876), „В поті чола” І. Франка (Львів, 1890) [2, с. XI]. Список слів давньої книжної мови, які потребували пояснення, склав І. Нечуй-Левицький (уміщено в кийському виданні „Літопису Самовидця” 1878 р. [Там само]).

Потребу досліджувати списки пояснюваних слів, уміщених у збірках українського фольклору, виданих у другій

половині ХХ ст., актуалізувала Л. Ткач [4]. Цінність цих списків полягає в тому, що в них, а також у самих текстах збереглися слова, які майже не відомі сучасному молодому поколінню українців. Ці слова відійшли до пасивного словника української мови і становлять т. зв. зону агнонімії – нерозуміння чи неправильного або неточного розуміння значення слів [4, с. 25].

Мета статті – аналіз лексичного значення й особливостей контекстуального вживання лексики, зафіксованої в глосаріях серії „Бібліотека української усної народної творчості” (виходила у 1982 – 1988 рр. у видавництві „Дніпро”; усього видано 16 томів). Опрацювання томів „Жартівливі та сатиричні пісні” [3], „Українські прислів’я та приказки” [6], „Героїко-фантастичні казки” [1] показало, що пояснення потребували такі групи іменників: 1) **назви осіб**: *десяцький* ‘на Запорізькій Січі ватажок нижчої військової одиниці – десятки’: *А хвалився соцький сином, / А десяцький своїм чином* [3, с. 210]; *їмость* ‘у греко-католиків назва дружини священика’: *Ой прийшов я до вас сміло / Та й постукав в двері, / Тоді якраз ваша їмость / Встала від вечері* [3, с. 223]; *дівер* ‘брат чоловіка’: *Згадала баба дівера, що добрий був* [6, с. 202]; *зовиця* ‘сестра чоловіка’: *Зовиця – як синиця: усе хвостом вертить* [6, с. 200]; *райця* ‘радник’: *Нема понад пана райцю і попову свиню* [6, с. 26]; 2) **назви абстрактних понять**: *бетега* ‘хвороба’: *Пішов Іван до ворожки та почав просити: / – Вийми жону із бетеги – я буду платити* [3, с. 218]; *тарапата* ‘колотнеча, халепа, клопіт’. *Ой бодай той милодан на вік зник і пропав, / Що він мене, молоду, в тарапату утаскав!* [3, с. 150]; *фук* ‘крик, галас, дорікання, сварка’: *Чоловік би жінку не бив ні колом, ні буком, / Якби вона говорила до нього не з „фуком”* [3, с. 90]; *хосен* ‘користь’: *Ліпше замість нього най купить теличку, від котрої можна чекати приплоду – мати якийсь хосен* [1, с. 342]; *подушне* ‘податок, стягуваний з кожної душі податного стану’: *Пристав, як пан за подушне* [6, с. 27]; 3) **назви конкретних предметів** – синоніми до слова *картопля*: *Та продавав я корець солі, / Та купив я бараболі* [3, с. 54]; *Мандибурка* несапана попускала кільці, *Ой що то за парубок, що по пояс дівці* [3, с. 171]; *Як картофель на то глянув, / Аж ся в танець з сміху*

вдарив [3, с. 301]; синоніми до слова **шматок**: *Де гною лопатка, там хліба букатка* [6, с. 77]; *Скажу сонцеві, аби воно сказалося, а сама стану криничкою в полі. Як він нап'ється з неї, то має луснути на штири кавалки* [1, с. 87]; *Луста та капуста – в животі не пусто* [6, с. 140]; **назви посуду**: **бербениця** ‘діжечка, барило’: *Наша пані бербениця, / Товста, гладка – не повернеться* [3, с. 228]; **дійничка** ‘спеціальний посуд, у який доять молоко’: *...Дам ще сіна копичку, / Ще й молочка дійничку* [3, с. 261]; **корець** ‘металевий або дерев'яний кухоль чи ківш з держакон’: *Ні хліба куска, ні солі дрібка, ні страви ложки, ні води корця* [6, с. 20]; **назви страв**: **мандрика** ‘виріб із сиру й тіста, що має форму коржика; вид сирника’: *Зозуля кує тільки до Петра, а потім мандрикою вдавиться* [6, с. 75]; **токан** ‘мамаліга’: *...і най тобі принесе з тих млинів борошна на токан...* [1, с. 315].

У назвах дій пояснено синоніми до дієслова **бити**: **колошматити**: *Ілля Муромець живо схопив його за ноги і давай ті війська, котрі були ще не добиті, тим царем Каліпом колошматити* [1, с. 56]; **улупити**: *А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю* [1, с. 24]; **тюжити**: *Стали її дуже тюжить, стали примовляти – / І присягнула, що не буде попа позивати* [1, с. 217].

У глосарії до видань фольклору включено не тільки лексичні діалектизми, а й діалектні форми: а) **числівників** – **єден**: *Через село гусак летів, / Не єден мя козак хотів – ох, йо-йой!* [3, с. 27]; **їден**: *У мене курок много, / А півника ні їдного* [3, с. 83]; *Як сім років має, то до школи ходить, / А вже за собою штири хлопці водить* [3, с. 22]; б) **особових займенників**: **мене** – **м'я**: *Віддали м'я молоду / За сивую бороду* [3, с. 93]; **тебе** – **тя**: *Прийду до тя у неділю* [3, с. 180]. *Втікай, голій, обдеруть тя!* [6, с. 20]; в) **зворотного займенника себе** – **си**: *Як п'ятнадцять має, то вже віддаєся, / А вна си гадає, що так і здаєся* [3, с. 22]; г) **дієслівної частки ся**: *В Чернелиці в краю села сталасі пригода* [3, с. 238].

Службові частини мови представлено фонетичними діалектизмами або ж архаїчними словами: **ци** ‘чи’: *Ой хто легінь, ой хто легінь, ци не я?* [3, с. 28]; **айбо** ‘але’: *Я хоч і стану*

каменем, **айбо** розповіді! – скрикнув товариш королевича, але орли його вже не чули, бо знялися й полетіли геть [1, с. 130]; **ачей** ‘напевно, може’: „**Ачей**, десь тут має бути й мій брат!” – думає він [1, с. 216]; **гейби** ‘ніби’: Через кілька хвилин кінь дубнув ногами, **гейби** на тверде скочив [1, с. 299].

У супровідній глосграфії до фольклорних текстів уважаємо за доцільне подавати й діалектні фонетичні форми іменників: а) з протетичним звуком [й]: **вулиця** – **юлиця**: *Та на землю сплюне, на юлицю дуне, / На юлицю дуне, з хлопцями жартує* [3, с. 103]; б) з епентетичним [л]: **реп’ях** – **реплях**: *Заду свита з репляхами, – / Ото жінка моя сама* [3, с. 88]; в) іншомовного походження, що мають ознаки звукової адаптації до української мови – дисиміляцію приголосних у групі [кт] > [хт]: **дохтор** ‘лікар’, зменш. **дохторик**: *І легіні йому розповіли, що старий осліп, а жоден дохтор у їх царстві не в силі його вилікувати* [1, с. 116]; *Ой не того дохторика, що він дохторує, / Але того дохторика, що файно цілує* [3, с. 55].

Цікаву групу слів становлять фольклорні словотвірні оказіоналізми: **заміталочка** ‘жінка, що замітає хату’; **колихалочка** ‘жінка, що колише дитину’: *Коли б мені ступка та жорна, / Коли б мені жінка моторна, То б я її цілував-милував, / А до печі куховарку найняв. // А до хати заміталочку, / До дитини – колихалочку* [ЖП, с. 186]; зменшено-пестливі форми іменників: *Там капуста – там голов’ячко, / Там дівчина – там здоров’ячко. // Там капуста, там качаннячко, Там дівчина – там коханячко* [3, с. 184]; прислівники: **вліжно** ‘зручно лежати, можна полежати’; **в’їжно** ‘достатньо їжі’: *Хоч не в’їжно, але вліжно* [6, с. 119] – „Хоч нічого їсти, але можна полежати”. Зазвичай такі слова не подають у глосаріях, оскільки їх значення зрозуміле з контексту, проте їх варто включати до спеціальних словників мови фольклору.

Література

1. **Геройко-фантастичні казки** / упоряд. І. Березовський. – К. : Дніпро, 1984. – 366 с. 2. **Гринченко Б. Д.** Предисловіе // Словарь української мови / зібрала ред. журн. „Кіевская Старина”; упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Гринченко. – Т. І: А – Ж. – К., 1907. – С. IX – XXXIII.

3. **Жартівливі та сатиричні пісні** / упоряд. М. К. Дмитренко. – К. : Дніпро, 1988. – 327 с. 4. **Ткач Л.** Агноніми як предмет антропоцентричної лексикології / Л. Ткач // *Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea. Anul IV, nr.1/2015.* – Casa Cărții de Știință. – Cluj-Napoca, 2015. – С. 24 – 38. 5. **Українська мова** : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с. 6. **Українські прислів'я та приказки** / упоряд. С. В. Мишанич та М. М. Пазяк. – К. : Дніпро, 1984. – 389 с.

М. О. Волошинова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

НАЗВИ СКЛЯНОГО ПОСУДУ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ

(мікропарадигма ‘скляний бутель, обплетений лозою’)

Посуд – невід’ємний складник матеріальної культури людства, який є джерелом інформації про повсякденну діяльність людини. Основна ознака, покладена в основу класифікації посуду, – функційна. У зв’язку з цим назви посуду можна поділити на кілька груп, наприклад: посуд для приготування їжі, посуд для приймання їжі, посуд для зберігання продуктів тощо. В основу номінації посудних реалій може бути покладено й реляційну ознаку (за формою предмета – *ро|гач*[’], *’вилошни|єк*, за розміром/обсягом – *тр|охл|ім|роўка*, *соро|коўка*, *ч|е|тве|р|тушка*, за назвою продукту – *вут|’атни|ц|’а*, *’зус|’атни|ц|’а*, за матеріалом виготовлення – *ч|’а|вун*, *скл|’анка*).

Метою цієї статті є лексико-семантичний аналіз назв, що наповнюють сему ‘назви для пляшки, обплетеної лозою’. Матеріалом дослідження слугують записи діалектного мовлення, зібрані в східнослобожанських говірках Луганської області.

Звичайно, нині лозоплетіння на території Східної Слобожанщини не є поширеним явищем, як на початку чи в середині ХХ ст. або як сьогодні на заході нашої країни. На Закарпатті, наприклад, є село Іза, яке вважають „знаним центром лозоплетіння закарпатського краю” [1, с. 43].

У документальних писемних джерелах село вперше згадують з XIV ст. Земельні простори села по берегах річки Ріки (приток Тиси) багаті на лозові породи – найпоширеніший природний матеріал, який став основою виготовлення побутових плетених виробів (різноманітних кошиків, кошиків, кошиків, крісел-гойдалок та інших побутових речей) [Там само].

І все ж східні слобожани ще застосовують у своєму вжитку вироби, зроблені з лозяного пруття. Так, дуже модними нині є кошики з лози (т. зв. *Великодні кошики*), з якими на свято Воскресіння Христового мешканці сходу України – містяни й селяни, ходять до церкви, відвідують кладовище. Наявні в ужитку й скляні ємності (пляшки, бутлі), обплетені лозою. Це дуже зручний вид посуду, який використовують в основному для зберігання спиртних напоїв: самогону, домашнього вина, настоянок, наливок: *нази^евайут' їх ло^з'ани^еки // ло^з'ани^еки / да // бут^лилки / ну во^но бут^лилки та^кі здо^рові / з та^ким |горл^е'ч'ком не^в'еликим / і о^то ло^зойу обп^лете^н'і / шоб не |билис'а // з^найеш / і о^то ка^зали / бут^лилку / ло^з'ани^ч'ку |прине^си / о^то туди само^гон нали^вали / де^р'жали |думайеш шо? //* (записано в с. Парневе Біловодського району Луганської області). *Словник Бориса Грінченка* назву *лозянік* фіксує із значенням 'корзинка изъ лозы' [СГ, т. 2, с. 375].

Назви, зафіксовані в обстежених говірках, мають різну функційну активність. Центром номінативного поля семи є лексема *бути^л'* (н. пп. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30 – 37, 39, 40, 41, 43 – 48, 50, 52, 53, 55, 58, 59; у н. пп. 20, 24, 33, 34, 40, 52, 58 – *бутил'*); рідковживаними є спільнокореневі варіанти *бутилка* (н. пп. 51, 53, 61) і *бутил'ок* (н. п. 49).

Лексеми *бутьель*, *бутилка* (похідне від *бутиль*) – запозичення з французької мови, що потрапили в українську через польське посередництво; фр. *bouteille* – похідне від старолат. *butticula*, зменш. до *buttis* „бочка” [ЕСУМ, т. 1, с. 308].

Деякі з виявлених паралельних назв в інших говірках української мови можуть позначати ємність з більшою місткістю або череп'яну посудину: *бутиль* 'велика скляна посудина місткістю в десять і більше літрів із широким горлом'

[Чабаненко, т. 1, с. 119], *бутильок* ‘скляна посудина місткістю три або чотири літри з широким горлом для консервування овочів і фруктів та зберігання молока’ [Там само], *бутель* ‘скляна посудина з високою шийкою, місткістю 2 – 5 л’ [Аркушин, т. 1, с. 40], *бутиль* ‘череп’яна посудина з вузькою шийкою, призначена для доставки питної води на поле’ [Лисенко 1974, с. 38], *бутель/бутіль* ‘велика не обплетена пляшка для вина, інших рідин’ [МДСЦС, с. 46].

На периферії мікропарадигми перебувають назви *де^uміжон* (н. п. 54), *балон* (н. п. 26), *ка^lбушка* (н. п. 10, 47), *куу^lшин* (н. п. 38), *су^lїя* (н. п. 21, 29; у н. п. 29 – *су^lїя*). Номен *де^uміжон*, зафіксований у цьому ареалі спорадично, побутує із тотожною семантикою в українських говорах Східної Словаччини, які системно вивчила З. Ганудель [2], зокрема в Лінгвістичному атласі українських говорів Східної Словаччини дослідниці знаходимо: *деміжон* (*дémйон*), *деміжон* ‘назви для скляного обплетеного бутля’ [ЛІА 1981, с. 118, к. 88].

Назву *балон* етимологи виводять з французької мови: фр. *ballon* походить від італійського [*ballone*] (< *pallone*), утвореного від *palla*, або італійського діалектного *balla* ‘куля’, спорідненого з *bal* ‘кулястий предмет’ [ЕСУМ, т. 1, с. 121, 128].

Номен *су^lїя* неясної етимології: ‘*су^lїя*, укр. *су^lїя* // Швидше за все з *so-* и *л^lя* от *л^lить*’ [Фасмер, т. 3, с. 800]. У Словнику української мови номен подано зі значенням ‘велика пляшка; бутель’ [СУМ, т. 9, с. 833].

В основу номінації інших спорадичних лексем покладено реляційну ознаку, наприклад: за матеріалом виготовлення – *ло^lзушка* (н. пп. 6, 47), *ло^lзиц^a* (н. п. 9), *ло^lзо^lва п^lашка* (н. п. 57); за обсягом – *ч^lетве^uрт*’ (н. пп. 13, 47) – четверть, четвертка, четвертая доля || четверть ведра водки [Даль 1909, т. 4, с. 1332]; за способом виготовлення предмета – *пл^lт^oнка* (н. пп. 14, 42, 60; у н. пп. 14, 42 – *пл^lт^oнка*).

Отже, проведене дослідження засвідчує факт існування на території Східної Слобожанщини такої реалії, як скляний бутель, обплетений лозою. Маніфестанти аналізованої семи демонструють різну функційну активність. В інших діалектних

континуумах української мови вони мають спільну або відмінну щодо обстежених говірок семантику.

Список обстежених населених пунктів (Луганська область)

1. смт Троїцьке; 2. с. Привілля, Троїцький р-н; 3. с. Червоноармійське, Білокуракинський р-н; 4. с. Солідарне, Білокуракинський р-н; 5. с. Новобіла, Новопокровський р-н; 6. с. Березівка, Новопокровський р-н; 7. с. Павленкове, Новопокровський р-н; 8. смт Білолуцьк, Новопокровський р-н; 9. с. Височинівка, Марківський р-н; 10. с. Тарасівка, Троїцький р-н; 11. с. Новочервоне, Троїцький р-н; 12. с. Попівка, Білокуракинський р-н; 13. с. Павлівка, Білокуракинський р-н; 14. смт Білокуракине; 15. с. Осинове-1, Новопокровський р-н; 16. с. Донцівка, Новопокровський р-н; 17. с. Просяне, Марківський р-н; 18. смт Марківка; 19. с. Веселе, Марківський р-н; 20. с. Оборотноівка, Сватівський р-н; 21. с. Куземівка, Сватівський р-н; 22. с. Нижня Дуванка, Сватівський р-н; 23. с. Закотне, Новопокровський р-н; 24. с. Коломийчиха, Сватівський р-н; 25. с. Мілуватка, Сватівський р-н; 26. м. Сватове; 27. с. Петрівка, Сватівський р-н; 28. с. Караван-Солодкий, Марківський р-н; 29. с. Бондарівка, Марківський р-н; 30. с. Морозівка, Міловський р-н; 31. с. Півнівка, Міловський р-н; 32. с. Зориківка, Міловський р-н; 33. с. Великоцьк, Міловський р-н; 34. с. Стрільцівка, Міловський р-н; 35. с. Калмиківка, Міловський р-н; 36. с. Лиман, Старобільський р-н; 37. с. Підгорівка, Старобільський р-н; 38. с. Піщане, Старобільський р-н; 39. м. Старобільськ; 40. с. Чмирівка, Старобільський р-н; 41. с. Бутове, Старобільський р-н; 42. с. Литвинівка, Біловодський р-н; 43. с. Кононівка, Біловодський р-н; 44. с. Новолимарівка, Біловодський р-н; 45. с. Семикозівка, Біловодський р-н; 46. с. Плугатар, Біловодський р-н; 47. смт Біловодськ; 48. с. Макіївка, Кременський р-н; 49. с. Червонопопівка, Кременський р-н; 50. м. Кременна; 51. с. Варварівка, Кременський р-н; 52. с. Шпотине, Старобільський р-н; 53. с. Малохатка, Старобільський р-н; 54. с. Колядівка, Новоайдарський р-н; 55. с. Перемога, Новоайдарський р-н; 56. смт Новоайдар; 57. с. Смолянинове, Новоайдарський р-н; 58. с. Новоохтирка,

Новоайдарський р-н; 59. с. Дмитрівка, Новоайдарський р-н; 60. смт Станично-Луганське; 61. с. Миколаївка, Станично-Луганський р-н.

Література

1. **Гайова Є.** Лозоплетіння у селі Іза / Є. Гайова // Відлуння віків. – 2008. – № 1(9). – С. 43 – 46. 2. **Ганудель З. Т.** Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии (названия пищи, посуды и утвари) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 „Украинский язык” / З. Т. Ганудель. – Киев, 1980. – 21 с.

Джерела

Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1 – 2; **Даль 1909** – Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля / под ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ. – СПб. – М., 1909. – Т. 4. – 1909. – 1619 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук та ін. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А – Г. – 1982. – 631 с.; **ЛА 1981** – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини (назви страв, посуду та кухонного начиння) / З. Ганудель. – Пряшів, 1981; **Лисенко 1974** – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.; **МДСЦС** – Сагаровський А. А. Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) / А. А. Сагаровський. – Вип. 1 А – Об'ясняться. – Х. : ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.; **СГ** – Словарь української мови : у 4 т. / за ред. Б. Д. Грінченка. – К., 1908 – 1909. – Т. 1 – 4; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / редкол. І. К. Білодід та ін. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. 9 : С. – 1978. – 916 с.; **Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – М. : Прогрес, 1964 – 1973. – Т. 1 – 4; **Чабаненко** – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 – 4.

Ю. В. Грицевич

(Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки)

ТЕНДЕНЦІЇ НАГОЛОШУВАННЯ
В ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ
(на матеріалі фольклорних текстів)

У мовленнєвому потоці виняткова роль належить наголосу, адже правильне акцентування – гарант адекватної інтерпретації висловленого в умовах безпосередньої комунікації. Ґрунтовні й усебічні дослідження західнополіського говору зазвичай не охоплюють діалектної акцентної системи. Спостереження над акцентною реалізацією в діалектному мовленні мають лише супровідний характер в описах фонетичної або граматичної систем говірок. Інформацію про особливості наголошування в говірках Західного Полісся розширить опрацювання місцевих фольклорних текстів, звичайно, тільки за умови, що фіксація такого фактажу передбачала послідовне й точне відображення діалектних рис усіх мовних рівнів. Найбільшою скрупульозністю відзначаються фольклорні записи відомих мовознавців-діалектологів Г. Аркушина [1] та Ф. Клімчука [7 – 9]. Ці упорядники, дотримуючись настанови максимально точно фіксувати фольклор, послідовно проставляли наголос у словах.

Первісний акцентний тип зберігають словоформи *дривá* [1, с. 63], *круві* [5, с. 293], *криві* [5, с. 298], пор.: „Сух'і дривá йáрко горáт', але скóро згорáйут'” [1, с. 63], „Шоб те бiльш ни ходела, бiлих костей ни ломела, чирвонiї кривi ни трудела, серце ни сушела” [5, с. 298]. Давній накореневий наголос зафіксовано в баритонованому іменнику *язик* у формі родового відмінка однини, пор.: „Чому', сва'хо, ны спыва'йиш? Чы язы'ка ны ма'йиш?” [8].

Парокситонічний наголос (на другому складі з кінця слова) засвідчено в іменнику *бесéда* ‘гостювання; весілля, хрестини, родини і т. ін.’, пор.: „Сiю мак, сiю мак да й по городы'ны, высéлая бысэ'донька у мэiї родыны” [9, с. 510], „Я й у кумонькi й а в голубонькi на беседи була, на беседи була, мене кумонька й а й голубонька подпоiла” [13, с. 102], „Прыбудь,

прыбудь, татуленьку, до мэнэ, есть у мэнэ бэсэдонька для тэбэ, есть у мэнэ мёд, горіелка – нап'есся, есть у мэнэ постіель біела – выспіся” [16, с. 53].

Уснопоетична традиція демонструє територіальне варіювання в наголошуванні іменників жіночого роду множини: на тлі поширеного в берестейсько-пінських та волинськополіських текстах окситонічного наголосу, що відповідає оціненій діалектологом С. Бевзенком як маркер поліських говорів тенденції переносити наголос на флексію [3, с. 147], пор.: *„Повиходили старій баби, вже завоктали в болоти жабі”* [12, с. 14], *„Сюды' глянула, туды' глянула – ні'куды вы'йхаты: с пра'вого бо'ку коморі', а по лі'вому – обо'ры”* [8], у підляських уснопоетичних текстах зауважено субстантиви називного відмінка множини з наголошенням першим складом: *„Там на облозі скакалі жабі. Дожалі жито старіє баби”* [11, с. 35].

Відзначено високий вияв ад'єктивів із акцентованим коренем: *друобний* [13, с. 218], *швы'дка* [9, с. 495], *гйркеї* [13, с. 130], *густыйі, ті'снийі, ны'зькым, 'тонкого, в густым* [8], зокрема й серед прикметників, які в літературному стандарті вживаються із наголошенням суфіксом *-еньк-*: *рі'днынькый, зыл'єнынькым, соло'дынькым, бі'лінька, мы'лінька, соло'дынькый* [8], пор.: *„Там жэ нас частова'лы ой выно'м зыл'єнынькым, і мэ'дом соло'дынькым, і гы'ркыю горі'лкыю”* [8], *„Ны свары'ся, ба'тыньку, ны свары'ся рі'днынькый, шо мы так спузны'лыся”* [8], *„Не пий, мати, не пий, мати, гйркеї горілоньки”* [13, с. 130], *„Ба'ба швы'дка, ба'ба ло'вка: ба'ба пи'ймэ за'йця й во'вка”* [9, с. 495], *„Там Ма'нічка мыз роды'нью ходы'ла, свого' ба'тынька ны'зькым укло'ном просы'ла”* [8], *„То'нкого полотна' урі'жу, застылю' столы' шэ й дыжу'”* [8], *„В густым лі'сы соловэй' свы'снув”* [8], *„Ой як жэ мні бы'стро йты: око'ла ло'зонькы густыйі”* [8]. На карті № 131 „Атласу української мови” [2] відображено такий просторовий вияв акцентних рис прикметників в ареалі Західного Полісся: форми з парокситонічним наголошуванням ¹вуз'кйі, ¹ті'снйі, ¹вохкйі властиві берестейсько-пінським, підляським та деяким волинськополіським говіркам; вуз¹кйі, ті'снйі, вох¹кйі – акцентні

варіанти, які превалюють на північному заході та південному заході Волинського Полісся. Репрезентанти ¹бі'лен'кїї, ¹леген'кїї – загальноговіркова особливість аналізованого мовного ландшафту [2, к. № 131].

Поведінку наголошення зворотного й особових займенників у непрямих відмінках з прийменниками визначає відсутність тенденції переносити наголос на один склад уперед „Розгорта'е бі'лы ху'сты на бо'дні, кладэ' на сьібэ' су'конькы сь'выйі” [8], „Як до'брый бу'дэш, да мый сыно'чок, до мынэ', то прыйму' тыбэ' й а з дружы'ною до сьібэ'” [8], „В тыбэ' вдо'ма зробі'лася новына': твоя кобы'лка два жырі'бчыкы прывыла” [8], „Достаныш в ёгó, (та)бы' в жябы' молока” [7, с. 159]. Акцентній літературній нормі протиставляються форми присвійного займенника жіночого роду, пор.: „Пришов єї братик, зачєв єї бити, ни бий, синку, зозуленьки, бо то й не зозуля” [13, с. 60] та родового відмінка однини особового займенника жіночого роду, пор.: „А хто ж єї займэ, додому нэ зайдэ, руочки, нуожкі переб'ю, додому нэ зайдэ” [16, с. 144].

Зрідка у двоскладових інфінітивах, що мають акцентований корінь, наголос переноситься на суфікс, пор.: „Дай, Бóжэ, вмырты́, онó коб ны я, да ты” [7, с. 158], „Кому́ вмырты́, кому́ заму́ж пойты́” [7, с. 161].

Суфіксальну акцентуацію мають деякі адвербативи, співвідносні з якісними прикметниками: „Тыплó, (та)бы́ в дядьковуй хаты́” [7, с. 166], „Всім тыплó, – ёму́ холоднó, всім холоднó, – ёму́ тыплó (Лёх)” [4, с. 170], „Гра'йтэ, скры'почки, голосно', коб було' ба'тыньку жялосно'” [8], „Ой Стыпан, ой Стыпан, схавай мынэ пуд жупáн. Пуд жупаном холоднó, схавай мынэ пуд раднó” [9, с. 505].

Просторову розбіжність наголошування демонструють підляські народнорозмовні форми родового відмінка множини, які відповідають називному-знахідному відмінкам множини й мають наголос або на голосному кореня, або на флексії: *paru koni* [14, с. 59], *do s'ieny* [15, с. 140], *do ludy* [15, с. 52], *нема гроши* [10, с. 88], *повно люди* [10, с. 107], *до сієни* [10, с. 62], *бэз двэры* [16, с. 74], *куолько грошы* [16, с. 101], пор.: „*Hotuj, maty, l'iesku – prywiesz syn new'iestku, do chaty – swarliwuju, do ludy –*

hnywliwiju” [15, с. 52], „Які нуон ізвінчав, які дяк помагав, і куолько грошы вуон взяв, і куолько грошы взяв” [16, с. 101], „*Dobry wieczor chłopczy wam. Żurawel, żurawel. Paru koni ja ukraw, kuku, aha*” [14, с. 59]. Із цього приводу І. Ігнатюк зауважував: „У підляських говірках у словах типу *кони, двері, люди, кури, гуси* у відмінюванні другого відмінка не виступає флексія *-ей*, а наступає тільки зміна наголосу, наприклад: *двѣри – двері, люде – людї, кўри – курї, гўси – гусї*, натомість у слові *кони* наголос не змінюється” [6, с. 236 – 237], пор. свідчення „Атласу української мови” з ареалу Західного Полісся: [д'іти], [л'у'ди], [гу'си] [2, к. № 197], [гости], [гос'ти] [2, к. № 198], [кони], [кон'і] [2, к. № 199], [г'рош'і], [г'роши] [2, к. № 200].

Отже, залучені для спостережень над акцентуацією в діалектній мові фольклорні текстографічні джерела мають високий евристичний потенціал та відображають реальну мовну ситуацію в західнополіських говірках.

Література

1. **Аркушин Г.** Сказав, як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині / Григорій Аркушин. – Люблін ; Луцьк: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. – 177 с. 2. **Атлас** української мови : у 3 т. / редкол. : І. Г. Матвіяс, Я. В. Закревська та ін. – К. : Наук. думка, 1988. – Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – 407 к. 3. **Бевзенко С. П.** Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 248 с. 4. **Губарэвіч Д. С.** Загадки з вѣсак Вулька Сіманаўская і Сіманавічы Драгічынскага раёна / Д. С. Губарэвіч // Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні. – Мінск : Беларус. навука, 2014. – Вып. 3. – С. 169 – 172. 5. **Гунчик І.** Із okazіонально-обрядового фольклору Західного Полісся. Лікувально-профілактична сфера / І. Гунчик // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. : філологічна. – Л., 2003. – Вип. 31. – С. 292 – 312. 6. **Ігнатюк І.** Українські говірки Південного Підляшшя / Іван Ігнатюк // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі та часі : зб. наук. пр. – Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. – Вип. 9. – С. 231 – 238. 7. **Клімчук Ф.** Прыказкі і прымаўкі з вѣскі Сіманавічы Драгічынскага раёна / Ф. Клімчук //

Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні. – Мінск : Беларус. навука, 2014. – Вып. 3. – С. 157 – 168. 8. **Клімчук Ф.** Традыцыйнае вяселле вёскі Сіманавічы [Электронний ресурс] / Фёдар Клімчук. – Режим доступу: <http://zagorodde.pa.by/folk.html> (16.07.2017). 9. **Клімчук Ф.** „А в нашого свата... (прышывкы з вёскі Сіманавічы Брэсцкай вобласці)” / Ф. Клімчук // Діалектологічні студії. 3 : Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Л. : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 494 – 516. 10. **Котилася** торба з високого горба : дитячий фольклор із Північного Підляшшя / зап. і опрац. А. Артем'юк. – Більськ на Підляшші, 2011. – 136 с. 11. **Лабович Л.** „Ковкнув як бусьол жабу” (Світ земневодних і плазунів в українських говірках Підляшшя) / Людмила Лабович // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. – Союз українців Підляшшя, 2017. – № 3. – С. 35 – 36. 12. **Поліська** дома: Вип. 2: Весна / Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. – Рівне : Волинські обереги, 2003. – 176 с. 13. **Традиційні** пісні українців Північного Підляшшя / упорядкув., вступ. ст. і нотні транскрипції Л. Лукашенко. – Л. : Камула, 2006. – 308 с. 14. **Kondarewicz J.** Pieśni Polesia : na Ziemi Lubuskiej w świetle zbiorów własnych / Jan Kondarewicz. – Lublin; Brześć : Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza, 2011. – 132 s. 15. **Repertuar** zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Folklorystyczny Zespół Śpiewaczy Orzeszki. – Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2003. – Zesz. 4. – 161 s. 16. **Śpiewnik podlaski.** I / pod red. Doroteusza Fionika. – Bielsk-Podlaski : Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej, 1998. – 154 s.

Кріна Кукош

(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

**СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ФІТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ТА РУМУНСЬКОЇ МОВ З ІМЕННИКОВИМИ
ДЕМІНУТИВАМИ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ**

Назви рослин (для їх позначення в сучасній лінгвістиці використовують терміни *флоромени*, *фітоніми*, *ботанічна номенклатура*) становлять особливу тематичну групу лексичного фонду національної мови, оскільки безпосередньо відображають зв'язок між мовою і культурою народу та його природним довкіллям.

Сучасна українська наукова ботанічна номенклатура систематизована й ретельно опрацьована. Значний корпус назв рослин поданий у спеціальному виданні „Флора УРСР” [6], в енциклопедичному довіднику „Лікарські рослини” А. Гродзінського [3], в „Атласі ботанічної лексики української мови” І. Сабадоша [4], у „Словнику українських наукових і народних назв судинних рослин” Ю. Кобіва [2], у чотиримовному (українсько-російсько-англійсько-латинському) словнику Д. Гродзинського [1]. Джерелом фактичного матеріалу для нашого дослідження послужили фітоніми, зафіксовані в лексикографічних пам'ятках кінця XIX – початку XX ст.: у „Словарі російсько-українському” М. Уманця і А. Спілки (Львів, 1893 – 1898 pp.) [5] – для української мови; у словнику “*Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice*” З. Панцу (Бухарест, 1906 p.) [7] – для румунської мови.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що на його основі можна створити спеціальні перекладні словники ботанічної лексики, навчальні атласи; лексичний матеріал української та румунської мов може бути використаний для підготовки лекційних і практичних занять з таких дисциплін, як етнолінгвістика, лексикографія, сучасна українська мова (словотвір, лексикологія); сучасна румунська мова (словотвір, лексикологія) та ін.

Народні назви рослин і в українській, і в румунській мові можуть становити одне слово або ж складатися з кількох слів, що утворили номінативне словосполучення. За цією ознакою всі аналізовані назви поділяють на *однокомпонентні* та *двокомпонентні*. Особливий тип однокомпонентних назв становлять іменники *pluralia tantum*, що містять в основі демінутивні суфікси. В основах фітономенів ці суфікси мають додаткове словотвірне значення – подібності до предмета, названого твірною основою.

В українській мові назви рослин, що містять демінутивні суфікси, словотвірно співвіднесені з такими групами іменників: 1) з **назвами тварин**: птахів (як диких, так і свійських): *боцянки* (*Lychnis flos cuculi* L.), *голубки* (*Aquilegia vulgaris*), *зозульки* (*Orchis Mario* L.), *жовті зозульки* (*Cypripedium Calceolus* L.), *орлики* (*Aquilegia vulgaris*), *півник* (*Gladiolus* L.); звірів: *зайчики* (*Lepidium ruderales* L.), *котики* (*Glechoma hederacea*), *свинки* [гал.] (*Xanthium strumarium* L.), *собачка* (*Cynoglossum officinale* L.); *собачки* (*Erythronium dens canis*; *Bidens cenus*), *ховрашок* (*Reseda luteola* L.); інших тварин: *рачки* (*Polygonum bistorta*); 2) з **назвами частин тіла тварин**: *вовчі лапки* (*Geranium pratense* L.), *котячі лапки* (*Helichurusum arenarium* Dc.), *комарові носики* (*Delphinium Consolida* L.), *заячі ушки* (*Delphinium Consolida* L.), *собачі язички* (*Plantago Lanceolata*), *ракові шийки* (*Polygonum bistorta*); 3) з **назвами рослин**: *бурячки* (*Blitum*), *заячі бурячки* (*Echium vulgare* L.), *гвоздичка* (*Inula hirta*), *горошок* (*Lathyrus pratensis* L.), *каштанчики*, *каштанці* (*Dianthus chinensis* L.), *горішки* (*Trifolium repens* L.), *жаб'ячі конопельки* (*Spiraea Ulmaria* L.), *заячі орішки* (*Amygdalus nana*), *польові орішки* (*Amygdalus nana*), *реп'яшки* (*Agrimonia Eupatoria* L.), *рутка* (*Thalictrum minus* L.), *польова сосонка* (*Equisetum arvense* L.), *журавлині стручки* (*Lathyrus pratensis* L.), *ягідки* (*Daphne Mezereum* L.), *ясенець* (*Dentaria bulbifera* L.); 4) з назвами конкретних предметів побутового вжитку (знарядь, посуду, одягу, взуття тощо): *гличики* (*Nuphar luteum*), *дзвіночки*, *дзвоники* (*Linaria*), *дзвоники* (*Aquilegia vulgaris*), *дзвонець* (*Thlaspi arvense* L.), *сокирки* (*Viola canina* L.), *якорці* (*Tribulus terrestris* L.), *вінички* (*Lepidium ruderales* L.), *мітлиця* (*Dactylis*

glomerata L.), *Христова паличка* (*Knautia arvensis* Coult), *капелюшки* (*Nuphar luteum*), *кожушечки* (*Agrimonia Eupatoria* L.), *черевички* (*Delphinium Ajacis* L.), *зозуліни черевички* (*Suipedium Calceolus* L.); 5) з **назвами страв і смакових ознак рослин**: *калачики* (*Althaea officinalis* L.), *кашка* (*Spiraea ulmaria* L.), *масляночка* (*Lilium Martagon* L.), *проскурки* (*Althaea officinalis* L.), *кваснички* (*Vaccinium Vitis Idaea*), *медунчики* (*Pulmonaria officinalis*); 6) з **назвами осіб**: *косарики* (*Gladiolus* L.), *косарик* (*Gladiolus communis* L.).

Румунські народні назви рослин також містять демінутивні суфікси, що долучилися до основ назв інших рослин – в однокомпонентних фітономенах: *brădișor* („ялиночка”), *copăcei* („деревця”) (*Impatiens balsamina*, L./ *Noli me tangere*), *pătlăgiță* („помідорчик”) (*Lycopersicum esculentum*), *piersicel* („персик”) (*Impatiens balsamina*, L./ *Noli me tangere*), *inarică* („льон очок”) (*Linaria*), *rădichioară*, *ridichioară* („редька”) (*Geum urbanum*), *merișor* („яблучко”) (*Vinca minor* L.), *rujiță* („ружечка”) (*Rosa canina* L.), *pipăruș* („перчик”), *pipărușcă* („перчик”) (*Capsicum annuum* L.), *ovăscior* „вівсець” (*Avena pubescens* L.); у двокомпонентних: *floricel-frumoase* („гарні квіточки”) (*Bellis perennis*), *inișor-de-alior* („молочайний льоночок”) (*Linaria*), *trifoiăș-sălbatic* („дика конюшинка”) (*Medicago falcate*), *răchițiță-mlaje* („вербочка верб”) (*Salix viminalis*), *brădiș-galben* („жовта ялинка”) (*Myriophyllum spicatum*).

Відомі в румунській мові й відзоонімні назви рослин, проте такого типу назв менше, ніж в українській мові: *cocoșel* („півник”) (*Adonis automnalis*), *cocoșei* („півники”) (*Erythronium dens canis*), *găinușe* (pl.) („курочки”) (*Anemone nemorosa*), *rânduniță* („ластівочка”) (*Vincetoxicum*), *șoparlaiță* („ящірочка”) (*Veronica officinalis*).

Від **назв предметів** за допомогою демінутивних суфіксів утворені такі фітоніми: *catifeluță* („оксамитка”) (*Viola tricolor*), *candeluță* („свічечка”) *saponele* („мило”) (*Aster*), *cerițiță* („воск”) (*Cerinth*), *cununiță* („віночок”) (*Vaccinium Vitis Idaea*), *ochincea*, *ochincele* („окінке”) – вид взуття (*Gentiana cruciata*), *toporași* („сокирки”) (*Aquilegia vulgaris*), *cuișoare* („цвяшки”) (*Dianthus*

L.), *săgețică* („стрілочка”) (*Geranium pratense* L.); *cinci-clopoței* („п’ять дзвоників”) (*Aquilegia vulgaris*), *clopoței-cornuți* („п’ять ріжків”) (*Aquilegia vulgaris*).

При зіставленні внутрішньої форми українських і румунських назв тієї самої рослини виявилось, що деякі назви рослин містять демінутивний суфікс і в українській, і в румунській мові, хоч внутрішня форма слів може й відрізнятися, напр.: *голубки*, *орлики* [*candeluță* („свічечка”), *cinci-clopoței* („п’ять дзвоників”), *clopoței-cornuți* (pl.) („п’ять ріжків”), *toporaș* („сокирка”)]; [т. с., що попередня назва]; *зозульки* [*gemănariță* („близнючка”)]. Проте значно переважають такі відповідники, що не містять демінутивних суфіксів, напр.: *півники* [*pipigioi* („синиця”), *rupăză*, *rupăgioară* („одуд”), *robia* („рабство”), *orăștică* („крутий”)]; *котуки* [*prelungheosă* („задовга”), *coarda-ielelor* („мотузка ел; ели – персонажі народної міфології”)]; *собачки* [*turcarete* („турки”), *ghicitori* („загадки”), *cocorei*, *cocoșei* („півники”)]; *свинки* [*purcelaș* („порося”)]; *боцянки* [*cuculeasă* („зозулина”)]; *зайчики* [*moartea-stelnițelor* „смерть сталі”] тощо.

Внутрішня форма фітонімів та мотиваційні ознаки, що стали основою номінації того самого денотата в мовах різних народів, розкривають спільні та відмінні риси національно-мовної картини світу.

Література

1. **Гродзинський Д. М.** Чотиримовний словник назв рослин (Українсько-російсько-англійсько-латинський) / Д. М. Гродзинський. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 312 с.
2. **Кобів Ю.** Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / Ю. Кобів. – К.: Наук. думка, 2004. – 800 с.
3. **Лікарські рослини** : Енциклопедичний довідник / відп. ред. А. М. Гродзинський. – К.: Вид-во „Українська Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1992. – 544 с.
4. **Сабадош І. В.** Атлас ботанічної лексики української мови / І. В. Сабадош. – Ужгород: Ужгород. держ. ун-т, 1999. – 104 с.
5. **Словарь російсько-український** : в 4 т. / зібрали і впорядкували М. Уманець та А. Спілка. – Л.: З друкарні Наук. т-ва імені Т. Шевченка, 1893 – 1898.
6. **Флора УРСР.** – К.: Вид-во АН

УРСР, 1935 – 1965. – Т. I – XII. 7. **Plantele cunoscute de poporul român.** Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice / Zach. C. Panțu. – Institutul de Arte Grafice și Editură “MINERVA”, 1906. – 400 p.

Алла Патюк

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

**ПРИСЛІВНИКОВА СИСТЕМА ГОВІРКИ с. ЗАМИСЛОВИЧІ
ОЛЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Увагу багатьох мовознавців зосереджено на функціонуванні граматичних одиниць у говірковому мовленні. Особливо науковців приваблює лексико-граматичний клас прислівників, який цікавить їх із позиції побутування в різних зонах українськомовного діалектного континууму.

Адвербіальна лексика є невід’ємним складником граматичної діалектної системи, яка дуже нерівномірно досліджена в різних діалектних зонах. Зокрема, прислівники в говорах південно-західного наріччя вивчали такі мовознавці, як В. Німчук, І. Пагіря, О. Пискач та ін.; адвербіальна система південно-східного наріччя була проаналізована в працях О. Левенець, Г. Мартинової. Адвербіальну систему північноукраїнського наріччя найбільш вивчено на теренах Західного Полісся (Ю. Громик, Г. Аркушин) та Східного Полісся (Г. Чешко). Прислівникова лексика середньополіського говору, незважаючи на її максимальну дослідженість у царині діалектної лексикології, і досі не має узагальнювальної праці про систему прислівника цієї території, чим і зумовлена актуальність їх дослідження.

Як виразники семантики синтаксичних відношень прислівники неоднорідні, тому їх поділяють на два великих розряди. Перший – означальні, які виражають ті відношення, що встановлюються внаслідок уживання лексичних значень прикметників у придієслівній позиції. Другий – обставинні, які співвідносяться з обставинними частинами в складнопідрядному реченні й виражають ті семантико-

синтаксичні відношення, якими пов'язується підрядна частина з головною. Обставинні прислівники поділяють на прислівники місця, часу, причини, мети та допустовості. До означальних традиційно зараховують прислівники способу дії та прислівники зі значенням міри, ступеня вияву ознаки [2, с. 302].

Група означальних прислівників способу дії неоднорідна, вона поєднує в собі різні лексеми. У говірці с. Замисловичі на позначення спільного або роздільного виконання дії вживають такі прислівники: *ўку¹п¹-і, разом, ўдвох, гуртом, по са¹мому, о¹дин /сам, без вас ¹спраўл¹ўс, само¹тужк¹-і, сво¹йім¹-і с¹ілам¹-і*. На безпосереднє визначення способу виконання дії чи вияву стану використовують слова із семантикою „повільно, нешвидко”: *пома¹лен¹ку, т¹іхо, по¹вол¹-і, несп¹е¹ша, к¹воло*; із семантикою „добре виконувати роботу” – *дола¹ду, гоже, до¹ладн¹о, хороше, добре, п¹равел¹но*.

Прислівники зі значенням міри і ступеня вживають із семантикою „дуже сильно”: *вел¹м¹-і, черес¹чур, спо¹ўна, ба¹гато у¹вол¹у, с¹ілно, дот¹ла*.

Обставинні прислівники на позначення місця – *тута, тутика, тут, тамечк¹-і, (о)тамо, остуда, ніс¹кул¹, с¹ўда, кудас¹, скрайу, по се¹ бок, по те¹ бок, дома, ў хаті, надвор¹е*.

За значення прислівники часу поділяються на три групи. Перша група – це прислівники, які вказують, коли відбувається дія, процес, стан. До другої групи належать прислівники, які визначають вихідну межу часу, до третьої – прислівники, які визначають кінцеву межу часу [2, с. 306].

С¹о¹годн¹-і або нин¹-і, ўзавтра або на¹завтра, ноч¹:у або ўно¹че, л¹етом або ўл¹етку, зі¹мої, вес¹ної, пове¹сн¹е, ў¹полуден¹ – такі прислівники використовують у говірці с. Замисловичі на позначення часу, коли відбувається дія, процес, стан. Для визначення вихідної межі часу використовують такі прислівники: *з¹малечку або од¹малку, замолоду або адвербіальне словосполучення з моло¹дих год, до¹п¹еру або не¹даїно, у¹ранці або ранком, із¹вечора, до за¹ходу сонца, із¹даўна, кол¹іс¹*. Прислівники, що використовують на позначення висхідної межі часу: *ко¹нец (дня), допоз¹на, на¹в¹ек, доте¹перку, до с¹іх пор, до¹в¹еку, нако¹не¹ц*.

Відзначаємо обставинні прислівники причини зі значенням „необачно”: *зопалку*, *зопала*, *згаp'ачк-і*, *бездумно*, *спро|жогу*, *спохвату*.

Семантику „ненароком, ненавмисне” передають прислівники мети: *случайно*, *не|чайано*, *нехот'а*, *нена|роком*, *неспец'і|ал'но*. І. Вихованець до прислівників мети відносить такі слова: *навмисно*, *напоказ*, *навіщо* [1, с. 529]. Виділені науковцем слова функціонують у говірці с. Замисловичі теж зі значенням мети: *нашо(с)*, *на|ум-існо*, *спец'і|ал'но*, *на|рошино*, *зу|м-існо*.

Отже, аналіз прислівників, зафіксованих у говірці с. Замисловичі Олевського району Житомирської області, засвідчує, що такі адвербіативи є невідмінним складником загальної прислівникової системи й відображають фонетичні особливості середньополіських говірок.

Література

1. **Вихованець І.** Прислівник / І. Вихованець // Українська мова : Енциклопедія / редкол. Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 529. 2. **Городенська К.** Прислівник / К. Городенська // Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – С. 298 – 327.

Вікторія Сторожук

(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ ЛЕКСИЧНОГО ПАСИВНОГО ФОНДУ, ЗБЕРЕЖЕНІ В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

Одруження в усіх народів здавен супроводжувалось ритуалом, обрядовими діями, що своїм корінням сягають у далеку, ще докласову епоху [3, с. 11]. Невід’ємним структурним компонентом кожного весілля, з огляду на персонажний склад її виконавців, були весільні чини, що

складають тематичну групу [6, с. 104]. Крім неї, лексику пасивного фонду ми розглянемо в таких тематичних групах: назви осіб, назви старовинного одягу, назви страв і напоїв, назви посуду, назви обрядових предметів, назви давніх грошових одиниць.

Статтю виконано на основі видань серії „Українська народна творчість” том „Весілля” у двох книгах, де вперше подано описи весілля з усієї території України за 300 років, починаючи від Боплана (1650) аж до кінця 60-х років ХХ століття. До роботи залучено й том „Весільні пісні”, виданий у двох книгах. Окрім цього, опрацьовано статті молодих етнологинь, дослідниць А. Мішури, І. Красовської, С. Маховської, у яких визначено локальні особливості персонажного складу весілля, досліджено та проаналізовано роль та місце весільних чинів на певних територіях України кінця ХІХ – початку ХХІ ст.

Сімейно-обрядова творчість загалом і весілля зокрема тісно пов'язані з народною драмою. У деякому сенсі система ритуалів і традицій з нагоди одруження становить цілісне драматичне дійство, кожен з учасників якого виконує призначену йому роль [8, с. 287]. Головними персонажами весілля є наречені, яких майже на всій території України називали „молодий” і „молода”, хоча їхня роль у виконанні весільного обряду здебільшого пасивна, лише в окремі моменти наречені здійснюють активні дії (приїзд молодого до молодої, викуп нареченої, зустріч нанашок, викупування нареченим вкраденої туфлі або самої молодої, частування гостей і батьків на другий день весілля) [5, с. 47]. За умови вдалого сватання дівчину й парубка називали *князь* і *княгиня*: „*Старосты, паны пидстаросты, хто до кого, а мы до Бога, та до вашого здоровья, – благословить, старосты, молодого князя за стил завысты*” [1, с. 502; 6, с. 105] (зафіксовано в слободі Курячівка Старобільського повіту Харківської губернії. Молодих ще називали *молодик* і *молодуха*: „*Як молодик сідає в хаті, то співають: „Тихая вода Дунай”*. З цього часу весілля уже йде разом з *молодухою*” [1, с. 156].

Існував т. зв. „весільний поїзд”, у складі якого розрізняли дві категорії дійових осіб за належністю роду молодого чи молодої. Групу молодого представляли одружені чоловіки й молодиці: *сваті* або *старості*, *дружко*, *піддружжій*, *свашки*, *підсвашки*, а також неодружена молодь: *дружкі* або *бояри*, *світилки*. До групи молодої входили відповідно *свашки* та *ружки* й брати. Разом вони утворювали почет молодих, виконуючи основні ритуальні функції [6, с. 106].

Важливу роль на весіллі відіграють вінчальні батьки (батько і matka) або ж *нанашки*: „Дарують нанашки: нанашко – гроші, нанашка – плаття” [2, с. 274]. Нанашки – головні гості на весіллі, без них не проходить вінчання в церкві. На Сокирянщині нанашки називають наречених (своїх хрещеників) *фін* і *фіна*: „Весільний батько, порахувавши гроші, оголошує гостям суму, якою надарували вони його фіна(фіну), дякує їм” [2, с. 318].

Батьки молодого й молодої відіграють головну роль і в сватанні, і під час проведення весілля. У деяких районах України їх звать *дедя*, *дядьо*: „Просили дедя і няня...” [2, с. 432]; *неньо*: „Просили вас неньо і мама молодої...” [2, с. 296]; *гедьо*: „Ні гедика ні неньки немає” [2, с. 192].

Важливе місце в традиційному весільному обряді Буковини відведено неодруженому братові молодої, який одночасно виконує роль охоронця й „продавця” своєї сестри-нареченої. У багатьох говірках Волинської області його називають *намісником* [7]. У традиційному буковинському весіллі *світилка* (*світівка*) – в окремих селах це неодружена родичка молодого, в інших – молодої – запалювала свічки під час вінчання молодих і пильнувала, щоб вони не згасли в молодого на порозі: „Старшая свитилка держитъ мечъ, который связываетъ из васильковъ, крокоса и гвоздикъ; въ мечъ воткнуты два деревянныхъ копыа и къ нимъ приклеиваютъ горящую свѣчу” [4, с. 502].

Серед весільних чинів були й *вінкоплетниці*, *коровайниці*, *візники* (*возниці*, *кодаші*), *гудаки* (*веселики*, *музики*), *кошельник* (при обдаровуванні); весільні атрибути несли *хорунжий* і *прапор*. А ще є *придани*, тобто весільні гості з боку нареченої,

які прямують з нею в дім нареченого: *Коли молоді виходять з двору, приданки співають* [2, с. 367].

Українська народна творчість фіксує ще й такі назви осіб: **жаданка** ‘желанная’ [СГ, 1, с. 470]: „*Невістко наша, жаданко, / Давно ми тебе ждали*” [1, с. 204]; **печкур, пічкур** ‘любящий лежать на печі’ [СГ, 3, с. 189]: „*Ой роде, роде багатий, / Даруйте товар рогатий, / А ви печкурки – хоч курки, / А ви скарутільці – по копійці, / А ви приданки – серпанки*” [1, с. 143]; **вуйко** ‘дядько по матері, брат матері’; **вуйна** ‘тітка, сестра матері або дружина материного брата’ [СУМ, 1, с. 785]: „*Далі молода(молодий) п’є до рідного вуйка(вуйни)*” [2, с. 313]; **зовиця** ‘чоловікова сестра’ [СУМ, 3, с. 676]: „*Од сестриці да й од рідної / До зовиці не до рідної*” [3, с. 74]; **дівер** ‘брат чоловіка’ [СУМ, 2, с. 297]: „*Од братіка да й од рідного / До дівера не до рідного*” [3, с. 74].

Назви одягу: **байбарак** ‘верхній чоловічий або жіночий сукняний одяг чи кожушок, критий сукном’ [СУМ, 1, с. 89]: „*Од багатой везуть: скриню, подушок великих 5, 6 кожухів (байбараків)...*” [1, с. 370]; **бинда** ‘стрічка’ [СУМ, 1, с. 166]: „*А стань, Ганусю, на терен, / Махни биндою наперед*” [В1, с. 161]; **каптур** ‘старовинний жіночий головний убір із круглим наголовком, затягнутим кольоровою тканиною’ [СУМ, 4, с. 97]: „*Молодий кидає у каптура сороківку...*” [1, с. 261]; **кошуля** ‘сорочка’ [СУМ, 4, с. 318]: „*У батька молодой показують кошулю таким же побитом, як і там*” [1, с. 138]; **підкапок** ‘різновид головного убору’ [СУМ, 6, с. 432]: „*Приносять підкапок, і дружки співають...*” [1, с. 409]; **свита, свитина** ‘старовинний довгополий верхній одяг, звичайно з домотканого грубого сукна’ [СУМ, 9, с. 76]: „*...виходить мати молодого, одягнена в кожушину чи свитину*” [1, с. 340]; **шлик, шличок** ‘старовинний круглий або конічний головний убір, обшитий чи оздоблений хутром’ [СУМ, 11, с. 489]: „*Кращий я козак Іванко за тебе: / На мені шличок, косничок, ковпачок*” [1, с. 103]; **сіраки** ‘старовинний верхній довгополий одяг із грубого сукна’ [СУМ, 9, с. 232]: „*Наші свашечки красні / Усю ніч не спали, / Постоли поплітали, / Сіраки пошивали*” [2, с. 97].

Назви страв, напоїв і посуду. Такі речі теж мали різноманітні назви, до прикладу: **бодня** ‘дерев’яна низька діжка з кришкою’ [СУМ, 1, с. 210]: „*А в косорі жорсти, / Готов, мати, постіль: / Дві подушки пухових, / Дві раденці шовкових, / І бодню, і скриню, / І Ганнусю-господиню*” [1, с. 204]; **варьоха, варенуха** ‘горілка з медом, фруктами і прянощами’ [СУМ, 1, с. 29]: „*Да варохи, свахи, варохи, / Дайте нам да варохи хоч трохи*” [1, с.146]; **верч** ‘небольшая булочка съ шишкой посрединь’. Її дають старости на свадьбѣ, чтобы випустили вѣ дворѣ [СГ, 1, с. 141]: „... *тоді молодий дає їм викупу – пляшку горілки і верч*” [1, с. 115]; **дивень** ‘хлѣбъ вѣ видѣ толстаго кольца: его пекуть на свадьбу для невѣсты, которая должна сквозь него посмотрѣть на гостей’ [СГ, 1, с. 381]: „*У молодої гільця не було. Його заміняв дивень*” [1, с. 415]; **драгли** ‘їжа із згуслого при охолодженні м’ясного чи рибного відвару з дрібними кусочками м’яса або риби’ [СУМ, 2, с. 404]: „*Починається велике угощенє. Подається сметана, гарячі ковбаси, м’ясні драгли...*” [1, с. 378]; **карафа** ‘графин’ [СУМ, 4, с. 101]: „*На стіл подають миски з борщем, а батько крає хліб, кладе карабку з горілкою і потім наливає чарку...*” [1, с. 306]; **полонник** ‘разливная ложка, большая ложка’ [СГ, 3, с. 287]: „*Сьорбайте не ложками, / А полонниками*” [2, с. 89].

Звичайно, для весілля потрібні були кошти, отже, наступна тематична група – назви давніх грошових одиниць: **шеляг** ‘старовинна найдрібніша польська монета’ [СУМ, 11, с.438]: „*А в садочку дві квіточки. / Казали: „Свати багаті”. / Аж вони да скупуваті: / По шелягу викладали, / Шличок Марусі викупали*” [1, с. 104]; **таляр** ‘старовинна срібна монета, що була в обігу в Німеччині, Чехії, Італії та ін., а також на Україні’ [СУМ, 10, с. 28]: „*Зчорнів я, змарнів я, / По горах ходячи, / За тобою, Марусенько, / Талари носячи*” [2, с. 150].

Згадаємо й лексеми, які позначали назви обрядових предметів: **вилечко, вильце, вільце** ‘гільце’ [СУМ, 1, с. 427]: „*Ізбирайте, дружечки, пір’єчко, / Ізов’ємо Марусецці вилечко*” [1, с. 362]; **пищик** ‘дудочка, свистілка, що видає високі протяжні звуки’ [СУМ, 6, с. 375]: „*Діду, дідусеньку! / Ти ж бувало селом*

ідеш, / Ти ж бувало в дуду граєш. / Тепер тебе немає, / Дуда твоя не грає, / Пищики осталися, / Чорненькому досталися” [1, с. 273].

Отже, весільні обряди в Україні послуговуються низкою дійових осіб та реалій. На різних територіях уживають різні назви. Трансформація назв і структурно функціональних характеристик весільних персонажів та окремих реалій, пов’язаних із весіллям, зумовлена поступовою втратою історичної пам’яті про їхнє символічне значення. Тому деякі назви відходять до фонду пасивної лексики, оскільки на сучасному весіллі вони є рідковживаними, або їх взагалі не вживають.

Література

1. **Весілля** : у 2 кн. – Кн. 1. / упоряд. текстів, примітки М. М. Шубравської. Нот. матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – К. : Наук. думка, 1970. 2. **Весілля** : у 2 кн. – Кн. 2. / упоряд. О. А. Правдюк. – К. : Наук. думка, 1970. 3. **Весільні пісні** : у 2 кн. – Кн. 1: Полісся, Наддніпрянина, Слобожанщина. Степова Україна / упоряд., приміт. М. М. Шубравської. Нот. матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – К. : Наук. думка, 1982.
4. **Жизнь и творчество** крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / под ред. В. Иванова. – Х. : Изд. Харьк. Губерн. Стат. Комитета, 1898. – Т. I. – 1012 с.
5. **Красовська І. В.** Роль та місце весільних чинів у весіллі Сокирянщини (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.) / І. В. Красовська // Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. – 2015. – № 3. – С. 46 – 51.
6. **Маховська С. Л.** Ієрархія весільних чинів Слобожанщини кінця XIX – 80-х років XX століття: проблеми трансформації / С. Л. Маховська // Народна творчість та етнологія. – 2012. – № 1. – С. 104 – 110.
7. **Мішура А.** Від слова – до традицій предків/ А. Мішура // Культура слова. – К., 1996. – Вип. 48 – 49.
8. **Українське народознавство** / за заг. ред. С. П. Павлюка. – Л. : Фенікс, 1995. – 358 с.

Наталія Чабанюк

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

**НАЗВИ УЧАСНИКІВ РОДИЛЬНОГО ОБРЯДУ
В ГОВІРЦІ с. КУСТІВЦІ ПОЛОНСЬКОГО РАЙОНУ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Народження дитини було й залишається значною подією в житті кожної сім'ї. Цю подію супроводжують цікаві обряди, звичаї та ритуали. У давнину вони були багатшими за змістом і формою, але й ті, що залишилися в ужитку до нашого часу, дають конкретне уявлення про першооснови їхнього походження. З огляду на зазначене вище, зауважимо, що родильний обряд перебував у полі зору багатьох діалектологів, які досліджували цю частину сімейної обрядовості в різних зонах українського континууму (праці Т. Тищенко, М. Бігусяка, Р. Іванського, Л. Хомчак, Ю. Руснак, І. Нібак, Н. Коваленко, О. Жвавої та ін.). Окремо відзначимо лексикографічно-текстографічне дослідження Т. Тищенко, у якому репрезентовано родильний обряд Східного Поділля [1].

Об'єктом нашої розвідки є родильний обряд говірки с. Кустівці Полонського району Хмельницької області, який традиційно складався з трьох етапів: допологовий, власне пологовий і післяпологовий. Такі ж структурні елементи родильного обряду виділяють й інші дослідники, які вивчають цей обряд на інших територіях України, зокрема М. Бігусяк, Л. Хомчак, Т. Тищенко, хоча вони виділяють ще й четвертий – соціалізуючий – етап, який у цій говірці знівелювався.

Основним учасником допологового періоду є вагітна жінка, яку в говірці називають субстантивованими прикметниками *бе¹ремен:а*, *гру¹баста*, *т¹ажка*. Саме з вагітною пов'язано найбільше заборон та обмежень:

- *не¹ можна ди¹витися на по¹жежу / бо по ди¹тин'і / йак на¹родиц':а / 'будут' чер¹воні п¹л'ами;*

- *не¹ можна і¹ти на по¹хорон / то¹му шчо ж¹інка може зл¹а¹катис'а мер¹ц'а і може за¹мерти п¹л'ід або по ди¹тин'і 'будут' чорн'і п¹л'ами // але йаки¹чо так с¹талос'а / шчо у*

ваг'ітної помер хтос' із р'ідних / то потр'ібно йі'її за пазуху пок'ласти два колос'ки та шкуринку хл'іба з солейу;

- не 'можна 'шити та виши'вати у с'в-ато / не'д'іл'у / бо пл'ід при'шийеш;

- не 'можна у'йязати у с'в-ато та не'д'іл'у / бо 'кажут' / шчо обв'язуєш чи об'мотуєш ди'тину пупо'винойу;

- не 'можна пересту'пати 'через лан'ц'уг / мотуз'ки / кол'уч'і та 'гостр'і пред'мети;

- 'ж-інц'і не 'можна красти / бо йак на'родиц':а ди'тина / у'ней' буде та'ка з'вичка;

- не 'можна було п'ід час хо'ди шчос' 'йісти / жу'вати / бо у ди'тини 'буде рот не закри'ватис'а / вес' час про'ситиме 'йісти / с'тане нена'жеройу;

- не 'можна штоу'хати но'гойу со'баку чи ко'та / тому шчо на ди'тині 'будут' 'волохи / йак то 'шерс'т'у пок'рита;

- ваг'ітній не 'можна і'ти у'куми / бо і'деши до хрес'та не са'ма / а ди'тинойу;

- 'поки ж-інка 'ходить' ваг'ітна / йак при'ход'ат' 'гос'т'і до 'хати / то потр'ібно гово'рити про'ход'те / а не за'ход'те / бо ди'тина 'буде за'ходитис';

- не 'можна розпов'ідати про ваг'ітніс'т' / чим 'менше л'удей з'найут' про це / тим 'легше прої'дут' 'роди;

- не 'можна маї'бутн'її 'матер'і в-ідмоу'л'ати у'прохан':ах / бо йаки'чо в-ід'мовиши / то 'миші зав'едуц':а в о'селі і ўсе погри'зут' // у л'удини / йа'ка в-ід'мовила / 'може 'бути неу'дача;

- у та'кий пе'р'іод не 'можна ўжи'вати спирт'них на'пойіу / ку'рити / ви'конувати т'аж'ку ф'ізичну ро'боту / бо йаки'чо ц'о'го не дотриму'ватис' / то ди'тина на'родитц':а 'кволойу / х'воройу чи з ф'ізи'чними 'вадами;

- не 'можна вили'вати 'воду 'через по'р'іг / бо ди'тина 'буде з'ризувати.

Складниками власне пологового періоду є обряди, пов'язані з народженням немовляти. Учасниками обряду в говірці села Кустівці Полонського району Хмельницької

області є жінка, яка народжує, баба-повитуха й народжена дитина.

Учасниками післяпологового етапу родильного обряду стає значно більше осіб, тому що, крім батьків, у новонародженого будуть ще й хрещені батьки та куми стосовно батьків дитини.

У говірці с. Кустівці Полонського району Хмельницької області існує низка назв учасників усіх трьох етапів родильного обряду:

- *перво¹родка* – жінка, яка народжує вперше;
- *мало¹л'етка* – молода дівчина, яка народжує дитину в дуже молодому віці;
- *с¹тара¹д'іва* – та, яка народила першу дитину в досить зрілому віці;
- *багато¹д'ітна* – жінка, яка народила трое, а то й більше дітей;
- *'пуста, 'йалова* – жінка, яка не може мати дітей;
- *нак¹ритка* або *пок¹ритка* – та, яка народила позашлюбну дитину;
- *'баба-б¹ранка, 'баба-пови¹туха* – жінка або баба, яка приймала пологи в породіллі;
- *поро¹д'іл'а, 'рожен'іц'а* – жінка, яка саме народила;
- *ди¹т'а, ди¹тина* – новонароджений;
- *'перв'істок* – дитина, яка народилася першою в сім'ї;
- *'вишкребок* – остання дитина в сім'ї;
- *байст¹рук* – дитя, яке народилося на сьомому місяці вагітності;
- *чоло¹в'ік* – парубок, який одружився і має сім'ю;
- *хреш¹чений 'бат'ко, хреш¹чена 'мати* – стосовно дитини чоловік та жінка, які хрестили її;
- *хреш¹чений, хреш¹чениц'а* – дівчинка або хлопчик стосовно хрещених батьків;
- *'куми* – хрещені батьки щодо батьків дитини.

Отже, у говірці с. Кустівці Полонського району Хмельницької області родильний обряд має такі ж назви учасників традиційного родильного обряду, які зафіксовані й на

інших теренах України, хоча вони відзначені деякими, переважно фонетичними та словотвірними, особливостями.

Література

1. **Тищенко Т. М.** Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи: навч. посіб. / Т. М. Тищенко. – Умань : ВПЦ „Візаві”, 2014. – 382 с.

О. О. Чебан

(Ізмаїльський державний
гуманітарний університет)

ГОВІРКА МІСТА ТАТАРБУНАРИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ТЛІ ДІАЛЕКТНОГО ПРОСТОРУ

Одеська область має багатонаціональний склад населення. Саме в цьому регіоні України мирно співіснують різні народи: українці, молдавани, болгары, гагаузи, євреї, вірмени, албанці, роми та ін.

Метою нашої статті є опис деяких рис говірки міста Татарбунари Одеської області на фонетичному, морфологічному, лексичному й синтаксичному рівнях.

На півдні Одеської області, „історична назва якої Буджак або Бессарабія” [5], розташоване місто Татарбунари, засноване за версією Евлії Челебі в 1637 році.

Вивчаючи історію заселення й освоєння земель Татарбунарщини, з упевненістю можемо сказати, що першими поселенцями цього краю були племена половців. Саме за часів їх перебування місто одержало першу назву Карабуна, що в перекладі означає „місце сховища”. З середини XV ст., коли Бессарабські землі перебували в складі Туреччини, цю територію почали масово заселяти турки. Саме вони дали місту сучасну назву. В енциклопедії „Історія міст і сіл УРСР. Одеська область” подане таке тлумачення назви досліджуваного населеного пункту: „Татарбунари (Татар-Бунар) татарського походження, що означає колодязь або джерело (звідси витікає багато джерел)” [3, с. 799].

З XVIII ст. цю територію почали заселяти росіяни й українці. А з першої половини XIX ст. у місті були перші поселення задунайських козаків. Це сприяло не тільки

збільшенню населення тогочасного міста, а й синтезу культурного й мовно-лексичного діапазону. Крім того, тут починають селитися болгари та молдавани. Але згодом вони переселилися на спеціально відведені для них землі, які в подальшому перетворилися на великі села.

На початку ХХ століття територію Бессарабії захопили румуни. Вони провели безліч реформ, які унеможливили життя людей. Але найжорстокішою з усіх була освітня реформа. Російська й українська та інші мови були заборонені. Викладання в школі велося лише румунською мовою. Учителів, які не володіли румунською мовою чи виступали проти румунського режиму, було звільнено. Заборонялися всі мови, окрім румунської, у державних установах, навіть на вулиці не дозволяли розмовляти іншими мовами. „Періодичний друк здійснювався лише румунською мовою. Усіляко заохочувалося прийняття румунського підданства зі зміною прізвища і національності” [4, с. 135].

Як бачимо, за 300-річчя існування міста Татарбунари етнографічна ситуація постійно змінювалася. Це призвело до синтезу різних етнічних складників не тільки в культурній, а й у мовній сфері.

Досліджуючи особливості говірки на фонетичному рівні, дійшли висновків попередників (В. Дроздовський, А. Муқан), що голосні та приголосні за походженням, артикуляцією й основними диференційними ознаками близькі до системи фонем української літературної мови [2].

Особливості вокалізму говірки мешканців міста Татарбунари такі:

1. на місці етимологічного [o] в ненаголошеній позиції з'являється [a], що пояснюють впливом російської мови: *харашо́, кар'ідор, кал'аска, бат'інки*;

2. помірне „укання” – переважно перед складом з наголошеними [i], [y]: *то'бі́, го'лубці́, по'том*;

3. як і в літературній мові, фонем [e], [и] в ненаголошеній позиції часто змішуються, через артикуляційно-акустичну близькість у початкових, внутрішніх та кінцевих складах: *бири́, веногра́д, сило́*.

Для консонантизму досліджуваної говірки властиві такі риси:

1. уживання [ф] замість [хв]: *фаліти, ф'іст, ф'іртка*;
2. поширеність м'якого [р'] перед голосними, приголосними й кінці слів: *ч'ітір'і, в кал'ідор'і, в'ітр'ак, пос'ір'одк'і*;
3. пом'якшена вимова [ч']: *курч'а, ч'ужій, ч'олов'ік*;
4. відсутність протетичних приголосних у словах: *острий – гострий, уса – вуса*;
5. відсутність в окремих словоформах чергування задньоязикових приголосних [г], [к], [х] із шиплячими і свистячими приголосними: *на дорог'і, в рук'і, у вух'і*.

Морфологічна система досліджуваної говірки, як і фонетична, в основному збігається з морфологічною системою української літературної мови, але наявні деякі розбіжності, наприклад:

1) в іменниках чоловічого роду, які позначають назви сільськогосподарських приміщень, переважає суфікс *-ник*: *короб'уник, свинар'ник, кур'ятник*;

2) форми чоловічого роду рідко вживають на позначення професій, спеціальностей, роду діяльності осіб жіночої статі. Зазвичай, у таких випадках переважають іменники з суфіксами *-к-, -и-*: *докторша, врач'іха, вч'ітел'ка*;

3) поширені аналітичні форми найвищого ступеня прикметників на зразок: *самий крас'івий, самий стар'ий, самий старій*;

4) у паралельних формах слів *рученка-ручечка, ноженька-ножечка* переважають форми з суфіксами *-ечк, -очк*;

5) в іменниках у Д. і М. відмінках однини I та II відміни чоловічого та середнього роду поширені паралельні форми без переходу *г', к', х' у з', ц', с'*: *у вух'і, на ног'і, рук'і, ч'ашк'і*;

6) іменники жіночого роду III відміни в О. відмінку зазнають впливу форм I відміни і мають закінчення *-ою*: *сол'ою, кроўл'ою*;

7) іменники IV відміни у формах непрямих відмінків в однині набувають форм іменників II відміни: *тил'ом, кон'ом, порос'ом*.

8) у дієсловах 1 ос. однини недоконаного виду теперішнього часу II дієвідміни з основами на м'які приголосні *д', т', з', с'*, не відбувається чергувань з шиплячими: *ход'у, нос'у, в'оз'у*;

9) дієслова II дієвідміни в 3 ос. множини мають паралельні форми на зразок: *вчат' – вчут', р'обл'ат' – р'обл'ут', б'ач'ат' – б'ач'ут'*;

10) не вживаються синтетичні форми майбутнього часу недоконаного виду типу *пис'атиму, ход'итиму, б'ачитиму*;

11) займенники *мій, твій, свій* у непрямих відмінках в однині мають паралельні стягнені форми: *мого – мойого, твого – твойого, свого – свойого*.

12) займенники 3 ос. (*він, вона, воно, вони*) можуть вживатися з початковим [й] у випадках, де в літературній мові функціонують форми з початковим [н], наприклад: *у н'ого – у його, без них – без йїх*.

Особливості говірки спостережено й у синтаксичній системі, зокрема:

1) часто підмет може виражатись субстантивованими формами прикметників (*старий, мала, малий, менший, старший*) і присвійних займенників (*мій, твій*): *Йїїї стар'а ш'е х'оде в ц'єркву; М'її вч'ора був на баз'ар'ї*;

2) широкоживаним у мові старшого покоління є присудок, виражений формою давноминулого часу: *Прийш'ов в'ін був до мене. Оце жив був год п'їтн'ацїт' там*;

3) серед ускладнених присудків поширеними є присудки, виражені: а) дієслівною формою в значенні наказового способу з часткою *гай*, засвоєною з молдавської й румунської мов: *Гай п'їшли давай; Пом'ожеш гай з'автра р'їзат' виног'рад*; б) сполученням двох дієслів, найчастіше узгоджених в особі, числі й часі. Перший компонент згаданих конструкцій виконує функцію модального дієслова, другий – містить основний семантичний зміст присудка: *Поб'їжї подив'їс'а на сте^пу пас'єц'а мой'а кор'ова*. Обставини напрямку виражено прислівником *де* в значенні *куди*: *Де ми йїдим; де ід'еш*.

У мові татарбунарців засвідчено неповні речення: а) з опущеним присудком: *Т'ан'а в окт'абр'ї, а Л'удка в*

д'екабр'і с'емс'ат п'ятого го́да роділас'; б) з опущеним підметом-займенником: *Молока́ хоч'е тогó і плач'е*; в) з опущеним додатком: *П'іді забери́ у т'ом'і В'эри (про молоко)*; г) з опущеною обставиною, наприклад: *Йа з не́йу ходіла та поб'ідала*.

Характерною ознакою мови носіїв досліджуваної говірки є широке використання мовцями часток і підсилювальних слів. Найуживанішими є частки *от, ото, це, оце, а, і*. Місця їх в реченні – найрізноманітніші. Зазвичай, їх фіксуємо при слові, що уточнюється, підсилюється й конкретизується, а також на початку речень: *Ну отó ми п'ішли́, сто́ймó, оту́т сто́ика, на ній пр'а́жа, а ми оту́т сто́я́ли*.

Досліджуючи особливості лексики, увагу зосередили насамперед на сільськогосподарському й побутовому складниках.

Діалектні лексеми поділяємо на дві групи: 1) семантичні – *гарма́н* – город, *райо́н* – районний центр (уживають сільські жителі – *Йіду в райо́н в бол'ни́ц'у*), *лежса́нка* – різновид печі для обігрівання приміщення; 2) фонетичні – *вугля́* – вугілля, *ф'іртка* – хвіртка, *здорóвл'а* – здоров'я.

Оскільки розвиток сільськогосподарської й побутової термінології досліджуваної говірки зумовлений впливом румунської, болгарської, молдовської та російської мов, то закономірно, що, крім загальноновживаних, особливе місце посідають місцеві слова, специфічні для цієї території, наприклад: *бага́* – виноградник, *б'едка* – двоколісна підвода, *бурде́йка* – мазанка, невеличка хатина без *горища*, *куркуду́ш'і* – алича, *вагані́* – ночви для вимішування тіста та ін.

Найбільший відсоток запозиченої лексики становлять румунізми: *вака́р* – пастух, *вурда́* – овечий сир, *плач'інди* – слоєні піріжки, *мамалі́га* – кукурудзяна каша, *буканч'і* – зимове чоловіче взуття, *пéтура* – ковдра для сільськогосподарських потреб.

У мові татарбунарців активно функціонують запозичення і з болгарської мови, зокрема на позначення предметів побуту й елементів одягу: *чипі́ц'і* – взуття, *ма́ндж'а* – гострі тушковані овочі.

В. Дроздовський відзначив, що значна частина названих вище лексем проникла не безпосередньо з болгарських говірок, а за посередництва румунської й молдавської мов. Певна частина романізмів і болгаризмів, які існують у досліджуваній говірці, мають відповідники в турецькій і татарській мовах: *кайўк, калкán, катрán* та ін. [1, с. 24].

Отже, аналізовану говірку м. Татарбунари Одеської обл. на різних мовних рівнях характеризує низка рис, що зближують її з іншими мішаними полігенними південнобессарабськими говірками (праці П. Гриценка, А. Колесникова, М. Делюсто, О. Мірошниченко, О. Дакі), разом з тим вона як окрема діалектна мікросистема виявляє власні особливості, які бачимо предметом подальшого дослідження.

Література

1. **Дроздовский В. П.** Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук / В. П. Дроздовский. – Киев, 1962. – 27 с. 2. **Жилко Ф. Т.** Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. шк., 1955. – 315 с. 3. **Історія міст і сіл УРСР.** Одеська область / В. М. Кулаковський, В. Т. Білан, Д. О. Дубенко та ін. : за ред. В. М. Кулаковського. – К., 1969. – 910 с. 4. **Лебеденко О. М.** Українське Подунав'я: минуле та сучасне : навч. посіб. / О. Лебеденко, А. Тичина. – О. : Астропринт, 2002. – 208 с. 5. **Паламарчук С. В.** Забытая земля: историческая область Бессарабия : монография / С. В. Паламарчук. – О. : Астропринт, 2008. – 288 с.

ОНОМАСТИКА

Н. С. Безгодова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

НАЙМЕНУВАННЯ ХЛІБНИХ ВИРОБІВ У ТОВ „АТБ – МАРКЕТ” МІСТА СТАРОБІЛЬСЬКА ЯК МАРКЕТИНГОВИЙ МАРКЕР

Істинно, люди: живемо не хлібом єдиним,

Істинно, так, коли є хліб на столі.

Ця істина не нова, але актуальна в усі часи і в усі віки. Запах свіжоспеченого хліба ні з чим не можна порівняти. А рум'яна запечена скоринка – це справжні ласощі не тільки для дітей, але й для дорослих.

Хліб на столі – основа життя, символ достатку, благополуччя, багатства. *І обід не в обід, якщо хліба немає. Якщо хліба ні куска, то і в теремі тоска. Без хліба – куди бесіда. Де хліб і вода, там нема голода. Коли хліб на столі, то стіл – престіл, а коли хліба ні кусочка, тоді стіл лиш гола дошка.*

З давніх-давен до хліба ставилися як до святині: його прирівнювали до сонця, тому надавали круглої форми. Звідси й назви *колобок, калач, калита*. З ним пов'язували різні прикмети: ніж не повинен був торкатися хліба, тому його або розрізали ниткою, щоб жодна крихта не впала додола, або ламали руками (цей звичай залишився в багатьох країнах Сходу й зараз). Якщо ж ненароком хліб падав, то його піднімали, цілували й перепрошували. Гарні господині першим на стіл подають хліб і сіль, а потім уже виносять інші страви.

З хлібом у нас зустрічають гостей,

Хліб на весіллі цвіте в короваї,

І краще немає на світі вістей,

Ніж – хліб уродився у нашому краї.

А ще з хлібом ідуть у гості, проводжають у дорогу. Мудрі люди говорять: *Їдь на день, бери хліба на тиждень; У дорогу*

рушай – хліб-сіль з собою май; Хліб у дорозі не тягар; Без крайця хліба дорога не буде легкою.

Хліб, паляниця, буханець, батон, булка, калач, пампушка, перепічка, бублик, плетінка, сайка, рогалик, паска, книш, пиріжок, сушка, хали, лаваш, баранки, штруделі, коровай, кекси – це не повний перелік виробів, які виготовляють з борошна.

Нашим зацікавленням є найменування хлібних виробів, які надходять у ТОВ „АТБ – Маркет” міста Старобільська.

На жаль, у місті на сьогодні немає свого хлібокомбінату. Підприємство Старобільський хлібокомбінат припинило своє існування, а обладнання було перевезено до міста Северодонецька. Тому в ТОВ „АТБ – Маркет” надходять хлібобулочні вироби із Северодонецького хлібокомбінату, філія ПАТ „Коровай”, а також з ТОВ „Куп’янський хлібокомбінат „Кулиничі”.

Приватне акціонерне товариство „Коровай” виготовляє більше 15 т продукції, зокрема 12,5 т хліба на добу. Асортимент продукції нараховує близько 60 позицій, із них 15 найменувань хліба, 20 видів здоби й булочок, торти, тістечка. Основний вид діяльності ТОВ „Куп’янський хлібокомбінат „Кулиничі” – виробництво хліба й хлібобулочних виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання.

На полицях „АТБ – Маркет” представлений хліб „формовий” і „подовий (череневий)” – це способи випікання. Назва „формовий” говорить сама за себе: хліб випікають у формах, а „подовий” форми не потребує, його печуть на рівній поверхні й він сам набирає обсяг і формує свій зовнішній вигляд. Колись печі були єдиним способом приготування їжі. Поверхню, на яку розкладали заготовки з тіста, називали „под”, відповідне „ім’я” одержала й випічка.

За призначенням вироби з борошна розраховані на загального споживача, дитячого й дієтичного харчування.

Яка пшениця, така й паляниця. З полови хліба не спечеш. Тож борошно – це основа дорогоцінного продукту. За видом борошна вироби поділяють на житні, житньо-пшеничні, пшенично-житні, пшеничні.

Великим попитом у споживачів користуються хлібні вироби з житньо-пшеничного борошна, а отже, їхніх найменувань найбільше. Найменування багато в чому свідчить про характерні особливості виробу – зовнішній вигляд (форма, поверхня), приблизну масу, розмір, стан м'якучки, смакові якості, вид добавок, інколи назви уточнюють місце розташування підприємства, регіон тощо. Житньо-пшеничний хліб випікають із розрахунку 55 – 65% житнього й 35 – 45% пшеничного борошна.

Северодонецький хлібокомбінат, філія ПАТ „Коровай” пропонує до нашого столу такий житньо-пшеничний хліб: „Заріччя”, „Карелія” подовий, „Бахмутський” подовий, „Південний” подовий нарізний, „Оригінальний” формовий нарізний, „Європейський” подовий нарізний, „Бородінський”; ТОВ „Куп'янський хлібокомбінат „Кулиничі” постачає хліб „Столичний”, „Біла Русь” і „Біла Русь” нарізний, „Дорожній” нарізний, „Пушкарівський” нарізний, „Європейський” тостовий, „Київський” нарізний.

Хліб пшеничний випікають із борошна вищого або 1, 2-го гатунку. У „АТБ – Маркет” можна придбати хліб ПАТ „Коровай”: „Успенський новий” подовий, „Обідній” пшеничний подовий, „Добрий” пшеничний формовий, *Еліт-хліб* подовий.

Житній хліб – пшеничному калачеві дід або Житній хліб – пирогові дід, – мовить народна мудрість. Основу житнього хліба становить обойне, обдирне й сіяне борошно. Зразків житнього хліба небагато. ПАТ „Коровай” виробляє хліб житній „Московський” формовий, „Соняшник” формовий, „Бородінський”.

Виробники піклуються про здоров'я своїх громадян, тому в продаж надходить хліб житньо-діабетичний, хлібець „Докторський” (ПАТ „Коровай”), „Європейський” тостовий висівковий („Кулиничі”). Інколи на полицях магазину можна побачити ахлорідний (безсольовий) хліб „Здоров'я”. Його готують на сироватці, без солі, з борошна 1-го гатунку.

Великим попитом у жителів м. Старобільська користуються батони з пшеничного борошна, житньо-пшеничні, здобні, а також з різними смаковими добавками (кмин, коріандр,

гірчиця, родзинки, сало, насіння соняшника, льону тощо). Батон „Покровський” нарізний з пшеничного борошна, батон „Селянський”, „Гірчичний”, „Гірчичний” нарізний, батон здобний „Хвиля” пропонує ПАТ „Коровай”; батони „Кулиничі”, „Дорожній” нарізний (ТОВ „Куп’янський хлібокомбінат „Кулиничі”).

Найменувань хлібобулочних виробів у ТОВ „АТБ – Маркет” багато, кожен може вибрати хліб до смаку. У народі говорять: *І сало не сало, коли без хліба; Гості хліба не цурались, та й сала не стало.*

Нехай не черствіє хліб на вашому й нашому столі, тому що, коли черствіє хліб, черствіє душа й совість. Де є хліб, там є життя, де є життя, там є надія. Тож віримо, що в нашому житті все буде добре!

О. А. Деркач

(КЗ „НВК Сватівська

ЗОШ I ступеня – гімназія”)

ПРО ДЕЯКІ ТОПОНІМИ СВАТІВСЬКОГО РАЙОНУ

Для вивчення географічного середовища, історії народу, умов його життя, розвитку й специфіки його мови велике значення мають дослідження географічних назв – топонімів, походження яких цікавлять людей з давнини. Правильно пояснити ту чи ту назву, розкрити її смислове значення й історію – означає отримати важливу інформацію про минуле свого краю, його природні умови, економіку, етнічний склад населення тощо [1]. Тому вчені присвячують свої розвідки ономастиці й, зокрема, топоніміці. Такі студії є цінними, оскільки дають змогу відкрити невідомі досі загадки мови.

На прикладі давніх назв поселень ми можемо прослідкувати не лише певні особливості словотвору в процесі історичного розвитку мови, але й окремі етапи історичного розвитку народу, які відображено в цих назвах. Тому досить важливим є з’ясувати походження топонімів на території Сватівського району Луганської області.

Мета роботи – проаналізувати історію виникнення, функціонування й зміни топонімів Сватівського району

Луганської області, що зумовлені сукупністю історичного, природно-географічного та соціально-культурного процесів; на основі знань з історії, традиційно-побутової культури досліджуваного регіону визначити, чим мотивовані топоніми, як вони відображають діалектні особливості й історичний процес.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі завдання:

- дослідити походження й розвиток назв населених пунктів Сватівщини;
- класифікувати топоніми Сватівського району.

Про складнощі проблеми класифікації топонімів свідчить відсутність до теперішнього часу однакового підходу до її вирішення. Створення універсальної класифікації є питанням дискусійним, адже кожен дослідник ставить перед собою різні завдання та шляхи дослідження [2].

На території Сватівського району розташовано 54 села, 4 селища, 1 селище міського типу. Топоніми району тісно пов'язані з історією краю, передусім із його заселенням. З історії відомо, що масове заселення території району розпочалося в 17 столітті, коли Дніпровські козаки, на яких чинила тиск Унія і польська шляхта, масово кидали рідні місця й оселялись на лівобережних степових просторах, створюючи козацькі містечка й слободи. Населені пункти засновувалися й заселялися майже виключно українськими козаками й селянами з Полтавщини, Сумщини, Чернігівщини. За тодішньою традицією частіше всього новоутворені населені пункти одержували свою назву за іменем, прізвиськом чи прізвиськом ватажків, які засновували це поселення. Переважна більшість назв населених пунктів району мають саме таке походження.

Приміром, заснування села Коломийчиха припадає на кінець 17 століття, коли землі особливо масово заселяли втікачі з Полтавщини, Сумщини. Перших даних про заснування слободи не збереглося. Історію села достовірно не встановлено. Із розмов зі старожилами відомо, що на чолі сторожового поста був козак Коломієць, і від його імені пішла назва поселення – Коломийчиха. Існує й інша версія походження назви села, пов'язана з природними явищами. Старожили пам'ятають

існування на території села трьох озерець. Вони мали чисту джерельну воду, яка доступна була цілий рік. До цього часу збереглося джерело під назвою *Вікнина*. Ідучи шляхом із Харкова, Куп'янська на Сватову Лучку, старобільські проїжджі зупинялися біля цих озер, щоб напоїти худобу, відпочити, помитися. За круглорічну доступність, чистоту озера називалися „*мойками*”, а зупинка – „*Коломойкино*”. Звідси село і дістало назву: спочатку *Коломойкино*, потім – *Коломойчихино*, а пізніше – *Коломійчиха*. Можливо, від прізвиська жінки козака Коломійця, що й до цього часу властиво українцям. Якщо, наприклад, прізвисьце чоловіка Бобренко, то жінку в селі звать Бобренчиха, Сіренко – Сіренчиха. Цікаво, що до років незалежності територію сільської ради на базі цього села називали Коломійчанська, мешканців села – коломійчани.

За переказами місцевих старожилів село *Куземівка* було засноване козаками Ізюмського Слобідського полку в 1688 році, зокрема козаком Кузьмою чи Кузьмінім. Російською мовою село називалося Куземовка. Протягом тривалого часу українською мовою писали Кузьомівка.

За згадками старожилів, село Наугольне було засноване в другій половині 18 століття. По закінченні військової служби в царській армії на вільних степових землях оселився солдат Наугольний. Від його прізвища і походить назва села. Існує ще одна версія назви села, за місцем розташування – на кутку.

Аналогічними з погляду походження є назви сіл Маньківка (перший поселенець – Манько), Свистунівка (Свистун), Рудівка (Рудь) та ін.

Особливе місце в словотворенні географічних назв Сватівського району займає суфіксальний спосіб. Найбільш продуктивними топонімійними суфіксами є *-к*, *-івк(а)*, наприклад, у досліджуваному регіоні нараховують 32 назви, утворених за допомогою суфікса *-івк(а)*.

Серед населених пунктів Сватівського району є чотири топоніми, утворені за допомогою суфікса *-к*: *Мілуватка*, *Верхня Дуванка*, *Нижня Дуванка*, *Райгородка*. Цікавим у цьому плані є село Мілуватка, засноване переселенцями з Дону та Центральної України на рубежі 17 – 18 століть. Першу

документальну згадку про нього датовано 1704 року: „На реке Красной у Мелового брода построено село Красное”. У документах часів селянського повстання 1708 – 1709 років зазначено, що Кіндрат Булавін відвідав козацькі містечка Краснянку, Кабанній та Меловий брід і Сватову Лучку. Є всі підстави вважати, що згаданий Меловий брід – це одне з перших поселень на території сучасної Мілуватки, мабуть, і село Красне також є поселенням, що існувало на території сучасного села. Не залишає сумнівів і правопис назви села російською мовою, яка походить від російського *мел*, оскільки серед перших поселенців були росіяни – донські козаки.

А чи правильним є сьогоднішній переклад назви села – Мілуватка? Відомо, що російські власні назви необхідно передавати якомога ближче до російського звучання, дотримуючись, однак, норм українського правопису. За основу зміни назви села на цей час узято, імовірно, не вказані вище історичні дані, оскільки слово *міл* відсутнє в українській мові. Заміну *о* на *у* вважаємо не обґрунтованою. Зі слів нинішнього сільського голови, при перекладі українською мовою керувалися іншим чинником – *мілувата (мілкувата) річка*, яка протікає через село.

На території Сватівщини знаходимо два топоніми Нижня Дуванка і Верхня Дуванка, які за будовою є іменними словосполученнями. Топонімні словосполучення відображають у своїй назві конкретні особливості того чи того поселення, які не можна схарактеризувати одним словом. За першою версією, назва походить від татарського слова *дуванити*, що означає *ділити здобич*. З історії відомо, що саме в долині річки Дуванна татарські орди, повертаючись з набігів на руські князівства, ділили здобич. За другою версією, ця назва походить від тюркського слова *дуван* – відкрите високе місце.

Є в районі топонім, утворений шляхом основоскладання. Це село Райгородка – райський городок. За однією із версій, село назвали за дуже мальовничі краєвиди, але більш вірогідною є інша версія, що в цьому козацькому селі на той час, коли всі навколишні села були покріпачені, не було кріпацтва. Не випадково ж про такі села співалося в одній

тогочасній пісні: *Зараз тая серед рая слобода обсіла, / Там – тишина, вся старишина не має к їм діла, / утік кураж, здирства нема ж, щезло лихо, / живуть тихо, не дають подачі.*

Заслуговує на увагу топонім, назва якого утворена як множинний іменник. Це село Містки. За версією старожил, місце, на якому розташувалося село, було завжди дуже брудним, болотистим, складно було ходити, тому будували багато місточків. Ще говорять про те, що заснування села розпочалося з розбійницької хати, побудованої на болоті, до якої з усіх боків було зведено безліч вузеньких місточків.

Є на території району назви сіл, утворені від роду занять, що побутували в минулому. Про це розповідають назви сіл *Коржове* (жінки пекли дуже смачні коржі), можливо, *Стельмахівка*, *Гончарівка*. На початку ХІХ ст. територію нинішнього села *Ковалівка* почали заселяти переселенці з Красного Лиману. Вважається, що вони були ковалями, звідси й назва.

Існує кілька населених пунктів, у назвах яких закладено їхню приналежність до рослинного або тваринного світу, наприклад: селище *Сосновий*, села *Калинівка*, *Яблунівка*; село *Зміївка*.

Отже, топоніми – це факти мови, закріплені територіально, вони є джерелом вивчення історії народу, його мови. Вони зберігають невживані в живому мовленні слова, форми й навіть звуки, вивчення яких дає можливість зрозуміти розвиток мови.

Література

1. **Лучик В. В.** Відновлення історичних топонімів як чинник українського державотворення / В. В. Лучик // Магістеріум: мовознавчі студії. – 2011. – № 43. – С. 49 – 53.
2. **Шевцова В. О.** Топонімія Луганщини : посіб. для студ. й учителя словесності / В. О. Шевцова. – Луганськ : Знання, 2000. – 116 с.

Катерина Мазко

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

СУЧАСНИЙ УРБАНІМІКОН ЖИТОМИРА

На сучасному етапі розвитку лінгвістики дослідження омонімної лексики загалом та урбанонімів зокрема є досить актуальними, про що свідчать праці А. Беспалої, О. Галай, А. Смельянова, О. Карпенко, С. Казакової, Р. Козлова, Н. Кутузи, Т. Можарової, Н. Подольської, О. Суперанської, М. Торчинського, А. Титаренко та ін. Проблеми урбанонімії перебувають у полі зору не лише мовознавців, оскільки урбаноніми – свідчення територіальної ідентичності населення.

Формування сучасного урбаномікону тісно пов'язане із загальним соціокультурним розвитком суспільства державною ідеологією, а також залежить від проявів національної ментальності мешканців певного регіону [1, с. 171].

Актуальність статті зумовлено тим, що урбанімікон м. Житомира вивчено не повністю. Комплексний аналіз житомирського урбанімікону сприятиме визначенню його місця в загальноукраїнському контексті та окреслить напрями подальших досліджень. Водночас зауважимо, що проблеми сучасного урбанімікону м. Житомира у зв'язку з процесами декомунізації в низці статей порушила Г. Гримашевич [2; 3].

Метою нашої розвідки є спроба подати опис типів сучасних урбанонімів м. Житомира.

Аналіз назв вулиць м. Житомира, зважаючи на їхнє перейменування у зв'язку із Законом про декомунізацію, дав підстави виявити такі основні типи годонімів м. Житомира:

1. Відантропонімічні годоніми, серед яких можна виділити прості годоніми, тобто такі, що містять лише прізвище людини (людей), на честь якої (яких) названо вулицю (*вулиця Альбрехта, Аршенєвських, Винниченка, Гоголівська, Лук'яненка*), та складені годоніми, у яких є вказівка на професію, посаду звання тощо (*вулиця Скульптора Вітрика, Митрополита Андрія Шептицького*).

Відантропонімічні годоніми – це переважно назви вулиць, які названі на честь відомих в Україні людей (*вулиця Довженка,*

Михайла Грушевського, провулок Марії Заньковецької, Максима Залізняка), водночас низка урбанонімів містить у своїй номінації прізвища тих постатей, життя й діяльність яких були пов'язані передовсім з Житомиром і Житомирщиною (вулиця Івана Сльоти, Кліма Поліщука, Миколи Сціборського, Євгена Коновальця, Леґа Качинського, Тараса Бульби-Боровця, провулок Миколи Капустянського, Тараса Сенюка, Миколи Величківського та ін.). Окремо відзначимо годоніми, названі на честь родин, які прославили Житомирщину (переважно в минулому), вплинули на культурне, соціально-політичне чи економічне життя мешканців краю (провулок Тайберів, Аршеневських; вулиця Родини Гамченків, Князів Острозьких, Отаманів Соколовських) [2].

2. Годоніми, мотивовані географічними назвами: назвами сіл, розташованих близько від Житомира або в Житомирській області (вулиця Довжицька, Андріївська (село Андріївка (зараз Сонячне), Троянівська), назвами частин світу (вулиця Східна, Північна, Новопівнічна, Західна), назвами інших міст України (вулиця Велика Бердичівська, Мала Бердичівська, Львівська, Київська, Вінницька, провулок Рівненський).

3. Годоніми, пов'язані з назвами різних професій (вулиця Будівельників, Авіаторів, Вчених, Космонавтів, Волонтерів, провулок Будівельний, Виробничий, Друкарський).

4. Годоніми, до складу яких увійшли назви флори й фауни (вулиця Тополина, Липова, Фруктова, провулок Виноградний, Вишневий, проїзд Горіховий, Жоржинувий).

5. Годоніми, мотивовані іншими годонімами (провулок Перехідний – від вулиця Перехідна, провулок Січових Стрільців – від вулиця Січових Стрільців, провулок Поліський – від вулиця Поліська).

6. Годоніми, мотивовані ергонімами (провулок Політехнічний, Госпітальний, проїзд Інститутський, вулиця Індустріальна).

Отже, сучасний урбанімікон м. Житомира сформований з урбанонімів різного походження. Переважно на найменування вулиць м. Житомира вплинули позамовні чинники, зокрема політичні, культурно-історичні та ін.

Найбільше годоніми м. Житомира мотивовані антропонімами різного типу, меншою мірою ергонімами та іншими годонімами.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в системному вивченні урбанімікону м. Житомира та з'ясуванні процесів його розвитку й становлення.

Література

1. **Титаренко А. А.** Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів / А. А. Титаренко // Філологічні студії : Наук. вісн. Криворізь. нац. ун-ту : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 171 – 185.
2. **Гримашевич Г. І.** Основні тенденції формування сучасного урбанонімного простору міста Житомира / Г. І. Гримашевич // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 21. – С. 573 – 575.
3. **Гримашевич Г. І.** Урбанонімія Житомира в контексті декомунізації / Г. І. Гримашевич // Мова: класичне – модерне – постмодерне. – К., 2016. – Вип. 2. – С. 37 – 46.

Валентина Мартинова

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

АНТРОПОНІМІКОН РОМАНУ

ЮРІЯ ВИННИЧУКА „АПТЕКАР”

Літературно-художня ономастика як окрема галузь функціонує лише з II пол. XX ст. завдяки працям Л. Белея, Ю. Карпенко, Г. Лукаш, Л. Масенко, Т. Немировської та ін. Сьогодні особливо активно досліджують ономастикон багатьох українських письменників: П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Ю. Яновського, М. Хвильового, В. Дрозда, Яра Славутича, Л. Костенко та ін.

Ономастичний простір творів Ю. Винничука ще недостатньо вивчений, крім роману „Мальва Ланда” (В. Діц). Онімну лексику, зокрема антропоніми (усього зафіксовано понад 200 одиниць), роману „Аптекарь” – об'єкта нашої роботи – ще не досліджено, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Ю. Винничук – сучасний український письменник, драматург, літературний діяч. Його твори вирізняються історизмом, глибокою філософічністю, моралізацією та психологізмом, на посилення яких працюють майстерно дібрані оніми та апелятиви. Це один із тих авторів, які з особливою увагою ставляться до вибору онімів. У його художніх полотнах наявні чи не всі види власних назв.

Проте можна виділити власні назви, які автор використовує найбільше. Серед антропонімів – це імена релігійних осіб та релігійних діячів – божеств, святих та ін., вигаданих і реальних громадських діячів. Також можна виділити імена головних дійових осіб твору, на які натрапляємо ледь не на кожній сторінці. Передусім це *Лукаш* та *Рута*. У цьому ж ряду – *Каспер*, *Юліана*, *Калькбреннер*.

Із тематичного аспекту текст роману охоплює події, що відбувалися в 1646 – 1648 роках спочатку у Венеційській республіці, а далі – у Львові. Перед нами постають деякі картини, що справді сталися за цей час, а на їх тлі проходять й вигадані автором події. Персонажі історичні тут живуть поруч з вигаданими, спілкуються та взаємодіють з ними. Так, наприклад, вигадані автором головні герої *Лукаш Гулевич*, *Каспер Яніш*, *Рута*, *Юліана* та інші за сюжетом твору ведуть бесіди з *Юрієм Немиричем* – українським магнатом, патріотом, воєначальником, державним діячем і дипломатом доби Хмельниччини. І тут важко визначити, хто з них за важливістю стоїть на першому місці.

Різноманітний іменник роману – своєрідний стилістичний засіб, який робить твір незвичним [3, с. 8].

З-поміж використаних антропонімів у романі „Аптекарь” можемо виділити кілька моделей. Модель „особове ім’я” може бути одно-, дво-, багатокомпонентним [1, с. 133]. Однокомпонентні особові імена трапляються порівняно нечасто: *Рута*, *Вівдя*, *Гальшка*, *Франц*, *Магдуля*, *Зофка*, *Міля*, *Люципер*, *Пілат*, *Везалій* та ін. Без тексту роману важко сказати, що автор має на увазі під деякими з них: *Рута* – це юна чарівниця, а *Юліана* – дівчина, яка тривалий час видавала себе за лицаря *Лоренцо ді П’етро*. Зауважимо, що більшість

однокомпонентних утворень – це імена вигаданих автором персонажів.

Дещо менше серед однокомпонентних утворень прізвищ, які можна відразу ідентифікувати. Усім відомо, що *Гіппократ* – це відомий на весь світ давньогрецький медик, *Аристотель* – відомий оратор, *Платон* – філософ і мислитель.

Двокомпонентні утворення вказують в основному на певні характеристики осіб: *король Сигізмунд* – титул, *абат Тритемій* – церковний чин, *візник Войтіх* – соціальний стан тощо. Їх можна поділити на конотативно нейтральні, тобто такі, що відбивають реальний розмовно-побутовий антропонімікон (три наведені приклади), і стилістично забарвлені, проте останніх у досліджуваному романі ми не фіксуємо [Там само].

Антропоніми моделей „ім'я по батькові” та „особове ім'я в поєднанні з ім'ям по батькові” можуть виконувати конотативну функцію, указуючи на поважне ставлення до героїв, і номінативну, виконуючи роль офіційного особового імені персонажа [Там само, с. 134]. Імена по батькові головних героїв роману Ю. Винничука не відомі взагалі, оскільки більшість з них – неслов'янського походження.

Серед великої кількості антропонімів у романі не фіксуємо жодного прізвиська, що, імовірно, зумовлено місцем змалювання подій, епохою відтворення.

Автор активно вводить у твір антропонімічні моделі „прізвище в поєднанні з ім'ям”: *Мартин Груневер, Яків Шпренгер, Генрик Інстіторіс, Мартин Кампіан, Андреа Корнаро, Богдан Хмельницький, Лукаш Гулевич, Мартин Айрер, Стефан Рогач, Мордехай Шіфер, Мойше Шіфер, Міхаель Грозваєр, Річард Нап'єр, Томас д'Альєл, Герцль Ігнауф, Якуб Зембка, Томаш Рутенець, Федько Потурнак, Філюсь Бубела, Матіас Урбані, Тарас Трясило, Іван Підкова, Альберт Віроземський* та ін. Вони виконують в основному номінативну функцію [Там само].

Антропонімна модель „прізвище в поєднанні з ім'ям та ім'ям по батькові” виконує найчастіше функцію номінативного позначення дійових осіб [Там само]. У романі ця модель відсутня.

Кожен онім у художньому тексті є його елементом. Ставши фактом мовлення, онім зазнає функційної перебудови, тобто бере на себе виконання інших завдань, ніж у мові. Цих завдань більше, якісь відходять на другий план, а найголовнішим стає стилістичне навантаження – виразність, „промовистість” поетоніма, його образодатність [2, с. 24].

Будь-який тип антропонімів здатен виражати різноманіття емоційно-експресивних значень безпосередньо за допомогою дериваційних засобів і можливостей ономастичного поєднання (*Лукаш, Лука, Лючіано; Мойше Шіфер, Мікаеле Чіфері; Пресвята Богородиця, Найсвятіша Діва, Пресвята Діва, Найсвятіша Панна, Пресвята Матір Божя, Діва Марія*).

У романі „Аптекарь” дуже багато вигаданих письменником героїв порівняно з іншими персонажами. Усі вони – герої з типовими, переважно українськими та італійськими іменами: *Лукаш Гулевич, Рута, Юліана, Мартин Айрер, Юрій Немирич, Софія Будельська, Ганна Шимкова, Мордехай Шіфер, Мойше Шіфер, Йоган Калькбреннер, Амалія, Вівдя, Франц, Вацлав Прохазка, Емілія, Базилій Конопка, Міхал Родзейовський, Мартин Кампіан, Станіслав Гайдер, Стефан Гайдер, Стефан Рогач, Рамзей, Марієтта* та ін.

Кожне з представлених у художньому тексті імен реальних людей (*Юрій Немирич, Богдан Хмельницький, Андреа Корнаро, Мартин Груневег, Франческо Еріццо, Франческо Молін, Яків Шпренгер, Генрік Інстіторіс, Тарас Трясило, Альберт Віроземський* та ін.) свідчить про обізнаність автора з історією.

У романі відзначаємо заміну однієї форми на іншу, але їх небагато: *Лукаша* інший герой твору *Мойше Шіфер* один раз називає *Лукою* або *Лючіано*. Цей же ж *Мойше Шіфер* і себе називає іншим іменем – *Мікаеле Чіфері*. Проте ці заміни зумовлені тим чинником, що дія роману, як уже згадано, відбувається і у Львові, і у Венеційській республіці, тому, відповідно, одні й ті самі імена мають там дещо різне звучання й написання, зумовлене певними мовними особливостями. Проте найбільше альтернативних форм спостерігаємо в найменуваннях релігійних осіб. Зокрема, Бог у тексті роману згадується як

Господь Бог, Владика, Бог, Ісус, Ісус Христос, Найсвятіше Дитя Ісус, Христос Спас, Отець, Бог Отець Вседержитель, Він, Дух Господній, а Пресвята Богородиця – як Найсвятіша Діва, Пресвята Діва, Найсвятіша Панна, Пресвята Матір Божя, Діва Марія. Зауважимо, що різноманітні форми найменування згаданих вище релігійних осіб відзначені в романі приблизно з такою ж частотою, як і найменування вигаданих головних героїв. Це, на нашу думку, свідчить про намагання автора передати значення релігії для людей, які жили в описану в романі епоху.

У половині випадків власне ім'я змінюється за кількістю компонентів, при цьому модель „прізвище в поєднанні з ім'ям” теж зазнає змін і переходить у модель „особове ім'я (прізвище)”: *Гануш Корбач – Гануш, Софія Будельська – Будельська, Ганна Шимкова – Ганна, Мартин Грозваєр – Грозваєр, Томаш Зількевич – Зількевич, Альберт Віроземський – Альберт, Мартин Айрер – Мартин, Лукаш Гулевич – Лукаш, Йоган Калькбреннер – Йоган, Калькбреннер, Вівдя Павлючка – Вівдя, Бартоломей Зиморович – Зиморович* та ін.

Отже, антропоніми, використані Ю. Винничуком у романі, – найбільш виразний засіб інтелектуалізації його мови. Жоден онім, навіть якщо він ужитий лише один раз, не може бути викинутий із нього без змін у тексті, оскільки всі власні назви працюють на текст, роблять його більш зрозумілим і виразним.

Література

1. **Абрамян Ю. В.** Антропонімікон малої прози Анатолія Дімарова / Ю. В. Абрамян // Традиційне і нове у вивченні власних імен : тези доп. міжнар. ономаст. конф. (Донецьк – Горлівка – Святогірськ, 13 – 16 жовт. 2005 р.). – Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2005. – С. 133 – 136. 2. **Мельник Г. І.** Міркування про теоретичні засади літературної ономастики / Г. І. Мельник // Записки з ономастики : зб. наук. пр. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. – О. : Астропринт, 2008. – Вип. 11. – С. 20 – 28. 3. **Шотова-Ніколенко Г. В.** Онімний простір романів Ю. І. Яновського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Г. В. Шотова-Ніколенко. – О., 2006. – 22 с.

Валерія Ткаченко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ

СЕЛА ПІЩАНЕ СТАРОБІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Антропонімія досліджує власні назви – імена, прізвища, прізвиська, псевдоніми. Ім'я – це не просто набір певних знаків. Воно значною мірою визначає характер і долю людини, тому до вибору імені варто ставитися дуже серйозно й відповідально, бо саме його людина чутиме найчастіше у своєму житті. Ім'я – це наш розпізнавальний код.

Однак найдавніші імена людей у багатьох народів – це просто прізвиська, тобто „найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок” [1, с. 736]

Нашим зацікавленням стали неофіційні найменування жителів села Піщане Старобільського району Луганської області. Село засноване в ХІХ столітті. Назва походить від піщаних ґрунтів, що переважають на його території. Станом на 1 січня 2017 року в селі нараховують близько 500 дворів, де проживає 1896 осіб.

Найпоширенішу та найкolorитнішу групу становлять вуличні найменування, або назви по-вуличному. Нами зафіксовано характеристики за:

- зовнішнім виглядом особи: *Мала* (жіночка, зріст якої 150 сантиметрів), *Косий* (вада), *Гусь* (чоловік з притаманною ходюю), *Горбач* (зовнішній вигляд), *Бричка* (жіночка, яка постійно ходить з возиком);

- внутрішнім світом людини (психічний стан, звички, уподобання): *Веселий*, *Жид*, *Кабанчик*, *Пончик*, *Кобра*, *Сорока* (пліткарка);

- родом занять: *Бізнесмен*, *Шофер*;

- специфікою мовлення: *Картава*, *Шипун*, *Німий*;

- національною чи територіальною ознакою: *Ромале*, *Єврей*, *Циган*, *Москаль*;

• сімейно-родинними стосунками:

а) від усічених основ прізвищ: *Рудик*→*Рудяшко*,
Сава→*Савчук*;

б) жіночих найменувань (андроніми): *Кардашиха* →
Кардаш, *Сидориха* → *Сидір*, *Петрівна* → *Петро*.

Серед молоді трапляються прізвиська, похідні від імені чи прізвищ відомих людей. Саме вони є показником внутрішньокolleктивних відносин: *Ватсон*, *Тайсон*. Ці ж прізвиська молодь застосовує як нікнейми, або ніки в Інтернет-просторі. Реєструються так звані „друзі” (хоч поняття це відносне, люди часто зовсім не мають реального контакту один з одним) з метою створення індивідуального образу. Так, є ніки з іменами персонажів кіно, літератури: *Біллі Мілліган* (злочинець, персонаж однойменної книги Данієля Кіза), *Дюймовочка*, *Гаррі* („Гаррі Поттер”); комп’ютерних персонажів: *Шейкер* (комп’ютерна гра „Дота”), *Маріо* (персонаж однойменної гри); відомих особистостей: *Шева* (скорочення від Шевченко-футболіст), *Руся*, *Блоха* (Бохін Олег), *капітан Шепард* (космонавт Алан Шепард), *Нюша* (співачка). Інколи вживають форми справжніх імен у їхньому скороченому вигляді: *Рита*→*Маргарита*, *Лана*→*Світлана*, *Макс*→*Максим*, *Нік*→*Микита*, *Стас*→*Станіслав*.

Ми охопили невелику частину неофіційних найменувань людей, які проживають у селі Піщаному. Але й цього достатньо, щоб зробити висновок, що навіть офіційно закріплені імена по батькові, прізвища не змогли й не зможуть витіснити прізвиська, які пустили глибоке „коріння” й яскраво відображають національний характер українців.

Література

1. **Сучасний тлумачний словник** української мови / за ред. В. Дубичинського. – К. : Школа, 2011. – 1008 с.

Крістіна Яковлєва

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

**ОСОБЛИВОСТІ ЕРГОНІМІКОНУ МІСТ БАХМУТ
І ПОКРОВСЬК ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Метою нашої студії є дослідження деяких ергонімів міст Бахмут і Покровськ Донецької області. Завдання статті полягає в спробі класифікації зафіксованих лексичних одиниць, з’ясуванні особливостей їхньої мотиваційної бази.

Серед комплексних досліджень, у яких учені зверталися до вивчення ергонімії, згадаємо праці таких мовознавців, як Н. Кутуза (здійснила аналіз семантичних і структурних особливостей ергонімних одиниць та їхнього функціонування в рекламних текстах м. Одеси) [4], Н. Лесовець (вивчила ергонімкон м. Луганська, зацентувши увагу на соціально-функціональному аспекті виявлених назв) [5]; М. Цілина (описала назви обслуговуючих закладів м. Києва, їхню структуру, семантику, особливості функціонування [6]. Ергонімкон міст неодноразово ставав предметом вивчення науковців в окремих розвідках. Так, Ю. Горожанов дослідив ергоніми м. Луцька [1], О. Дудка та В. Пономаренко – ергономікон м. Харкова [2], А. Кравцова присвятила статтю опису ергонімів м. Житомира [3].

Поняття *ергоніміка* Н. Лесовець розглядає як науку „про кількісно значний сегмент онімного простору: назви різноманітних об’єднань людей у політичній, науковій, культурній, виробничій, торговельній, банківсько-фінансовій та інших сферах, зокрема й найменування установ, організацій, закладів, підприємств тощо” [5, с. 1].

У нашій розвідці ми аналізуємо 19 одиниць м. Бахмута та 17 – м. Покровська. Паспортизацію подаємо в дужках біля кожної назви, скоротивши її до однієї літери: **Б** – Бахмут, **П** – Покровськ. Аналізуючи ергоніми, ми об’єднали їх у такі групи:

- назви, мотивовані родом діяльності об’єкта: крамниці „*Пиріжковий рай*” (П), „*Пеменівські ковбаси*” (Б), „*Солодоці*” (П);

- ергоніми з використанням флорономенів та дендронімів: магазин квітів „Жасмин” (Б), ательє „Лилия” (Б), торговий центр „Явір” (П);

- ергоніми з використанням географічних назв (топонімів): торговий комплекс „Україна” (Б), піцерія „Corleone” (П) (сицилійське місто в провінції Палермо);

- ергоніми, до складу яких увійшли власні імена людей (антропоніми): продуктовий магазин „Наталі” (П), салон краси „Аливія” (П);

- ергоніми з іменами міфологічних та інших книжкових персонажів: книгарня „Еней” (Б), продуктовий магазин „Витязь” (Б);

- ергоніми з відображеними в них явищами природи: продуктовий магазин „Ливень” (П), торговий комплекс „Промінь” (Б);

- ергоніми, до складу яких увійшли абстрактні поняття: готель „Дружба” (П), міський стадіон „Юність” (П);

Факт існування в міському середовищі *конотованих ергонімів* засвідчила у своєму дослідженні Н. Лесовець, яка зауважила, що „Конотація авторитетності, престижності підприємства досягається за рахунок уживання іншомовної лексики” [5, с. 7]. А. Кравцова дотримується думки про те, що власники використовують іншомовні слова в найменуваннях своїх закладів винятково з рекламною метою [3, с. 69], приваблення цільової аудиторії. У досліджуваних містах нами зафіксовано кілька назв, що містять запозичені слова в графіці мови-оригіналу: піцерія „Corleone” (П), піцерія „Gusto” (П), салон краси „Marlin” (Б), „МС” (анг.) (П) – спортивний клуб.

Так само з метою приваблення покупців власники дають своїм установам назви, „в основі яких лежать позитивні конотації асоціативного характеру” [2, с. 91], наприклад: магазин одягу з Європи „Гардеробчик” (Б), зоомагазин „Лапушка” (Б), готель „Лето” (Б), дитячий магазин „Малятко” (Б), або просто назви, що відображають певну специфічну рису, сутність, особливість чогось: кав’ярня „Фишка” (Б).

На думку А. Кравцової, рекламне спрямування мають і назви, у яких подано видільно-оцінну характеристику

та використано компоненти, що символізують високу якість пропонованої продукції чи послуг [3, с. 68]. У нашому випадку це такі підгрупи:

- ергоніми, що характеризують високу якість комфорту: торговий центр „Люкс” (П), магазин одягу „Шарм” (Б);
- ергоніми, що характеризують якість продукції або послуг: автомийка „Чемпіон” (П), продуктовий магазин „Смак” (П), продуктовий магазин „Спокуса” (Б), ювелірна крамниця „Сапфир” (П), салон штор „Модерн” (Б).

У міському середовищі нами записано складні назви: „Техно-центр” (Б), „Автосоюз” (Б), „Артекстиль” (Б), а також двокомпонентні найменування, наприклад: продуктові крамниці „Пиріжковий рай” (П), „Пеменівські ковбаси” (Б), ресторан „Старе місто” (П), кав’ярня „Старі друзі” (П). Подібні оніми, на думку Ю. Горожанова, передають ускладнену ознаку явища чи поняття, на що вказують їхні додаткові характеристики [1, с. 138].

Перспективу подальших досліджень убачаємо в опрацюванні ергонімікону міст Бахмут і Покровськ на ширшому фактичному матеріалі.

Література

1. **Горожанов Ю. Ю.** Ергоніми міста Луцька: структурно-семантичний аналіз / Ю. Ю. Горожанов // Філологічні студії : наук. вісн. Криворіз. нац. ун-ту : зб. наук. пр. / редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 9. – С. 134 – 139.
2. **Дудка О. О.** Сучасний ергонімікон Харкова: особливості структури й семантики / О. О. Дудка, В. Д. Пономаренко // Наук. вісн. каф. Юнеско КНЛУ. Сер. Філологія. Педагогіка. Психологія, 2014. – Вип. 28. – С. 90 – 94.
3. **Кравцова А.** Ергоніми міста Житомира як елемент реклами / Анна Кравцова // Студентські лінгвістичні студії. – 2014. – № 5. – С. 67 – 70.
4. **Кутуза Н. В.** Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. В. Кутуза. – О., 2003. – 18 с.
5. **Лесовець Н. М.** Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний аналіз і соціально-

функціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. М. Лесовець. – Луганськ, 2007. – 19 с. 6. **Цілина М. М.** Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / М. М. Цілина. – К., 2006. – 23 с.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ

Г. С. Весельська

(Житомирський торговельно-економічний коледж
Київського торговельно-економічного університету)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ СПОЛУЧНИКІВ У КРАЄЗНАВЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

На межі двох сторіч стали помітними зміни у функціонуванні сполучників сучасної української літературної мови, зумовлені об'єктивними потребами якомога експресивніше передати семантику відношень у простому та складному реченнях. Інноваційні процеси в складі сполучникової системи відчутні передусім у системі підрядних сполучників, що виконують формально-граматичну, а в деяких випадках і семантико-синтаксичну ролі в складнопідрядному реченні, приєднуючи підрядну частину до головної.

Підрядні сполучники передають різні типи семантико-синтаксичних відношень між граматично нерівноправними предикативними частинами в складному реченні, що становить суть їхньої семантико-синтаксичної функції. Залежно від типу передаваного семантико-синтаксичного відношення між підрядною і головною частиною в складнопідрядному реченні підрядні сполучники поділяють на вісім значенневих груп: причинові, часові, умовні, цільові, допустові, порівняльні, наслідкові, відповідності [3, с. 70 – 87].

Особливостям реалізації сполучниками своїх граматичних та семантичних функцій приділяли увагу такі лінгвісти, як І. Вихованець, К. Городенська, І. Завальнюк, О. Козицька, Л. Шитик та ін., проте поза увагою мовознавців усе ще залишаються питання їхнього використання на шпальтах сучасних краєзнавчих видань, що й визначає актуальність пропонованої наукової студії.

Цінним ілюстративним матеріалом для простеження функцій та визначення складу підрядних сполучників сьогодні слугує інформаційний простір, зокрема краєзнавча періодика,

що найколеритніше зазнала впливу соціальних, лінгвальних і позалінгвальних чинників, завдяки чому помітно активізувалися донедавна стилістично нейтральні засоби синтаксичного зв'язку, активними в ужитку стали розмовні варіанти сполучників.

Мета статті – визначити коло найуживаніших сполучників підрядності чотирьох семантичних груп (причинових, часових, умовних та допустових сполучників) на матеріалі сучасного краєзнавчо-туристичного журналу „Країна”, указати на особливості їхнього використання.

В останніх граматичних словниках та монографіях, присвячених визначенню кількісного складу сполучників у сучасній українській літературній мові, а також установленню їхніх семантико-синтаксичних функцій, до семантичної групи причинових сполучників відносять сполучники *бо, тому що, через те що, у зв'язку з тим що, унаслідок того що, завдяки тому що, оскільки... то, з того що, того що, що... то, що... так, а що... то*; у групі часових сполучників виокремлюють *до того як, перед тим як, після того коли, у той час як, тоді як, відтоді як, тільки-но... як, лиш... як, лишень... як* та ін.; склад допустових сполучників утворюють *хоч (і), незважаючи на те що, бодай, байка що, попри те що, хоч (і)... однак, нащо (вже)... і* та ін.; із-поміж умовних сполучників виокремлюють *якщо, якщо... то, якщо тільки, якщо тільки... то, якби лиш, якби тільки... то, коли б тільки... то* [3, с. 191 – 192].

У семантичній групі причинових сполучників активно вживаним, як і раніше, є причиновий стилістично нейтральний сполучник **бо**, напр.: *Відмовився від пропозиції, **бо** хотів бути зі мною* (Країна, № 33; 47); *Героїня Наталії Блок важко пережила образу, **бо** була щорою і довірливою* (Країна, № 5; 9); *Можемо стати збиральним цехом Європи, **бо** межуємо з нею, маємо зону вільної торгівлі* (Країна, № 8; 22). Іноді автори задля увиразнення постреченневого компонента, що є підрядною частиною в складнопідрядному реченні, удаються до парцелювання залежної частини зі сполучниками *бо, адже*, надаючи пояснення подіям, що мають місце, напр.: *...ті отримують адекватну відповідь. **Бо** ми вміємо захищатися*

(Країна, № 26; 30); Після цього провідні футбольні держави припинили заплющувати очі на очевидні махінації Блаттера та його оточення. **Бо** цинічний продаж групою осіб на очах усього людства найголовнішого спортивного турніру поставив під загрозу Кубок світу (Країна, № 8; 18); Він залишається великою фігурою в боротьбі з корупцією. **Адже** всі великі справи залишили в ГПУ (Країна, № 26; 3). На переконання К. Городенської, реалізатор причинової семантики **адже** вносить у висловлення відтінок логічного обґрунтування [2, с. 27].

Помітно розширює своє семантичне поле аналітичний часовий сполучник *після того як*, потісняючи в ужитку донедавна широко використовуваний у періодичних українських виданнях сполучник **коли**, напр.: *Після того як нічого не знайшли, мені дозволили одягнутися* (Країна, № 36; 50); *Коли на початку 1969-го почалися акції протесту, вину перекинув на мігрантів* (Країна, №26; 11). К. Городенська відносить сполучник *після того як* до сполучників часової наступності [3, с. 191 – 192], а О. Ковтун зауважує, що складнопідрядні речення із таким темпоральним сполучним комплексом не зазнають членування на письмі комою, а в усному мовленні на межі між головною та підрядною частинами відсутня пауза [4, с. 127].

Зрідка експлікатором часової семантики слугує асемантичний сполучник *як тільки*, що увиразнює швидку зміну подій, надаючи висловленню відтінок несподіваності та раптовості, напр.: *Як тільки зібралася зібрати пацюка на совок – звідкись узявся кіт* (Країна, № 26; 42).

Дещо орозмовлює сучасну українську періодику часовий сполучник *доки*, що вказує на логічне завершення в розвитку події, напр.: *Підходив, брав із прилавка книжку і читав, доки господар кіоску не виганяв його* (Країна, № 8; 26); *Доки вона не зіскочила, дотримується порядок* (Країна, № 8; 26); *Ірина продовжувала жити тут в окремій кімнаті. Аж доки знайомий юрист пояснив, що нічого вона не доб'ється* (Країна, № 26; 6)

Сполучник *коли* може залишати власну семантико-синтаксичну сферу й ставати транспонованим реалізатором умовних семантико-синтаксичних відношень між головною та

залежною частинами складнопідрядного речення, напр.: *Коли німець чує слово „фашизм”, піднімає руки вгору – комплекс вини тягнеться за ними від війни* (Країна, № 5; 40).

Вербалізатором умовної семантики в аналізованому періодичному виданні залишається і власне умовний сполучник *якщо*, напр.: *Якщо серед таких виявляється „неблагонадєжніє”, їх слід негайно перевести в російські губернії* (Країна, № 21; 7); *Якщо не мати в душі зброї, це беззахисна душа* (Країна, № 8; 26); *Якщо комусь бракує коштів оплачувати – можуть брати субсидії* (Країна, № 8; 23); *Якщо оберуть когось іншого – це загрожуватиме футболу розколом* (Країна, № 26; 17); *Якщо створити дорожній фонд, звідти гроші йтимуть на дороги й розподілятимуться на чесних тендерах* (Країна, № 26; 22). Сполучники *якщо*, коли в підрядному умовному реченні здебільшого мають тільки умовне значення, не обтяжене часовим відношенням, і є стилістично нейтральними.

Для вираження допустових семантико-синтаксичних відношень автори залучають сполучник *хоча*, напр.: *Це не є законним. Хоча кияни часто називають його „законом”* (Країна, № 21; 7); *Мене зачаровували майстерно промальовані обличчя. Хоча ікони – народні* (Країна, № 26; 37).

Українська періодика, зокрема видання краєзнавчого спрямування, дають змогу здійснити аналіз сполучників підрядності (причинових, часових, умовних, допустових) з огляду на реалізацію ними семантико-синтаксичної функції. Спостереження показали, що у сфері причинових сполучників найактивнішим у вжитку залишається стилістично нейтральний сполучник *бо*; серед реалізаторів часової семантики превалює складений сполучник *після того як*, компоненти якого не розмежовані пунктуаційно; у складі умовних сполучників превалюють невласне умовний сполучник *коли* та власне умовний *якщо*; із-поміж допустових найвиразнішим є сполучник *хоча*.

Як бачимо, для деяких підрядних сполучників характерна транспозиція в інші семантико-синтаксичні сфери підрядності, що зумовлено їхньою слабкою закріпленістю за власною

семантичною зоною та бажанням авторів урізноманітнити сполучникові засоби зв'язку.

У подальших наукових студіях заплановано здійснити ретельний аналіз сполучників підрядності усіх семантичних груп, представлених у журналі „Країна” останніх років видання, що дозволить окреслити їхній кількісний склад та дослідити динамічні процеси в їхньому стилістичному функціюванні й стильовому використанні.

Література

1. **Вихованець І.** Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Універ. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с. 2. **Городенська К.** Граматичний словник української мови : Сполучники / К. Городенська. – К. ; Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с. 3. **Городенська К. Г.** Сполучники української літературної мови : монографія / К. Г. Городенська. – К. : Ін-т укр. мови ; Видав. дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с. 4. **Ковтун О. В.** Експлікація темпоральних семантико-синтаксичних відношень сполучними комплексами в сучасній українській літературній мові / О. В. Ковтун // Вісн. Донец. нац. ун-у. Сер. Б. Гуманітарні науки. – Донецьк, 2015. – № 1 – 2. – С. 125 – 132.

Яна Вознюк

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛЕНГІЗМІВ В ІНТЕРНЕТІ

У лінгвістичній доктрині особливу роль відіграє Інтернет, адже саме він є невичерпним джерелом для мовознавчих досліджень, бо онлайн-спілкування – це особливе середовище комунікації, яке тісно пов'язує й переплітає в собі усну та писемну мову.

Актуальність питання дослідження онлайнкомунікації полягає в тому, що жодна сучасна людина не уявляє свого життя без Інтернету. Віртуальне спілкування дедалі частіше замінює реальне, а соціальні мережі щодня поповнюються новими користувачами, незалежно від їхньої статі та віку. Мільйони

людей використовують соціальні мережі як основний засіб спілкування.

Перевагою спілкування в Інтернеті є можливість комунікації на відстані. Ми можемо контактувати з рідними, друзями, приятелями, не виходячи з дому, що значно економить час. Однак віртуальне життя часто витісняє реальне спілкування людей, монітор починає замінювати рідних і друзів. Нагальною проблемою сьогодення є ілюзія життєдіяльності, яку створює віртуальне середовище. Люди навчаються, працюють, спілкуються і розважаються, не виходячи за межі своєї кімнати.

Таке перевтілення комунікативного простору не могло не вплинути на основний засіб спілкування людей – мову, оскільки „кожна комунікативна ситуація вимагає певної мовної поведінки, реалізації засобів, визначальних для такої ситуації” [2, с. 35]. З огляду на зазначене вище вагомої уваги заслуговують засоби та способи передачі думок.

Повноцінність онлайнспілкування передбачає створення нових лексичних одиниць, трансформацію стилів мовлення, виникнення нових знакових систем, використання символів тощо.

Спілкування в онлайні – це комунікація, яка відбувається між групами користувачів, які, попри різний соціальний статус, вік чи стать, мають спільні зацікавлення й інтереси. Природно, що ці користувачі намагаються спілкуватися зрозумілою для них мовою. Водночас вони прагнуть до індивідуалізму та оригінальності, що, на думку В. Каптюрової, спонукає користувачів до творення неологізмів [1].

Інтернет цікавий з лінгвістичної позиції передовсім тому, що його запас різноманітних лексичних одиниць і мовних явищ є невичерпним. Мережеве спілкування – це своєрідний вічний двигун мови, який працює двадцять чотири години на добу і сім днів на тиждень.

Тенденції інтернет-спілкування подібні до моди: те, що є популярним сьогодні, завтра стає т. зв. „баяном” (застарілим). 2017 рік позначився стрімким розвитком таких видів програм для онлайнзв’язку, як Instagram, Periscope, а також різноманітних відеоблогів і прямих трансляцій.

Використовуючи ці програми, користувач безпосередньо фіксує своє живе мовлення за допомогою відеокамери, а інші користувачі можуть коментувати зняте текстово. Це новий специфічний засіб комунікації, який у певному сенсі можна вважати одностороннім, оскільки автор відеозвертання може не реагувати на коментарі реципієнтів.

Цілком закономірно цей процес спричинив своєрідний „сленговий вибух” в інтернет-просторі. Це спричинено передовсім тим, що сленг функціонує як спосіб створення власного іміджу, створює ефект наслідування мовних тенденцій.

Умовно можемо класифікувати сучасний інтернет-сленг за лексико-семантичними полями (ЛСП), функціонування сленгізмів у яких є найбільш популярним:

1. ЛСП „Людини”: *гьорла*, *бейба*, *фіфа*, *багінька*, *шкура*, *тшика* (дівчина), *фітоняшка* (дівчина, яка займається спортом), *тян*, *няшка* (миле створіння), *качок* (хлопець, який займаються спортом), *членонonseць*, *мудак* (хлопець), *батьа* (батько), *мазер* (мати), *мала* (подруга), *личинка* (вередлива дитина) та ін.

2. ЛСП „Дії”: *селфі* (фотознімок себе), *ліфтодук* (фото в ліфті), *юзати* (використовувати), *постити* (залишати запис у соціальній мережі), *лайкати* (схвалювати), *блокати* (блогувати), *регатись* (реєструватися), *шопитись* (ходити по покупки), *накльокатись* (напитись), *фейкати* (обманювати) тощо.

3. ЛСП „Одяг, взуття, аксесуари”: *світшот* (светр), *худі*, *кенгуруха* (спортивна кофта), *шузи*, *лабутени* (взуття), *бойфренди* (джинси унісекс), *оверсайз* (одяг, на розмір більший), *лук* (модний образ), *чокер* (пов'язка на шию), *ошейнік* (чокер), *вейпер* (електронна сигарента), *підкати* (підкачані штани), *лодочки*, *джимічу* (туфлі на підборах) та ін.

4. ЛСП „Побут”: *хата* (місце проживання), *конура* (квартира), *мурашник* (багатоквартирний будинок), *холодок* (холодильник), *комп* (комп'ютер), *вписка* (квартира для вечірок), *лакшері* (елітний) тощо.

5. ЛСП „Транспорт”: *гелік*, *кубік* (*Mercedes* Гелендваген), *утюг* (трамвай), *консерва*, *бляшанка* (маршрутка), *ровер* (велосипед), *дирчик* (скутер) та ін.

6. ЛСП „Їжа, напої”: *хавчик* (їжа), *пойло* (напої), *кетчунез* (суміш кетчупу та майонезу), *шавуха*, *шаверма* (шаурма), *мафіни* (кекси), *горюче* (алкогольні напої), *кенді бар* (стіл із солодощами), *чіфір* (несмачний чай), *роли* (суші), *пепешка* (здорова їжа) тощо.

7. ЛСП „Мода, краса”: *б'юті* (усе, що пов'язано за красою), *мейк* (макіяж), *лук* (модний образ), *хайлайтер*, *консилер*, *праймер*, *бронзатор*, *кремстік* (новітні косметичні засоби), *омбре*, *балаяж*, *шатуш* (види фарбування волосся), *бровбар* (місце, де виконують послугу корекції брів) та ін.

8. ЛСП „Емоції” (найрізноманітніше): *хз* (не знаю), *опа чірік* (реакція на щось неочікуване), *заиквар* (щось неактуальне), *хайповий*, *хайп* (модний), *ізікатка* (легко, без проблем), *по фану* (зробити щось для розваги), *чепушило* (невдаха), *я шарю* (я розумію), *ауф*, *амахасла* (вигук щодо чогось крутого), *жиза* (життєво), *тріповать* (перебувати під дією наркотиків), *ору* (голосно сміятися з чогось), *каліч* (щось, що не подобається), *лампово* (все одно), *потрачено* (щось, що не можна виправити), *азаза* (сміх), *треш* (щось вражаюче) тощо.

Приклади сленгізмів, що побутують у сучасному інтернет-просторі можна наводити без кінця, оскільки щодня з'являються нові мовні одиниці, встежити за якими можна лише перебуваючи онлайн двадцять чотири години на добу.

Можливість анонімного спілкування у віртуальному вимірі на необмежених дистанціях щодня приваблює нових учасників до такого виду комунікації. Це надає людині максимум можливостей, щоб проявити себе як особистість, створити власний креативний образ, власний світ. А невід'ємною частиною будь-якого образу, як відомо, є його мова, що й сприяє появі надзвичайно цікавих лінгвістичних явищ.

Отже, мова в соціальних мережах є живою системою, що розвивається, є засобом самовираження, привернення уваги оточення до себе та одним із способів евфемізації значення слів.

Література

1. **Каптюрова В. В.** Сленг соціальних мереж та мікроблогів [Електронний ресурс] / В. В. Каптюрова. – Режим

доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/lingv/2012/Karturova%20VV%20134-140.pdf 2. **Корпач Л. П.** Молодіжний сленг як засіб мовленнєвої характеристики персонажів / Л. П. Корпач // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. – 2005. – № 18. – С. 34 – 39.

Роман Копиця, Вікторія Супріган
(Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського)
АНОРМАТИВИ В МОВЛЕННІ
СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕЛЕВЕДУЧИХ

(на матеріалі випусків новин „Вікна” (СТБ) та „ТСН” (1+1))

Відомий український поет Максим Рильський закликав: „Як парость виноградної лози, плекайте мову. Пильно й ненастанно політь бур’ян. Чистіша від сльози вона хай буде”. На жаль, ці слова спадають на думку під час перегляду сучасних телепередач: ведучі, які б мали бути взірцем літературного мовлення, забувають слова відомого письменника.

Зауважимо, що всі відразу не можуть заговорити нормативною мовою. До тих, хто лише починає дедалі активніше розмовляти українською, варто, звісно, виявляти поблажливість і пробачати їм певні мовленнєві огріхи. Однак є люди, які не мають права на помилки, а саме: актори, лектори, диктори та інші працівники радіо й телебачення, учителі, викладачі, тому що їхнє слово має бути взірцем для інших.

Саме тому проблема нормативності мовлення, особливо українських телеведучих, є актуальною. На цьому неодноразово наголошено в працях С. Караванського [1], О. Пономарева [3], О. Сербенської [4] та ін. Зокрема, у праці С. Караванського [1] „Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я»”, не тільки подано поради щодо запобігання мовних ненормативностей, а й створено словнички-рятівнички від заїкання й мавпування. Те, що демократизація ефірного мовлення дає не завжди позитивні результати й спричиняє не лише прогрес, ідеться також у газетному матеріалі Миколи Лесюка „Ан, ніт, як кажуть у нас... (Українське мовлення в аудіовізуальних ЗМІ – дуже зросійщене)” [2], де автор подає

безліч неточностей і порушень норм вимови, які допускають українські телемовці.

Мета нашої розвідки – проаналізувати мовні анормативи сучасних українських телеведучих новин.

Предметом дослідження є рівень дотримання літературних норм у мові телеефіру. Об'єктом обрано телемовлення ведучих українських каналів „СТБ” та „1+1” за квітень 2017 року.

В енциклопедії „Українська мова” дефініцію „анорматив” потрактовано як „ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленневих операцій” [5, с. 504]. Інакше кажучи, анорматив – це об'єктивне відхилення, яке перетворює правильний компонент повідомлення на неправильний (помилковий).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив порушення таких норм сучасної української літературної мови: неправильне наголошування слів, неправомірна вимова звуків та ін. Значно рідше порушуються лексичні та граматичні норми. Розглянемо це на конкретних прикладах.

Щодо орфоепічних норм, які регулюють правильну вимову звуків та звукосполучень, то найчастіше спостерігаємо такі анормативи: плутання звука [t] та звука [z], що, на нашу думку, спричинено впливом російської мови: *регулярно* (*регулярно*), *аргумент* (*аргумéнт*) [І. Левенок, СТБ, 05.04.2017]; помилкове вживання голосного [i] замість [u] під впливом російської мови: *попросів* (*правильно – попросів*) [В. Євтушина, СТБ, 13.04.2017]; *британські*: не враховано пом'якшення, отож *британські* [С. Фещенко, 1+1, 08.04.2017]; „...нагадаю, вчора у Москві...”: за законами евфонії після літери на позначення голосного перед літерою на позначення приголосного вживаємо прийменник *в*, тому правильно „...вчора в Москві...” [Ю. Янчар, СТБ, 10.04.2017]; *в'їхав в зупинку*: за законами евфонії між двома словами, що закінчуються й починаються літерами на позначення приголосних вживаємо прийменник *у*, „тому в'їхав у зупинку” [І. Воробйов, 1+1, 05.04.2017].

Певною проблемою для телеведучих є правильне наголошування слів. Це, як вважаємо, зумовлено незнанням правил наголошування загальноживаних українських слів, а можливо, і через те, що, попри сформованість усіх норм, акцентуаційна норма в українській мові є найменш усталена, оскільки на наголос впливають діалекти та інші мови. Аналізований матеріал уможливив виокремлення таких акцентуаційних аномативів: неправильне наголошування іменника *півроку*, замість *півроку* [О. Кучер, СТБ, 11.04.2017], іменника *пересварка*, наголошеним у якому має бути третій склад [В. Васильчук, СТБ, 17.04.2017], прислівника *наживо* (маємо це слово наголошувати на другому складі [Ю. Янчар, СТБ, 10.04.2017], прислівника *разом* замість *разом* [Л. Єрєміна, СТБ, 03.04.2017].

На нашу думку, порушення лексичних норм зумовлено впливом інших мов, зокрема російської: *завдані травми* замість нормативного *травми нанесені* [О. Солодовник, 1+1, 17.04.2017]; *діюча депутатка*: активні дієприкметники на *-юч*-українській мові не властиві, тому *чинний депутат*; депутат – іменник, маркований чоловічим родом [О. Солодовник, 1+1, 17.04.2017]; *від'єднує сигналізацію* замість правильного варіанта *сигналізацію вимикають* [О. Загородний, 1+1, 13.04.2017].

Серед граматичних аномативів у мовленні дикторів спостерігаємо такі: неправильне закінчення в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду другої відміни: *літаку* замість *літака* (назви машин та їхніх деталей у Р. в. одн. ч. р. мають закінчення *-а(-я)*) [Я. Брензей, СТБ, 07.04.2017]; *ТСН розповів* (в акронімах рід визначаємо за стрижневим словом) – „*Телевізійна служба новин розповіла*” [Л. Таран, 1+1, 09.04.2017], *третього ступеню* (іменник *ступінь* у родовому відмінку має закінчення *-я*) [Н. Нагорна, 1+1, 08.04.2017]; *авто* (іменник *авто* не змінюється за відмінками, отож *авто* в будь-якому відмінку) [Л. Таран, 1+1, 09.04.2017].

Отже, зважаючи на активізацію суб'єктивного чинника в культивуванні літературно-нормативних зразків української мови, зростання впливу мови засобів масової інформації на формування загальнонаціонального мовного еталону,

телеведучим варто дотримуватися літературних мовних стандартів, дбати про підвищення своєї мовної культури.

Література

1. **Караванський С.** Пошук українського слова, або боротьба за національне „Я” / Святослав Караванський. – К. : Академія, 2001. – 237 с.
2. **Лесюк М.** Ан, ніт, як кажуть у нас... (Українське мовлення в аудіовізуальних ЗМІ – дуже зросійщене) / Микола Лесюк // Слово. – 2003. – 20 лют.
3. **Пономарів О.** Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К. : Либідь, 2013. – 360 с.
4. **Сербенська О.** Ефірне мовлення у взаєминах з усною мовою / О. Сербенська // Телевізійна- й радіожурналістика : зб. наук.-метод. пр. – Л., 2002. – С. 8 – 82.
5. **Українська мова.** Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 824 с.

О. Л. Кравченко

(Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля)

УКРАЇНСЬКІ ВЕБ-РЕСУРСИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ МОВНОСТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕКСТУ

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють оптимізувати роботу редактора над мовностилістичними особливостями тексту – перевіряти й виправляти пунктуаційні, орфографічні, граматичні, стилістичні й лексичні помилки, що, своєю чергою, збільшує оперативність праці й знижує її трудомісткість. Для підвищення якості мовностилістичного редагування фахівець звертається до таких інтернет-сервісів, як LanguageTool, OnlineCorrector, Яндекс.Спеллер, Словотвір, Типограф, Словник.ua тощо. З'ясуємо переваги й недоліки веб-ресурсів, створених спеціально для українськомовних текстів.

OnlineCorrector – сервіс, розроблений українським лінгвістом і редактором Іллею Данилюком. Програма встановлюється в Chrome як доповнення для Google Docs. На відміну від деяких іноземних аналогів, наприклад, LanguageTool, OnlineCorrector виправляє огріхи автоматично,

проте, виділені кольором, вони можуть перевірятися додатково. Крім того, сервіс дозволяє працювати над граматикою, пунктуацією, орфографією, лексикою й стилістикою окремо. Серед інших його переваг – якісна перевірка текстів наукового й публіцистичного стилів, усунення типових помилок машинного перекладу, можливість працювати над текстом колегіально, збереження оригінального форматування текстів у Microsoft Word, OpenDocument, RTF і HTML, видалення зайвих проміжків, заміна дефіса на тире, виправлення найбільш поширених помилок (наприклад, *до сьогоднішнього дня* → *до сьогодні*; *будь-ласка* → *будь ласка*) [3].

На сайті OnlineCorrector зібрані правила, за якими здійснюється перевірка, тут же можна поставити запитання в чаті. Дворічна робота І. Данилюка не завершена: планується поповнення правил, „створення сервісу не як доповнення, а як самостійного ресурсу, реалізація API” [2].

Програма має три версії – базову, добову й місячну. Перша безоплатна, обмежена кількістю опцій і правил, опрацьовує один текстовий файл; друга коштує 10 грн на добу, надає доступ до всіх опцій і правил, перевіряє три текстові файли, лімітована в фаховій онлайн-підтримці; третя вартує 199 грн на місяць, має доступ до всіх опцій і правил, обробляє десять текстових файлів, не обмежена у фаховій онлайн-підтримці, передбачає знижки на фахові послуги.

Використання базової версії в Google-документі показало наступне. Після перевірки слова з ймовірними помилками підкреслюються червоною хвилястою лінією. Серед них є й такі, що написані правильно, але оскільки їх немає в словнику-шаблоні, то програма вважає їх помилковими. Зокрема, слово „*фрилансу*” не розпізнано, проте на сайті OnlineCorrector у розділі „Помилки” відведено окрему сторінку для пояснення правильного написання слів „*фриланс*” і „*фрилансер*”, а значить – вони мають бути у словнику. Крім того, пропущена пунктуаційна помилка – у реченні „*З одного боку, ІКТ оптимізують...*” не зауважено відсутність коми після вставного звороту, який вважаємо поширеним, а тому таким, який мусив би бути в шаблоні.

Унікальним інтернет-сервісом вважаємо український „Словотвір” – платформу львівських програмістів-ентузіастів для колективного пошуку адекватних перекладів, мета яких – боротися із засиллям іншомовних слів, кількість яких невпинно зростає передовсім з огляду на розвиток ІКТ. Ресурс почали розробляти з липня 2014 р., а представили в грудні того ж року. Автор ідеї проекту Михайло Свистун пояснює: „Ми як ІТ-спеціалісти постійно маємо справу з іншомовними термінами, до яких не існує відповідників українською. Та й у повсякденному мовленні чужизмів стає дедалі більше... В інших країнах, наприклад у Франції, існують спеціальні комісії, які відповідають за чистоту мови. У нас же цьому питанню уваги не приділяють, тому ми з власної ініціативи створили платформу, де користувачі шляхом обговорень можуть добирати відповідники чужизмам” [5]. „Словотвір” запрошує спільно й відкрито вирішувати цю проблему. Кожен охочий може запропонувати слово, яке потребує перекладу, його варіанти, а також має можливість проголосувати за пропозиції інших користувачів.

На думку розробників проекту, найкращі методи роботи в цій справі – „увімкнути уяву та національно-мовленнєві сенсори” [4]. Каталог „Словотвору” нараховує понад три тисячі слів. Його особливістю є написання текстів скрипниківкою, що підкреслює його окремий характер. За статистикою сайту, він має 400 постійних користувачів.

Для перекладу слід увести чужизм у вікно, а програма добре варіант перекладу автоматично. Так, на запропоноване нами слово „фріланс”, відповідником стало „вільнонайм”. До речі, написання цього слова в „Словотворі” й на сайті OnlineCorrector різне.

Після запуску платформи автори зрозуміли необхідність її оптимізації. Скажімо, вони вважають слушним „додати поле з інформацією про те, як запозичене слово перекладається в інших мовах. До прикладу, слово французького походження „пароль”, яким у нас активно послуговуються, без жодних синонімів, тож у декого виникає питання, нащо його взагалі перекладати. І в такому разі одним з аргументів може стати той

факт, що в німецькій, французькій, англійській, шведській, іспанській, польській є свої варіанти перекладів цього слова” [5]. Крім того, планується додати морфологічний опис слів.

Перевірити правильність написання імен і по батькові в кличному відмінку, транслітерацію українських слів латиницею дозволяють сервіси порталу української мови та культури Словник.ua, створеного О. Дмитрієвим у 2006 р. (спершу з доменом Словник.net) як онлайн-версія другого видання Великого тлумачного словника сучасної української мови. База словника платформи містить словоформи для понад 2 600 імен та по батькові [1].

Отже, інтернет-сервіси OnlineCorrector, Словотвір і Словник.ua допомагають редакторам при аналізі, оцінці й удосконаленні мовностилістичних особливостей тексту, виправляючи різноманітні помилки, борючись з чужизмами, транслітеруючи українські слова. Об’єднує ресурси спільний недолік – помилкові „спрацьовування”. Тож уповні покладатися на програми не слід, оскільки алгоритми, що лежать в їх основі, не можуть передбачити всі випадки вживання лексичної одиниці або розділового знака.

Література

1. **Звертання.** Правопис імен та по батькові [Електронний ресурс] / slovnyk.ua : [сайт]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.ua/services/names.php>. 2. **Івашина А.** Сервіси, які необхідно знати кожному редактору [Електронний ресурс] / Анастасія Івашина / chytomo.com : [сайт]. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/news/servisi-yaki-neobxidno-znati-kozhnomu-redaktorovi>. 3. **Приложение** OnlineCorrector быстро проверит украинский текст на грамотность [Електронний ресурс] / uip.me : [сайт]. – Режим доступу : <https://uip.me/2016/06/onlinecorrector/>. 4. **Про проект** [Електронний ресурс] / Словотвір : [сайт]. – Режим доступу : <http://slovotvir.org.ua/about>. 5. **„Словотвір”** – платформа для пошуку адекватних перекладів [Електронний ресурс] / chytomo.com : [сайт]. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/fetysh/slovotvir-platforma-dlya-poshuku-adekvatnix-perekladiv>

Альона Крилевська

(Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського)

МОВНІ ПОМИЛКИ В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

(на матеріалі рекламних оголошень м. Вінниці)

Життя й становище нації залежить значною мірою від природного оточення, у якому вона перебуває. Важливим складником цього середовища є мова. Саме в ній закарбовано історію, багатовіковий досвід, здобутки культури, духовну самобутність кожного народу. Видатний український письменник ХХ ст. М. Рильський закликав своїх сучасників дбати про чистоту рідної мови. Його слова не втратили своєї актуальності й сьогодні, особливо, коли йдеться про використання українського слова в рекламних оголошеннях.

У національному мовному просторі спостерігаємо зростання ролі реклами у формуванні української масової культури. Мова рекламної продукції матеріалізує не тільки особисту, а й суспільну свідомість, впливає на вироблення громадської думки. Використання в рекламі такого потужного інструменту, як мова, вимагає від авторів таких текстів уміння не лише римувати чи складати цікаві слогани, а й користуватися мовно-виражальними засобами української мови відповідно до чинних норм.

Зацікавленість вітчизняних науковців рекламним текстом як одним з дієвих видів текстів масового впливу перебуває в центрі наукових студій (праці Г. Абрамової, О. Арешенкової, І. Городецької, Н. Лисої). Дослідники подають загальний опис особливостей мови реклами, аналізують фонетичні, лексико-граматичні, стилістичні особливості рекламних текстів.

Метою статті є аналіз рекламних текстів (на прикладі зовнішньої реклами в місті Вінниця) щодо їхньої відповідності чинним нормам сучасної української літературної мови.

За нашими спостереженнями, значна кількість рекламних оголошень рясніє помилками, які зумовлені незнанням норм сучасної української літературної мови тих, хто працює в цій галузі. Проаналізувавши виявлені в них мовні огріхи, ми спостерегли, що найчастіше помилки спричинені незнанням

лексичних, орфографічних, морфологічних, пунктуаційних і стилістичних норм.

Наявність лексичних помилок, на нашу думку, зумовлена здебільшого процесами тривалої русифікації. Результатом цього впливу є значна кількість слів-покручів, кальок з російської мови, т. зв. суржик: *шарики* замість *кульки*, *творог* замість *сир*, *пошив* замість *пошиття*, *забори* замість *паркани*, *криша* замість *дах*, *матрас* замість *матрац*, *водосточні* замість *водостічні*, *почта* замість *пошта*, *настольний* замість *настільний*, *в 12-ти кілометрах* замість *на відстані 12-ти кілометрів*, *в одну сторону* замість *в один бік*.

Порушення орфографічних норм зумовлено незнанням правил:

- написання слів іншомовного походження (правило „дев'ятки”): *кардігани* замість *кардигани*;

- уживання апострофа перед *я*, *ю*, *є*, *ї* після літер на позначення твердих губних приголосних *б*, *п*, *в*, *м*, *ф*: *прив'язь* замість *прив'язь*;

- написання складних іменників: *супер пропозиція* замість *суперпропозиція*, *фото-штори* замість *фото штори*; *міні гольф* замість *міні-гольф*; *склад магазин* замість *склад-магазин*;

- написання складних прикметників: *м'ясомолочний* замість *м'ясо-молочний* [2, с. 41];

- уживання плеонастичної форми прикметника: *більш детальніше* замість *детальніше* або *більш детально*;

- правопис суфіксів: *облаштованному* замість *облаштованому*;

- написання складних займенників з частками *будь-*, *небудь-*, *казна-*, *хтозна-*, *бозна-*: *будь який* замість *будь-який*;

- уживання прийменника *у-в*: *від представника у області* замість *від представника в області*; *відпочинок в казковому куточку* замість *відпочинок у казковому куточку*.

З-поміж порушень морфологічних норм найчастіше трапляються такі:

- не відмінювання відмінюваних іменників: *пальто* замість *пальта*;

• неправильне закінчення *-а/-я, -у/-ю* в іменниках II відміни у формі Р.в. однини: *і́муні́тета* замість *і́муні́тету*.

Найвні й випадки порушення пунктуаційних норм, наприклад, у реченні: „*Якісний, новий товар за фантастично низькими цінами*” між неоднорідними означеннями кому не ставимо [2, с. 156].

Отже, варто пам’ятати, що мова для народу не є просто інструментом спілкування чи передачі інформації. Мова – це простір, у якому живе кожна людина, і тому цей простір має бути незасміченим. Народ, зі свого боку, має опікуватися своєю мовою, захищати й оберігати її. Пам’ятаймо слова класика перської літератури Середньовіччя Сааді: „Людина вища за тварину, бо має мову, але нижча за неї, коли негідно поводитьься з мовою”.

Література

1. **Антисуржик.** Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник / за заг. ред. О. Сербенської. – Л. : Світ, 1994. – 152 с. 2. **Український правопис** / НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні ; Ін-т укр. мови. – К. : Вид-во „Наукова думка” НАН України, 2012. – 286 с.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

О. С. Бровар

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ

ЗАГАЛЬНОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА „МАРУСЯ”

У творі Василя Шкляра „Маруся” чільне місце в системі засобів відтворення дійсності займають фразеологізми. Автор задля естетичного освоєння світу, певної структурної організації тексту найчастіше використовує зафіксовані в словнику фразеологічні одиниці із загальноприйнятим значенням [5]. Важливо, що вживаними є також одиниці, у яких слова-компоненти переставлені місцями при незмінному значенні стійкого сполучення слів. У цьому випадку не відбувається оказіонального перетворення фразеологізму, а отже, такі стійкі сполучення слів зараховуємо до загальномовних. Установлено, що вони складають 47% фраземікону цього твору.

Відтворюючи в романі індивідуальне бачення світу, митець уводить у художню тканину тексту різні семантичні групи стійких сполук, які ми об'єднали в такі тематичні поля: „характеристика людини”, „найменування часу, простору, кількості” тощо. Зауважмо, що значення всіх загальномовних фразеологічних одиниць звірено із *Фразеологічним словником української мови* (укладачі В. Білоноженко, В. Вінник та ін.).

Серед фразеологічних одиниць, що характеризують людину, виділяємо стійкі сполучення слів *на позначення морально-психологічних характеристик людини* (для експресивного вираження позитивних і негативних рис персонажів, негативних і позитивних емоційних станів; ФО, що характеризують фізичний стан і вади людини, на позначення оцінно-експресивного ставлення до іншої людини, фразеологічні одиниці на позначення процесів відчуття людини та ін. [1]). Другу групу складають *фразеологічні одиниці з темпорально-локативною та кількісною семантикою* [4].

Зокрема, головна героїня Маруся в романі змальована у двох іпостасях – чутлива жінка й воїн, що у своїй звитязі й умінні не поступається іншим воякам горбулівської сотні. Цю рису характеру автор увиразнив за допомогою фразеологізмів: **тверда рука** ‘хто-небудь має вольовий, сильний характер; вольова, сильна людин’ [2, с. 765], **не мала серця** ‘бути жорстоким і т. ін., бути байдужим до когось, до чогось’ [Там само, с. 478], **не змигнула оком** ‘дуже пильно, уважно, не відводячи погляду; не розгубившись, не збентежившись’ [Там само, с. 338], наприклад: *Мала зірке око, тверду руку в стрільбі, хвацько трималася в сідлі* [3, с. 81]; *Маруся не змигнула оком* [Там само, с. 187].

Вольовою, безстрашною людиною зобразив автор батька родини Соколовських – Тимофія, який **узав під свою руку штаб** (‘очоловати що-небудь; захоплювати що-небудь, оволодівати чимсь’ [2, с. 55]).

Сміливою й розумною людиною зображено Осипа Станіміра, образ якого розкрито за допомогою фразеологізмів: **нюхом відчув** ‘підсвідомо здогадатися чи дізнатися про що-небудь’ [Там само, с. 127], **як у воду дивився** ‘ніби знати наперед, задалегідь’ [Там само, с. 237], **сушив голову** ‘напружено думати, роздумувати над чимось, шукаючи розв’язання якоїсь проблеми; невідступно з’являтися у свідомості, турбувати, хвилювати когось’ [Там само, с. 871], наприклад: *Осип нюхом відчував, що це поведінка большевицьких бузувирів* [3, с. 148]. *Станімір і сам сушив над цим голову – якщо денікінці ще не захопили головний залізничний двірець, то лиху можна зарадити, тільки треба негайно попередити штаб про те, що сталося* [Там само, с. 164].

Вислів **обвів кругом пальця** (‘спритно обдурити, перехитрити кого-небудь; викликати до себе прихильність, приязнь, закохати в себе’ [2, с. 563]) В. Шкляр ужив на позначення досвідченості Галлера: *Дивувала обізнаність полковника Стесселя, котрий запитав, чи то правда, що французи озброїли до зубів армію Галлера для боротьби з большевиками, а він, сучий син, обвів Антанту кругом пальця і всі сили кинув проти галичан?* [3, с. 162].

Отамана Зеленого та цивільних службовців Шкляр характеризує за допомогою фразеологізму *на власну руку* ‘самостійно, власноручно, сам’ [2, с. 773 – 774], наприклад: *Цивільні службовці діяли на власну руку, шукаючи зиску, часто вдавалися до відвертого саботажу ...* [3, с. 274].

Для характеристики пліткарів, людей, які багато говорять, у „Марусі” письменник використав фразеологізми із негативно-емоційним забарвленням: *плескати язиком* ‘багато говорити про щось неістотне, пусте: базікати, теревенити; поширювати плітки, вигадувати що-небудь таке, чого немає і не було’ [2, с. 645], *розпускали чутки* ‘поширювати неправдоподібні відомості про кого-, що-небудь’ [Там само, с. 720], наприклад: *І хоч деякі обивателі розпускали чутки, що галичани взяли Київ разом з денікінцями, більшість киян не могли зрозуміти цього „братання”* [3, с. 128].

В. Шкляр негативно змалював московську владу, яка знущалася з бідних українських селян, використавши для їхньої характеристики загальнономовний фразеологізм *наступив на горлянку* ‘настирливо вимагати чого-небудь або змушувати до чогось’ [2, с. 645]: *Спершу він зібрав невеличкий загін, до півсотні перевірених козаків, а коли навесні червона повінь залила Україну й московський лапоть наступив на горлянку селянам, отаман Соколовський мав уже ціле військо* [3, с. 38]. Крім того, осуд і зневагу в романі викликають більшовики, які *потягнуть руку за Москвою* (‘підтримувати когось, поділяти його погляди; діяти в чийх-небудь інтересах’ [2, с. 906]).

Отже, серед фразеологізмів на позначення рис характеру людини переважають активно вживані в українській мові фразеологічні одиниці з позитивною й негативною семантикою. Зазвичай вони експресивно забарвлені, тому, змальовуючи риси характеру персонажів, є засобом створення яскравих образів.

Література

1. **Петленко Л. П.** Українська фразеологія: морально-психологічний аспект характеристики людини / Л. П. Петленко. – Суми : Джерело, 2005. – 158 с. 2. **Фразеологічний словник української мови** : у 2 т. / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с. 3. **Шкляр В.** Маруся / В. Шкляр. –

2-ге вид. – Х.: КСД, 2016. – 320 с. 4. Цегельська М. В. Фразеологічні одиниці із темпоральною семантикою та структурно-семантичні трансформації у мові сучасної української прози / М. В. Цегельська // Ономастика і апелятиви : зб. наук. пр. – Д., 2000. – Вип. 9. – С. 155 – 159. 5. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. „Русский язык и литература” / В. П. Жуков. – М. : Просвещение, 1978. – 160 с.

І. Я. Глуховцева

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ФРАЗЕОЛОГІЯ КАЗКИ

ІВАНА ФРАНКА „ФАРБОВАНИЙ ЛИС”

Фразеологія художнього твору – це той культурний феномен, який своєю науково-лінгвістичною, енциклопедійною та дидактичною інформацією створює неповторний лексичний фон висловлювання. Іван Якович Франк – майстер слова, який не лише вміло використовує фразеологічні одиниці в художньому тексті, а й відтворює образ своєрідного дитячого світу в ньому, просякнутого українським народним духом. Скажімо, у казці „Фарбований Лис” автор використав більше 20 стійких сполучень слів, які дозволяють більш експресивно охарактеризувати ситуацію мовлення, саму дію й обставини, за яких вона відбувається, що загалом вияскравлює й конкретизує особливості поведінки головного героя казки – Лиса.

Про нахабність і зарозумілість Лиса свідчить, наприклад, фразеологізм *в білий день*, уведений у тканину художнього твору двічі (у пряму мову самого Лиса та авторське мовлення): – *Досі я ходив по селах, а завтра в білий день піду до міста і просто з торговлиці курку вкраду; Дійшло до того, що він не раз у білий день вибирався на полювання і ніколи не вертався з порожніми руками.* Фразеологізм *у білий день* означає те саме, що й *серед білого дня* ‘відкрито, не приховано, не соромлячись щось роботи’ [ФС I, с. 252]. Експресивність висловлення посилює ще один фразеологізм, ужитий у другому реченні: *не вертатися з порожніми руками*, що означає *не вертатися* ‘без

нічого, не маючи нічого в руках, нічого не принісши з собою' [ФС II, с. 766].

Двічі автор використовує також фразеологізм *мов у Бога за дверми*: *Та за таким царем ми проживемо віки вічні, мов у Бога за дверми!* (*віки вічні* 'довго'); *І Лис Микита, зробившись царем, жив собі, як у Бога за дверми* ('безтурботно, дуже добре, привільно, у найкращих умовах' [ФС I, с. 42]), чим підкреслює привільне життя Лиса.

Розважливу поведінку оповідача, розлогість розповіді створено за допомогою виразів, які зазвичай уживані у казках: *А на вулиці і на торговиці крик, шум, гармидер, вози скриплять, колеса туркочуть, коні гримлять копитами, свині квичуть, селяни гойкають – одним словом, клекіт такий, якого наш Микита і в сні не бачив, і в гарячці не чував (одним словом 'уживають для узагальнення раніше сказаного; коротко кажучи' [ФС II, с. 829]; *у сні не бачити, і в гарячці не чувати* означає 'ніколи з таким не стрічати, не бачити такого, не чути')*

Яскраво характеризують ситуацію, у яку потрапляє Лис, також фразеологізми *нікому до нього не було діла, стати в пригоді* (*Лиса мало й хто запримітив, і нікому до нього не було діла*: 'не звертати увагу на щось, на когось'; *У діжці, що так несподівано стала йому в пригоді, було більше як до половини синьої, густої на олії розведеної фарби*: 'допомагати кому-небудь' [ФС I, с. 64]).

Низка фразеологічних одиниць указує на таку рису характеру Лиса, як рішучість (*От він, недовго думаючи, скік у діжку та й сховався*: 'швидко зорієнтувавшись'; *Аж коли смеркалося, Лис Микита прожогом вискочив із своєї незвичайної купелі, перебіг вулицю і, не спостережений ніким, ускочив до садка, а звідси бур'янами, через плоти, через капуста та кукурудзи чкурнув до лісу*: 'швидко вискочити, чкурнути'). Про спритність лиса засвідчує вислів *ані сліду нема*: *Ціла юрба кинулася по тісенькім подвір'ї, по всіх закутках, порпають, нюхають, дряпають – Лиса ані сліду нема* ('пропасти безслідно').

Посилують експресивність висловлювання, створюють казковий колорит фразеологізми, що вказують на велику

кількість чогось, давність, інтенсивність вияву ознаки: *Такого звіра ні видано ні чувано, відколи світ світом і ліс лісом (ні видано ні чувано* ‘ніхто такого не пам’ятає, не бачив’); *світ світом, ліс лісом* ‘з початку життя на землі’); Не минуло й півгодини, як довкола майдану нагромадилося звірів і птахів *видимо-невидимо* ‘дуже багато’ [ФС I, с. 87]); *Ведмеді ревли басом, аж дуби тряслися* ‘дуже сильно, надзвичайно (кричати, ревити)’); *Вовки витягали соло, аж око в’януло* ‘дуже сильно, надзвичайно (кричати, співати)’).

Незвичність ситуацій, у які потрапляє Лис, І. Франко передає за допомогою фразеологізму *сам від себе не втечеш*: *З переляку він кинувся тікати, але ба, сам від себе не втечеш!* (‘від себе нічого не приховаєш’), а також вислову *мов муха в окропі* (*Наш Микита скрутився, мов муха в окропі: що тут робити? куди дітися?*: ‘дуже недобре себе почувати’).

Швидкість перебігу подій підкреслена численними дієслівними формами, висловом *дати драпака*, що доповнює й вияскравлює їх: *Стоять здалека, тремтять і тільки чекають хвили, щоб дати драпака* (‘швидко тікати, бігти’ [ФС I, с. 205]).

Про усвідомлення громадою своєї недалекоглядності свідчить і фразеологізм *мов полуда з очей спала* (*Восьми міністрам і слугам царським відразу мов полуда з очей спала*: ‘хто-небудь починає правильно розуміти, усвідомлювати щось незрозуміле раніше’ [ФС II, с. 671]).

І. Франко уживає також фразеологізми евфемістичного типу, як-от: замість вислову *зжити зо світу* автор використовує *доїхати кінця*: *Кілька разів гонили його стрільці, травили його псами, заставляли на нього заліза або підкидали йому затруєного м’яса, нічим не могли йому доїхати кінця* (‘1. Завдати крайніх неприємностей кому-небудь, ставити в безвихідне становище кого-небудь; 2. Покінчити з ким-небудь, знищити когось’ [ФС I, с. 258]).

Іван Франко – майстер динамічної розповіді. Тому складниками його художнього дискурсу є передусім дієслівні форми, з допомогою яких передано швидкий перебіг подій. В арсеналі письменника нейтральні та експресивно забарвлені дієслова, дієприслівники, фразеологізми, у складі яких наявні

дієслівні форми, як-от: *Тож, підкріпившись трохи кількома яйцями, що знайшов у гнізді Перепелиці, він ускочив у першу літшу порожню нору, розгорнув листя, зарився у ньому з головою і заснув справді, як по купелі.*

Отже, фразеологізми в казці І. Франка стають одним із засобів творення мовної картини світу, експлікованої казковим жанром. Автор відтворює атмосферу життя невеликого міста середини й кінця ХІХ ст., використовує численні засоби експресивізації висловлювання, звичні для дитячих творів, характеризує дійових осіб через мову героїв та авторське мовлення.

Література

1. **Коваленко Л. Т.** Українська література : підруч. для 5 класу загальноосвіт. навч. закл. / Л. Т. Коваленко. – К. : Вид. дім „Освіта”, 2013. – 288 с. 2. **ФС – Фразеологічний словник української мови** / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка. 1993. – 984 с.

Г. М. Доброльожа

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ:

ВІД БІБЛІЇ ДО НАРОДНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У наш час новітніх технологій надзвичайно актуальними продовжують залишатися проблеми загальнолюдської моралі та культури. Узагалі, людство тисячоліттями виробляло різноманітні моральні „кодекси”, однак про результати ми щодня чуємо в кримінальних новинах і бачимо на вулицях та „ганделиках” наших міст і сіл. Зазначимо, що проблемами виховання людство переймалося завжди, цим займалися найбільш освічені – жерці, учителі, священники. Папірус Пісса, якому, на думку вчених, понад 6 тис. років, містить таку сентенцію: *На жаль, світ уже не той, що був раніше. Кожен хоче писати книжки, а діти не слухають батьків...* У слов'янській традиції часто цитують *Повчання Володимира Мономаха* (1117 р.), яке він написав „сидячи на санях”, тобто в дуже поважному віці, перед смертю, й адресував і власним

дітям, і „християнським людям”: ...*Ухилися од зла, вчини добро, шукай миру, і йди за ним, і живи во віки віків...* [4, с. 455].

Людство запам'ятало багатьох просвітителів та педагогів – Аристотеля Стагірита і Платона, Іоанна Златоуста і Фельтре де Вітторіно, Гельвеція і Томмазо Кампанеллу, Коменського і Песталоцці. До золотого педагогічного фонду також увійшли імена та ідеї українських вихователів, учителів, учених – Софії Русової, Антона Макаренка, Василя Сухомлинського та інших. Учення всіх без винятку педагогів ставило за наріжний камінь базові моральні цінності – *шануй, не кради, не вбий, не бреш, працюй...* Першоосновою таких поглядів, безумовно, була Біблія – книга всіх часів і народів, яка є найбільш цитованою книгою у світі; вона стала духовним поводитирем для мільярдів християн, дала безсмертні сюжети письменникам і поетам, музикантам і скульпторам, художникам і архітекторам. Загалом увесь текст Біблії – це можливість через божественну історію створення світу, народження і життя Ісуса Христа навчити і виховати людину – високоморальну, культурну, розумну, працьовиту, добросесну, адже в кожному біблійному сюжеті є певний виховний аспект. Проте найбільш чітко й однозначно правила життя і співжиття людини сформульовано в *Десяти заповідях* у Старому Заповіті [1, с. 79], які були викарбувані на скрижальях і дані Богом пророку Мойсею.

Практично всі християнські народи дотримувалися Божих заповідей, щоправда, інколи розуміли їх по-своєму, тобто як того вимагала держава, церква або власне его. Що ж до українців, то вони завжди були християнами, котрі сповідували християнські цінності, будували каплички і церкви, тримали на покуті, а тепер і на „торпедах” машин ікони, відвідували богослужіння, дотримувалися релігійних правил і постів, канонічно хрестилися, вінчалися і відспівувалися. Проте до традиційних релігійних повчань-заповідей українці додали ще й від себе – народні казки і пісні, фразеологізми, приказки і прислів'я повчального змісту. Безумовно, у межах однієї статті неможливо розглянути виховні аспекти на різних народних „носіях”, тому зосередимося на фразеології як найбільш концентрованому вияві народної житейської мудрості.

Фразеологізм – це нарізнооформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який утворився внаслідок взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів [7, с. 709]. Фразеологізми мають надзвичайно широкий значеннєвий спектр – вони оцінюють інтелектуальні можливості, фізичні вади, моральні якості, риси вдачі та екстер'єру, фізіологічні потреби людини. Зазвичай фразеологізми – це емоційно забарвлені вислови, які не стільки називають, скільки характеризують певну особливість чи властивість, здебільшого негативну. Характеристика може бути надзвичайно влучною й дошкульною, наприклад, про дурного в народі скажуть: *на цвітү прибитий; в голову змерз; в голові мак росте; гайки роззубити; без гараздів у голові; дуб дубом* [3, с. 230].

Народна фразеологія тісно переплелася із загальнолюдськими цінностями, які сповідувала Біблія. Ті ж вічні цінності, які проголосив Мойсей своєму народу, актуалізовані в народній творчості, моралі й культурі. Можливо, іншими словами, з іншими акцентами та експресивністю, але суть однакова – застерегти від негідних вчинків. По можливості ми спробуємо провести паралелі між Біблійними заповідями та народними фразеологізмами відповідної тематики [2; 3].

Заповідь перша: *Нехай не буде в тебе інших Богів, крім мене.* Пошанування Господа в трьох іпостасях міцно закріпилося у свідомості вірян. Сьогодні годі знайти село чи місто без церкви або ж людину, яка не хрестилася і не носить хрестика, усі печуть паски і фарбують крашанки... Проте в душі чимало українців залишаються язичниками та скептичними християнами, і донині в селах можна почути: *Котрий бог намочив, хай той і висушить; Без свого бога ні до порога.* Люди традиційно перекладають на Бога вирішення численних проблем: *На Бога лише надія; Над сиротою лише Бог з калитою; Дасть Бог день, дасть і прожиток;* інколи Бога побоюються: *Хочеш розсмішити Бога – розкажи йому про свої плани; Бог палкою не б'є; Бог не фраєр – все бачить; За перебирачку Бог дає болячку.* Досить часто фразеологізм із теонімом *Бог* у структурі стає символом матеріального

добробуту: *Бога за ноги зловити; Бога за бороду тримати; Жити в Бога за дверима (кроснами).*

Заповідь друга: *Не створюй собі кумирів, ...не вклоняйся і не служи їм.* Українці в розумінні другої заповіді значно розширили фразеологічне поле і створили тематичну групу ‘набридлива людина’. З гумором ставляться до осіб, які приділяють будь-чому надмір уваги: *Вчепився як смола сосни (як грім до дерева, як біда болота); Впасти на хвіст; Дірку прогризти; Знову за рибу гроші; Тримається як блоха кожуха.*

Заповідь третя: *Не вживай намарне імені Господа бога твого.* Якраз із цією заповіддю в українців усе навпаки, оскільки є чимало вигуків із компонентом *Господь, Бог, Мати Божя: Дай вам, Боже, дерев’яні ноги і скляні очі!; Не дай, Бог, з Івана пана, з кози кожуха, а з собаки чоботи; Ради Бога!; Не доведи, Боже; Хай Бог боронить; Хрест мене, Боже!; Хвалити Господа-Бога!; Що за бий йо, Боже!* У часто уживаному вислові *На тобі, Боже, що мені негоже!* компонент *Боже* використано помилково, натомість мало бути *небоже* – у такому разі вигук набуває смислу, адже саме племінникам родичі дарували різний непотріб. Крім того, теонім у фразеологізмах *Лизнути скляного Бога; Кланятися скляному Богу* має метафоричне значення, вживається іронічно й характеризує надміру питущу людину.

Заповідь четверта: *Пам’ятай день святий святкувати.* У Святому Письмі йдеться про суботу – святий день для іудеїв, які після шестиденного тижня відпочивають і славлять Бога. В українців і тут не склалося: у православній традиції субота – активний трудовий день, коли ми намагаємося завершити тижневі справи, натомість для богославлення і святкування маємо неділю. Слід пригадати, що кожен день тижня в релігійній та народній свідомості мали сакральне значення: *понеділок* – традиційно важкий день, коли не починають жодних справ: *У понеділок роботи не починай і в дорогу не вирушай; Наче в понеділок сорочки не надівала, а напасть напала; вівторок* – можна було виконувати будь-яку справу; робили важливі починання – оранку, зажинки, косовицю, будівництво: *У вівторок – початків сорок; На вівторок бід зібралось сорок;*

середа – день суворого посту; це був суто жіночий день, коли не можна було мити голову, розчісуватися, заборонялося прясти, шити, позичати, базарувати, качати полотно та садити городину; побутували такі фразеологічні застороги: *Кривиться як середа на п'ятницю; Знає пес середу; Прийшла середа – вчепилася біда; четвер* – зазвичай, це вдалий час для будь-яких справ: *Як не тепер, то в четвер; Не попередить четвер середи; Буде після дощику в четвер; Середа і п'ятниця четвергу не укажчиця; п'ятниця* – це був день якнайсуворішого посту та заборони працювати, що, імовірно, було пов'язано зі святкуванням п'ятниці як недільного свята в дохристиянський період і аж до кінця XVI ст.; щодо п'ятниці казали: *Хто в п'ятницю скаче, той в неділю плаче; У нього сім п'ятниць на тиждень; субота* – для українця звичайний трудовий день, коли мили голову та обмивали тіло, одягали чисту одіж та прибирали хату, однак цього дня не розпочинали нові справи: *Субота – не робота: помий, помаж та й спати ляж; Субота – й уся робота; Субота – кінчається робота; неділя* – день, присвячений Богові, отож усією родиною йшли до церкви на службу; цього дня вирушали чумацькі валки в далеку мандрівку; у неділю заборонялося снідати, зранку пити горілку, полювати, працювати, розчісуватися, надміру розважатися: *Неділя – не для діла; Як неділя, то й сорочка біла; Співання в п'ятницю, а снідання в неділю ніколи не минеться* [6, с. 686 – 706].

Заповідь п'ята: Шануй батька твого і матір. Шанобливе ставлення до старших, і зокрема батьків, завжди було наріжним каменем української моралі. В народній традиції діти корилися старшим, допомагали і слухалися їхніх порад, говорили на „Ви”, доглядали за хворими, старими та немічними членами родини. Отож, у народній фразеології зафіксовані однозначно позитивні вислови: *Шануй батька і неньку, то буде тобі скрізь гладенько; Нема в світі цвіту цвітнішого як маківочка, нема ж і роду ріднішого як матіночка.* Поведінка батька-матері завжди була взірцем для дітей, то ж не дивно, що наші діти так схожі на нас, а ми – на власних батьків: *Яке дерево, такі і його квіти, які батьки, такі і їхні діти.* Великим горем і соромом в українській сім'ї була неповага до старших: *Кричить(визвірився) як дурний*

до(на) батька; *Стара мати потрібна в хаті як віник; Старе, як гнила колода, нікому не потрібне* – така поведінка однозначно засуджувалася оточенням.

Заповідь шоста: *Не вбивай.* Убивство було й залишається найбільшим гріхом і найважчим злочином у цивілізованому світі людей. До нашого часу дійшли перекази про жорстокі покарання стосовно убивць, зокрема на Січі до вбитого козака прив'язували злочинця-вбивцю і так удвох закопували чи пускали під лід. У народній фразеології мізерна кількість висловів на ознаку цього злочину: *Розчавити як кузьку; Загнати в могилу; Зітерти в порошок; Закопати живцем у землю; З'їсти без солі; Підрізати на пні; Стерти з лиця землі; Шкуру спустити (здерти)* – але навіть ці фразеологізми можна маркувати як іронічні, зневажливі стосовно особи, і сприймаються вони швидше як погрози, ніж реальне виконання злочинної дії. Проте є чимало фразеологічних нагадувань про те, що трапиться з особою, якщо вона порушує суспільні правила і закони: *Закувати в кайданки (колодки); Вибити дур з голови (хвіст об тин); Прийде і на пса мороз; Заиморг плаче; Оділлються вовкові овечі сльози; Надавати книшиів; Бог палкою не б'є.* У народній фразеологічній традиції не зафіксовано жодного вислову, де б прославлялися вбивці, злодії чи грабіжники – таку поведінку та спосіб життя вважали аморальними й усіяко засуджували.

Заповідь сьома: *Не чини перелюбу.* У кожній сім'ї буває різне: сварки, нездоров'я, безгрошів'я, нечемні діти, трапляється, що дружина – погана господиня, а чоловік не хоче працювати чи пиячить; проте найбільшим сімейним злочином вважається зрада в подружньому житті. Цей вчинок однозначно засуджується Біблією та церквою, спільнотою та родичами: *Набралася гріхів як овечка реп'яхів і Сам у гріхах як пес у реп'яхах; На гріх підбивати; Мати гріх.* Українці по-різному ставилися до дошлюбних стосунків хлопців та дівчат. Якщо йшлося про поведінку хлопця, то поблажливо казали: *На козаку нема знаку; Котить яйця; Затесався як ополоник між ложками; Плигати в гречку; Лежачий камінь мохнатіє.* Значно суворіші були вимоги до дівчат, які порушували моральні

норми: *Бігає за бугаями; Книжки в сумці, а хлопці на думці; Дурна дівка як двері розкриті; Пішла по руках як вітер по полю; Пуститися берега; Слаба на передок; Піти по руках (наклонній); Сучка не хоче – кобель не скоче; Принести в пелені (подолі), і давали пораду ноги на вузол зав'язати.*

Громада завжди піддавали осуду нерівний за віковою ознакою шлюб. Зазвичай, у таких парах значно старшим і більш заможним був чоловік: *В итанах похорон, а в голові весілля; Ноги вінком (землею) пахнуть, а за дівчатами бігає; Сивина в бороду, а біс (чорт) у ребро.* Після одруження в таких сім'ях часто виникали проблеми, і сміялося все село: *Біда, коли жінка бліда, але лиха година, коли жінка як калина; Легше сто зайців пасти, як одної жінки допильнувати; Роги вирости; Старий кінь борозди не спортить, але глибоко не зоре.*

Окремі сім'ї проживали гармонійне, щасливе сімейне життя, наслідуючи біблійних персонажів, саме про таких із заздністю казали: *Живуть як голубів пара; Живуть між собою як риба з водою; Живуть як в одній сорочці; Нежонатий як вовк, оженився – як шовк; Коло доброго чоловіка і жінка як квітка.*

Заповідь восьма: Не кради. Історія людства, і сюжети Біблії зокрема, рясніють страшними оповідками про покарання крадіїв, проте цей злочинний промисел продовжує діяти й нині, популяризується в численних романах та серіалах, оспівується в сумновідомому шансоніві та „блатній культурі”. Однак пересічні українці завжди з осудом ставилися до крадіїв, усією громадою карали за цей злочин; мабуть, чи не кожен із нас пригадає численні оповідки, які з виховною метою розказували дід або баба про сільського/міського сусіда-крадія, якому на шию чіпляли чи то чужі чоботи, чи то крадену курку і водили на посміховисько вулицями.

Злодійство було дуже давньою професією, і до сьогодні збереглися численні фразеологізми-приказки: *Як тать у татя перекрав утята 'один злодій украв у іншого'; Пішов як тать у ноці і Пропав яко тать, тобто 'зник, довго не повертається'.*

Традиційно українці остерігалися сусідства, родичання, спільної праці чи товаришування із злодійкуватими людьми, про

яких влучно казали: *Нечистий на руку; Гріти руки; Намилити руки; Прибрати до рук; Прикласти руку; Рука засвербіла; Слабкий на праву руку; Чистити кишені; Шарити по карманах; Не жни, чого не сіяв.* Українці хоч і змушені давати хабарі, проте зневажливо відгукуються про хабарників: *Дати на лапу; Куша дати; Заносити сидора; Не помажеш – не поїдеш.* Численні фразеологізми також свідчать про невідворотність покарання за злочинство: *Вдарити по руках; Катюзі по заслугі; На злодієві шапка горить; Скільки злодій не краде, все одно тюрми не мине; Скільки ниточка не вийся, а прийде кінець.*

До слова, американський історик Дж. Мейс, багато років вивчаючи українську історію й культуру, спостеріг, що внаслідок радянського виховання культу доносу українці мають відразу до того, що „вони вважають відвертою зрадою. Що з моральних міркувань їм важко повідомити про злочинця за будь-яких обставин. Проте, якщо ніхто не сповістить про злочинця, лиходієві все зійде з рук, а його безкарний вчинок тільки заохотить інших наслідувати такий приклад. Як можна боротися з корупцією, якщо ті, хто є її свідками, переконані, що доповідати є чимось аморальним?” [5, с. 644].

Заповідь дев'ята: *Не свідчи неправдиво на свого ближнього.* Зазвичай українці зневажливо ставляться до пліток та вигаданих історій (*бажанищина правда, бабські казки*), тож про брехунів поклали чимало дошкульних висловів: *З'їв курку, а сказав, що полетіла; Розказувати сон рябої кобили; Так говорив – ледь правда дихала; Хитрим лисом підшитий; Як не збрехне, то не дихне.* Чесність, порядність серед людей уважалася нормою й не потребувала додаткового фразеологічного підкреслення, тому висловів на цю тему зафіксовано обмаль: *Говорити як на духу; Мати Бога в пузі (у пазусі, в животі); Найлегша подушка – чиста совість; Яка совість, така й честь.*

Заповідь десята: *Не жадай нічого того, що є власністю ближнього твого.* Ця заповідь є повторним нагадуванням – не вбий, не вкради, не чини перелюбу; і застерігає від непорядності в особистому та/чи громадському житті. Українці гостро відчували фальш, з осудом ставилися до підлих людей, а в

розмовах їдко висміювали цю ваду, порівнюючи непорядну людину з шолудивим собакою та вівцею, свинею, вовком, гадюкою, змією: *Нагріти гадюку в пазусі; Чорного пса не відмиєш; Паршива вівця все стадо перекортить*. Також зневажали людей, які позірно каялися, проте не дотримувалися обіцянки та знову бралися за чорні справи: *Забув, де зиму зимував; Зарікалася свиня багна не їсти; Вовк линяє, але вдачі не міняє; Яструб любить курку до останнього пір'ячка; Дав Бог щастя, побачив, що сволоч – назад забрав*. Особливо болісно українці сприймали ситуацію, якщо непорядна людина траплялася у їхній родині: *У сім'ї не без виродка; Таке маленьке, а вже червиве; Забув, хто йому їсти в будку носив*.

Отже, етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів та Десяти біблійних заповідей свідчить про ідентичне виховне, моральне й культурне спрямування з метою позбутися моральних відхилень та вад характеру будь-якої особи, спрямувати її в позитивне, високодуховне русло на благо Богу й людям.

Література

1. **Біблія**. – Вінніпег, 1996.
2. **Доброльожа Г.** Красне слово – як золотий ключ / Г. Доброльожа. – Житомир : Волинь, 2003. – 160 с.
3. **Доброльожа Г.** Фразеологічний словник говірок Житомирщини / Г. Доброльожа. – Житомир : ПП Туловський, 2010. – 404 с.
4. **Літопис Руський** (за Іпатським списком). – К. : Дніпро, 1989. – 592 с.
5. **Мейс Джеймс.** Культ мовчання / Мейс Джеймс // 3 кн.: Ваші мертві вибрали мене. – К. : „Українська Прес-група”. – К., 2008. – 672 с.
6. **Скуратівський В.** Русалії / В. Скуратівський – К. : Довіра, 1996. – 734 с.
7. **Українська мова.** Енциклопедія / за ред. В. Русанівського, О. Тараненка та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

М. Г. Руднік

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Фразеологія художнього твору відображає національну самобутню картину світу. Незалежно від джерела походження,

українські фразеологізми є результатом спостереження за навколишньою дійсністю (історичними процесами, виробничою діяльністю, побутом, мораллю та правом, родинними стосунками, природним середовищем, рослинним і тваринним світом, професіями) [6, с. 195 – 196; 5, с. 209 – 211].

Для фразеологізмів характерна граматична єдність, сталість при можливих часткових змінах компонентного складу, відтворюваність постійно готової одиниці мовлення, узагальнене стале значення, його більша або менша популярність і поширеність серед великої кількості учасників дискурсу [3, с. 6].

Зважаючи на самобутність фразеології, прийнято вважати, що вона вимагає високої кваліфікації від перекладача, оскільки стійке сполучення слів необхідно „впізнати” та знайти потрібний еквівалент, звернутися до описового перекладу або калькування в разі відсутності відповідника. [4, с. 522].

Фразеологічним одиницям властива велика образність, емоційність, експресивність, стилістична забарвленість, здатність до еволюції та модифікації. Ця ознака сприяє поширенню фразеологічних зворотів в художній літературі [6, с. 153].

Отже, сучасні українські митці часто використовують фразеологію у своїй творчості для надання своїм творам більшої експресивності. Одним з таких письменників є Сергій Жадан, який, як зазначає Л. Козловська, досить послідовний у використанні порівнянь у їх головних функціях – зображальній та виражальній, коли авторська оригінальність виявляється при спробі розглянути не лише значення окремого порівняння, а саме внутрішньо змістовне значення відрізка тексту з погляду того, як сполучається порівняння з іншими частинами тексту [2, с. 59].

Скажімо, у творі „Месопотамія” майстер слова нерідко використовує власне авторські порівняння, не засвідчені сучасними загальномовними словниками, як-от: *„Квітень був дощовий, за автобусом із домовиною бігли вуличні пси, ніби почесна сторожа, час від часу кидаючись на чорні колеса похоронного фольксватена, не бажаючи відпустити Марата до*

царства мертвих [1, с. 13]; *Ми чи не єдині приїхали на цвинтар із небіжчиком і виглядали доволі неприродно – так, наче прийшли в музичний магазин зі своїм піаніно* [1, с. 13]; *Тому що не може бути любові несплаченої, любові, залишеної при собі, тому що вся любов належить цьому місту, тому що місто тримається цією любов'ю, наповнюється нею, ніби дощем восени, гріється нею, мов кам'яним вугіллям узимку* [1, с. 264].

Помічаємо також авторську інтерпретацію відомих порівнянь, зокрема: *Цирк нагадував Рейхстаг після штурму: обличчя в усіх були радісні, проте приміщення явно потребувало ремонту* [1, с. 178]. Уважаємо, що в цьому випадку С. Жадан репрезентував значення фразеологізму як *Мамай пройшов* ('повний безлад, руйнування, розруха').

Окрім порівнянь, письменник використовує поширені загальноновживані фразеологізми: *З Марата посипалися іскри (іскри з очей сиплються – М. Р.)* [1, с. 48]; *Що з нею буде далі, думав я, як вона дасть собі раду?* [1, с. 52]; *Просто потрібно брати все у свої руки, подумав я і пішов у душ* [1, с. 62]; *Критично оглянув мене з ніг до голови* [1, с. 81]; *Я злостився й послав прокляття на голову малого* [1, с. 83]; *Вони зупинилися, Соня прислухалась, він заскрипів зубами* [М, с. 101]; *Проте швидко взяла себе в руки, усміхнулась Данилові, простягла долоню Олегові, а коли той демонстративно не відповів, притягла його до себе й волого поцілувала в щоку, колючись об його чотириденну щетину* [1, с. 108]; *Маріо зібрався з думками, зайшов до лікарні* [1, с. 161].

Прислів'я *Чим краці книги ти читаєш, тим гірше спиши* [1, с. 112] – це трансформований усталений вислів, утворений на основі відомого *Хто хоче більше знати, тому треба менше спати*.

Отже, фразеологізми твору С. Жадана „Месопотамія” несуть науково-лінгвістичну, енциклопедійно-пізнавальну та дидактичну інформацію, виконуючи експресивну та змістово-творчу функції.

Література

1. **Жадан С. В.** Месопотамія / Сергій Жадан. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2015. – 365 с. 2. **Козловська Л. С.** „Поети тримаються разом, ніби матроси крейсера” (про образні порівняння у поетичних текстах Сергія Жадана) / Л. С. Козловська // Наук. зап. НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. – 2013. – Кн. 1. – С. 58 – 61. 3. **Медведєв Ф. П.** Українська фразеологія. Чому ми так говоримо / Ф. П. Медведєв. – Х. : Вища шк., 1977. – 231 с. 4. **Мойсеєнко Л.** Фразеологічні одиниці як об’єкт дослідження: німецькі, польські та українські паралелі / Л. Мойсеєнко // Київські полоністичні студії : наук. вид. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – С. 521–526. 5. **Сучасна українська літературна мова** : підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. – 3-є вид., доп. – К. : Вища шк., 2002. – 439 с. 6. **Фразеологія**: знакові величини / Я. А. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус та ін. – Вінниця : Нова кн., 2008. – 255 с.

ІДІОЛЕКТ І РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОНАРОДНОЇ МОВИ

Е. Є. Афрам

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Сучасне мовознавство відзначено посиленням інтересом до засобів вираження емоцій та почуттів персонажів творів. Лінгвістичні дослідження О. Селіванової, О. Вауліної, Е. Вольф, В. Шаховського, О. Галкіної-Федорчук та інших науковців спрямовані на визначення кола проблем щодо класифікації емоцій та емоційних станів.

Григорій Михайлович Тютюнник – яскравий представник епохи шістдесятництва. Усі його твори насичені драматизмом, надзвичайно потужним ліризмом, який проникає в душу кожного читача. Образи героїв творів виписані виразно, з неймовірною емоційною проникливістю. У вуста своїх персонажів Григорій Тютюнник вкладає слова, що сповнені емоційного надриву, неземних почуттів.

На сьогодні відсутні окремі цілісні дослідження головних мотивів та прийомів у зображенні емоційного розмаїття почуттів у творах цього письменника. Є певна кількість фрагментарних ресурсів із мережі Інтернет, але вони не можуть цілком задовольнити потреби мовознавців. Ці джерела часто є суб'єктивними, що вимагає певного специфічного підходу до використання цих матеріалів.

Основними видами емоцій вважаємо гнів, страх, огиду, здивування, печаль, радість (їх виокремлено на основі базових емоцій, котрі виділяє більшість дослідників, хоча цей перелік не можна вважати досконалим).

Емоційна забарвленість твору виникає завдяки емоційно оцінним іменникам, прикметникам, дієсловам, прислівникам, які містять оцінку у своїй структурі. Одиницями мови, які мають емоційне значення, є також вигуки.

У творах Гр. Тютюнника можна знайти широкий спектр іменників, що передають різноманітні відтінки почуттів.

Найчастіше це використання суфіксів та префіксів для утворення нових слів, що передають позитивні й негативні емоційні відтінки.

Достатньо часто можна помітити використання зменшено-пестливих суфіксів *-иц-, -ок-, -ечк-, -ичк-, -ц(е)* для надання слову позитивного емоційного забарвлення: *травиця, байрачок, сільце, озерце, сальце, очечки, гачечок, підіківчина, копичка*: „*Іду узвозом від глухенької пристані до крайнеба, що он воно, либонь, близько вже, стоїть між дніпровими кручами, як у велетенських воротах, урочисто святе перед нічю і на ньому – тоненька бузкова підківчина місяця молодого з однаковісінькою зорею в парі, теж бузковою*” [3, с. 122; далі покликаємося на цей текст, указуючи в дужках лише сторінку]; „*Потім будуть озерця й озерчата, порослі лепехою*” (с. 123); „*Ці слова любив ректи сам собі старий Терешко, великий мовчун і відлюдько, той-таки Терешко, що, раз на житті побувавши в Києві, купив бабусі Марфі „очечки”, сусіда її славний*” (с. 128).

Автор використовує для надання словам різних відтінків емоційно-експресивного забарвлення (пестливості, співчуття, зневаги, презирства, зневаги, іронії) і суфікси суб'єктивної оцінки *-ець-, -ик-, -ин-(а), -ін-(а)*: *школярйки, хатина, ласунець*: „*Ось у полудень школярйки йтимуть з учення, то до одної витягають, ласунці малі*” (с. 126); „*...Цвіте при зорях бабусина Марфина груша, чорніє зеленим мохом солом'яний дах на низькій хатині, а у вікнах поночі...*” (с. 128).

Інколи у творах письменника трапляються вульгаризми. Їх уведено в текст для зображення низького культурного рівня персонажів (*м'ясо, каклети, антобуз*) та особливого побутового колориту (*бісяка, баньки, патли*): „*Той корч на лисицю схожий, той дубчик на чаплю на одній нозі, а один пень з корінням – на бісяку стоголового! І в кожній голови роги, баньки, патли – глянути страшно!...*” (с. 131); „*Ходім швиденько до антобуза, бо пече так, що ще й м'ясо пропахне, то будуть нам хрестини*” (с. 144); „*Купиш в Опішньому м'яса. Спечемо каклет до картоплі штук сорок*” (с. 140).

У кожному творі Тютюнника ми можемо знайти прикметникові суфікси суб'єктивної оцінки. Це суфікси

здрібнілості та збільшеності, які надають текстові велику кількість емоційно-експресивних відтінків: *новісінький, претонкесенький, молоденький, глухенький, тоненький, однаковісінький, кругленький, дурненький*: „Не бійся, дурненька, – гомоніла Мотря знадвору. – Я ж осью” (с. 88); „Тільки в одній шибці, од затишку, мерехтіла кругленька просинювата дучка” (с. 106); „То ж мені од нього, молоденького, дариця аж до віку” (с. 125); „Наробивши кварт із претонесеньких клепок і о двох плетених обручах та з дивовижними дужками, схожими на вуженят...” (с. 129).

Прислівники, що вжито на позначення якості дії чи ознаки предмета, теж можуть виражати певні емоції: *поволеньки, тихесенько, скоро-скоресенько, швидесенько, тихенько*: „Мені чути, як коні похрумують молодою травицею, поволеньки, вдячно ласують” (с. 122); „Бабуся Марфа засміялася тихенько, затишно і закивала головою над червоними хрестиками в манишці” (с. 127); „Скоро-скоресенько і я до них піду” (с. 127).

Вигуки за своїм емоційним значенням виражають широкий спектр почуттів. Це радість, захоплення, гнів, подив, задоволення, переляк, обурення тощо.

За емоційним значенням вигуки у творах Тютюнника можна умовно поділити на дві групи:

1) вигуки, що позначають позитивні емоції й почуття: *ба, хо-го* (подив);

2) вигуки, що позначають негативні емоції й почуття: *гі-гі* (переляк), *еге, ба, ша* (зневага);

3) вигуки, що позначають емоції та почуття безвідносно до їхньої оцінки (наприклад, здивування).

„*Олесь підскоче, як злякане пострілом звірятко, засміється тоненько: гі-гі, – і подається в сосни*” (с. 97); „*Ба! Ще одна впала*” (с. 97); „*Еге, воно якесь дивакувате...*” [Там само, с. 101]; „*Ша! Ану одійди, не мацай мішків, бо так батогом і встюжу. Мацає воно...*” (с. 187). У художньому тексті вигуки виконують різноманітні функції: вони є „не тільки засобом передачі емоційної характеристики героїв, їх ставлення до навколишнього світу, а й показником авторської симпатії щодо оцінки героїв” [2, с. 20].

Мовне вираження емоційної лексики на матеріалі творів Гр. Тютюнника в зіставленні з іншими українськими письменниками може бути предметом наших подальших досліджень.

Література

1. **Арнольд И. В.** Основы научных исследований в лингвистике : учебное пособие / И. В. Арнольд. – М. : „ЛИБРОКОМ”, 2014. – 140 с. 2. **Мацько Л.І.** Стилiстичнi функцiї емоцiйних вигукiв / Л. І. Мацько // Культура слова. – 1981. – Вип. 21. – С. 20 – 23. 3. **Тютюнник Гр.** Степова казка : повісті, оповідання, казки / упоряд. Л. Тютюнник. – К. : Веселка, 1990. 4. **Шаховский В. И.** Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : ЛКИ, 2012. – 208 с. 5. **Яновський Ю.** Оповідання, романи, п'єси / Ю. Яновський. – К. : Наук. думка, 1984. – 578 с.

Ірина Бойко

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

АПЕЛЯТИВНА НОМІНАЦІЯ ОСОБИ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Упродовж останніх десятиріч літературна ономастика здобуває все більше коло прихильників серед учених. Виконано чимало дисертаційних досліджень (О. Сколоздра, У. Соловій, А. Соколова, Т. Крупеньова, Н. Бияк та ін.), видано спеціальні словники й монографії. Особливо активно лінгвісти аналізують онімну та апелятивну лексику семантичного поля „номінації осіб”, репрезентовану у творах і авторів, і в окремих стилях чи жанрах. З огляду на зазначене вище найбільшої актуальності набуває вивчення номінації особи у творчості письменників, адже саме художні твори – основа для спостережень над функціонуванням номінації особи в тканині прозового чи поетичного тексту. Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю комплексних описів апелятивної номінації особи роману „Соло для Соломії” В. Лиса. Крім онімної, назріла проблема аналізу ще й апелятивної номінації особи, яка

доповнює, уточнює онімне називання літературних героїв [2, с. 294].

Апелятиви – поліфункціональний засіб характеристики персонажа в художньому творі. Апелятивами окреслено як соціальні ролі (національність, походження, вид занять, професія, належність до партій, організацій, колективів, сімейний статус і родинні зв'язки), так і особистісні якості.

В. Лиса називають справжнім феноменом сучасності. „Соло для Соломії” – найвідоміший і найпопулярніший роман письменника, який увійшов до „довгого списку” премії Книга року ВВС-2013. У досліджуваному романі зафіксовано 370 апелятивних лексем, які дали змогу виокремити в цій групі номінації особи 23 семантичні групи, серед них:

1) назви осіб за домінантною ознакою, властивістю: *чоловік, відьма (відьмачка), ворожка, знахарка, покоївка, доброволець, мешканка, матушка, суперник, володарка, фронтовик, тиловик, хазяйка, панове весільники, баби (бабоньки), грабіжник, втікачка, снайпер, жінка* („– Бо я **відьма**, не забувай. Оком накинута і робитимеш, що захочу” [1, с. 48]¹; „Вона й повернула **втікачку** до класу” [с. 45]);

2) за соціальним статусом: *господар, господиня, заміжня, громадянка, дівка стара, жених, удівець, наречена, вдова, любовник, середняки, куркулі, пані* („... як застала їх з Трохимом Круньовим, що рік як **удівцем** став” [с. 89]; „Обоє ж вирости вдатними **женихами**” [с. 59]);

3) назви осіб за професією, спеціальністю, посадою: *священик (батюшка, отець, отче, панотець), лікар, учень, староста, поліцай, капезушник, голова сільради, конюх, тесляр* („Він у нас добрий і покладистий, **батюшка** Андроній, особливо, як бутельку казюночки ци й самогоночки занести...” [с. 15]);

4) назви осіб за військовими спеціальностями і званнями: *солдат, унтер-офіцер, сфрейтор, офіцер, лейтенант, командир, маршал, вартовий, рядовий, капітан, полковники, майори, комісар* („І все ж вона змусила чоловіка поступити у військову академію ... сприяла цьому через **командира** дивізії” [с. 311]; „І колега по службі

¹ Далі подаємо тільки сторінку цитованого роману.

бачив здалеку, як **єфрейтор** Катценбергер вів до себе на квартиру якусь дівку” [с. 81]);

5) офіційні, адміністративні, посадові назви осіб: *директор, заступник міністра, заступник командира, прем'єр-міністр* („Ну, й ще з ними партійний секретар, він же шкільний **директор** їхньої семирічки” [с. 236]);

6) назви осіб за спорідненістю і свояцтвом: *невістка, мама, син, дочка, бабуся, свекруха, дід, свекор, батько, тітка, сестра, жона, двоюрідна тітка, брат, старостиха, внучка, сваха, свати, дядько, одноплемінниця, кум, братова, приймак, теця* („– Розуміє? Як то? – дивувалася було майбутня **мама**” [с. 14]);

7) назви-прикладки: *ворогині-подружки, дівчина-унтермени, квітка-дівонька, друг-суперник, парубок-підстарок, куниця-дівця, дівочка-білочка, враг-хвашист, брехун-товкун, повстанці-партизани* („Павло, відколи **друг-суперник** у ліс подався, вів себе спокійно, не надто залицявся...” [с. 90]; „За ці п'ять років поволі, але неухильно лікував Соломію мудрий **дядько-лікар**” [с. 174]);

8) назви осіб за віком: *баба, хлопець (хлопчик), діти, дівка (дівчина), жінка, дід, жених, одноліток (ровесниця), політок, парубок, старець, підліток* („Никому й не признавалася, бо ж **підліток, політок, пуцьверіньок**” [с. 182]; „А на другій вулиці стояли під зірним небом **жінка**...” [с. 28]);

9) назви осіб емоційно-експресивні: *боягуз, красуня, придурки, чистюля, старий пердун, бугай, роззяви, цяця, переможець, підла, цяця погань, вирва, ця окаянна, гордячка, благородна цяця, калічка, видра, голодранці, незаймана* („І ти те знаєш. Тико ж він **калічка**” [с. 84]; „А хто не давав – што, **освободителям жалко, бандьоровскіє сволочи**” [с. 111]);

10) назви осіб за походженням, країною, належністю до певного народу, місцем проживання: *циган, загорянци, німець (німици, німак), фін, жид, жидівка, поляки, юдей, юдейка, слов'ян, мешканці-українці, арійці, неарійки, полонянка, американці, англійці, східняки, греки, грузин, канадійка* („**Німець** стояв похитуючись, як зелений маятник...” [с. 60]; „– **Я юдейка**. Чуєте? То я **юдейка**” [с. 66]);

11) назви осіб за належністю до колективів: *бандьора, християнин, сибіряк, чекіст, партизани, парафіяни, більшовик,*

повстанці („– Ну і што? Муж, небось, **бандьора**?” [с. 110]; „Захарка Дильового, що, казали, у червоні **партизани** минулої зими подався...” [с. 144]);

12) назви осіб нецензурні: сьондро мациківська, виплодок зозулицький, молоденька суничка, лярва, курва, німецька підстилка, „засранец, мать твою”, сука, сучище, хвойда, стерва („– Що ти робиш, **сучище**?..” [с. 271]; „А як я можу порятувати, скажи на милість, якщо вона й не **курва**, не **німецька підстилка**?” [с. 72]);

13) назви осіб за професійною належністю: акторка, перукар, філолог, музики, поштар, поет, офіціантка, фельдшерка, секретарка, інструктор, та інші („Навстріч йшла **поштарка** Марія, неїна ровесниця” [с. 153]; „На Соломіїне: „Чи у вас живе такий і такий-то?”, почула, що то **бухгалтер** сільрадівський говорить” [с. 353]);

14) назви осіб за міжособистісними стосунками: друг (дружбан), сусід, ворог, подруга, товариш, побратим, однокласник („Он у нього сім'я, вже дітей троє, а Стьопка, **друг** колишній...” [с. 25]);

15) іншомовні назви осіб: ду іст юде (ти єврейка), майн лібе (моя люба), пейзанок („Ду – век. Ауфідерзесн, **майн лібе**” [с. 65]);

16) діалектні назви осіб: перебиранці, гицелики, дохтур, гонука, гамериканці, дедька, симня, гаспид, нівеста, колежанки, байстря („Щедрий вечір, котрий ставив віночок до свята Маланки, привів до хати Троцюків, по-вуличному Зозуликів, **перебиранців**” [с. 11]);

17) назви осіб – історизми: граф, пан, панич, предки, брати-слов'яни, цар, більшовики, партизан(ка), вершник, есеси, иуцмани, орда, княгиня, емгебісти, волосний писар, вожак, вояк, гусар, лицар, фюрер, писар („...що їм **граф** Драницький здавав палац-дачу, висадили” [с. 20]; „... про битви **князів і царів** юдейських” [с. 42]);

18) назва особи – архаїзм: враг („На зло **врагам** пролетаріата, як наш комісар казав” [с. 257]);

19) назви осіб – субстантивовані апелятиви: старий, старша, молодша, мала, молоді, молодий („Фершала з медпункту покликали, то сказав **старий** мудрий Антін” [с. 269]);

20) номінації осіб із прикладками: Стьопка-тюхтій, голубка-Соломія, Герик-крамар, Соломея-мучениця, зірко-Соломеє, Петрику-бедрику, Вірка-вдова, Юрчик-замазурчик, Михась-вишупок,

Варочка-молотарочка, Люба-ланкова, Басюта-бищюра („А тут *Люба-ланкова* наперед виступає” [с. 220]; „– Ой, Петрусю... *Петрику-бедрику...*” [с. 136]);

21) назви-метафори: *графиня, кат, вар'ят* („Петро мусить дати звістку, куди гонився цей *вар'ят*, невідомо, та не віриться, що встрілив Петра” [с. 144]);

22) назви обрядових осіб: *весільники, весільчани, подружечки* („Добрий вечір, панове *весільники*, – Петрусь незвично голосно” [с. 100]);

23) назви сукупностей осіб: *родина, гості, братерство, родичі, сім'я, народ, комісія, парубоцтво, полк, натовп, оркестр, комсомол, начальство* („З *натовпу* вирвалася Катька Тикунова...” [с. 160]; „*Бо народу* рота не зашиєш” [с. 50]; „Призначили начальником штабу *зенітно-ракетного полку*” [с. 312]).

Отже, апелятиви в романі „Соло для Соломії” В. Лиса є досить цікавим матеріалом для наукового дослідження. Уживання апелятивів, що позначають осіб, – важливий стилістичний засіб характеристик героїв роману. Апелятиви доповнюють інформацію про персонажів, слугують їхньою мікрохарактеристикою.

Література

1. **Лис В. С.** Соло для Соломії : роман / В. С. Лис. – Х. : КСД, 2014. – 368 с. 2. **Сколотдра-Шепітко О.** Номінація осіб у малій прозі Івана Франка / О. Сколотдра-Шепітко // Українськоцентризм наукового сумління : зб. наук. пр. на пошану проф. Зеновія Терлака. – Л. : Ліга-Прес, 2014. – С. 294 – 311.

Катерина Гримашевич-Шваб
(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

МОВНІ ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

Творчість геніальної письменниці кінця ХХ – початку ХХІ ст. як унікальне явище в українській культурі привертала увагу і літературознавців, і мовознавців з огляду на жіночу суб'єктивність і жіночість письма, на можливість жінки

в сучасному літературному процесі наполягати на своєму праві говорити й мати власну думку, творити художній світ жінки з позиції жінки й жіночими мовними засобами, стилем, виразно позначеним рисами жіночого письма.

Важливий аспект творчості Марії Матіос – мовні засоби художньої виразності, які є виразною ознакою її мовотворчості. Проаналізувавши твори письменниці „Солодка Даруся”, „Щоденник страченої”, „Майже ніколи не навпаки”, „Чотири пори життя”, відзначаємо такі засоби мовної виразності:

1. Синоніми, які поєднані в синонімічні ряди.
2. Риторичні фігури, фрази.
3. Діалогічність і монологічність мовлення.
4. Діалектну стилізацію мовної говірки.
5. Афористичність, оригінальність тверджень та ідентифікацій.
6. Символічність, любов до деталі, асоціативність.
7. Тропи, передовсім епітети, порівняння, метафори.
8. Прості речення (насамперед неповні, односкладні).
9. Парцельовані конструкції.
10. Ускладнені прості речення (насамперед вставними та вставленими конструкціями, однорідними членами).

Перераховані мовні засоби роблять творчість Марії Матіос неординарною та впізнаваною з-поміж інших письменників.

З огляду на обсяг статті обмежимося лише аналізом синонімів, об'єднаних у синонімічні ряди, як засобу мовної виразності роману „Щоденник страченої”, інші ж стануть предметом наступних наукових розвідок.

Марія Матіос використовує синоніми задля урізноманітнення викладу думки, уникнення монотонності, набридливих повторів, виявляючи при цьому неординарність мислення й специфічність поєднання слів у синонімічні ряди. Кожен компонент синонімічного ряду, маючи більші чи менші семантико-стилістичні відмінності, дає змогу повніше відтворити картину зображуваного, виявити суть явища чи поняття: *„Жіноче серце – сміттєзвалище. Запліснявіле,*

прогниле, необгороджене” [2, с. 52]; *„Ці чортіві заборони – забобони – перестороги – колінопреклонство – страх, не відомо перед чим*” [2, с. 82].

Крім того, відзначаємо чимало речень, у яких поєднуються навіть кілька синонімічних рядів: *„Людству не вигідно проповідувати сталість, стабільність, плекати, леліяти, колисати, щось там іще з ним робити, щоб уберегти тривке кохання вдвох*” [2, с. 84]; *„Ось двоногі мисливці – полювальники – здоганяльники – переслідувачі переймають людину щоденно, посекудно, погодинно*” [2, с. 43].

Особливістю побудови синонімічних рядів у Марії Матіос є наявність у них поряд із загальноновживаними літературними відповідниками діалектних варіантів: *„Десь тут шастають ночами чорти, або, по-тутешньому, гонихмарники, триюди...*” [2, с. 48].

У деяких синонімічних рядах наявні іншомовні слова, які увиразнюють думку, надають реченню своєрідного забарвлення, переконують читача в правдивості слів героїні й дають змогу побачити її внутрішній світ та зрозуміти особливості сприйняття нею навколишнього світу: *„І тільки тоді я зрозуміла, що мені кришка, гаплик, кранти, the end, фініш, гата, фертик і фініта одночасно. Кінець*” [2, с. 51].

Використання контекстуальних синонімів сприяє відтворенню найтонших почувань головної героїні: *„Страшно визнати, але я сама ялова, і думки мої ялові, і все довкола мене таке ж безплідне і штучне*” [2, с. 74]; *„Вчора відчула, що я його ревную. Страшно. По-чорному. Без тям*” [2, с. 94].

На основі синонімії Марія Матіос будує такі стилістичні фігури, як ампліфікація – нагромадження однорідних мовних елементів для підсилення виразності й емоційності мислення [1, с. 246]: *„Шалена. / Несамовита. / Не сповна розуму. / Божевільна. / Я ходжу вулицями – і здається, що на чолі в мене написано: причинна від химерної любові*” [2, с. 67], градація – розташування слів-синонімів у міру наростання чи спаду їхніх семантичних та емоційно-експресивних відтінків [3, с. 234]: *„Та де там спитьсся / напівмаритьсся, /*

напівколишеться, / напівумирається” [2, с. 62]; *„Я згадую наші перші зустрічі. Палкі. Несамовиті. Виснажливі”* [2, с. 174], плеоназм – подвоєння близькозначних лексичних одиниць [3, с. 239], який поєднаний з іншими контекстуальними синонімами (*„Та й куди мені тепер прориватися від хворого, старого, втомленого життям і досвідом, нудного й ревнивого, розгаданого-розкушеного, як волоський горіх, надокучливого-нетерплячого”* [2, с. 160], тавтологія (*„Одне-єдине питання – що буде, коли настане кінець світу?”* [2, с. 39]; *„Ну, знайти-знайшла”* [2, с. 99], підсилювальний повтор (суть цієї фігури полягає в тому, що повторюється та сама лексема, але в супроводі інших слів, котрі посилюють її виразові якості; зокрема, слово *ревниці* письменниця використовує в 5 реченнях поспіль) [2, с. 167]).

Отже, синоніми, використані Марією Матіос у романі *„Щоденник страченої”*, є важливим мовним засобом художньої виразності твору, яскравим і неодмінним складником ідіостилу письменниці.

Література

1. **Єщенко Т. А.** Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – К. : ВЦ „Академія”, 2009. – 264 с.
2. **Матіос М.** Щоденник страченої / Марія Матіос. – Л. : ЛА „ПРАМІДА”, 2005. – 192 с.
3. **Пономарів О. Д.** Стилістика сучасної української мови : підручник / О. Д. Пономарів. – 3-те вид., переробл. і доп. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2000. – 248 с.

Ірина Клімчук

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

ДАЛЕКТИЗМИ В РОМАНІ

МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ „ВІЧНИК”

Діалектизми віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літературної мови. Використання діалектизмів становить відступ від чинних на відповідному етапі розвитку норм літературної мови [1, с. 146].

Найчастіше діалектні слова використовують для увиразнення мови та для надання відповідного колориту літературним творам. Ми можемо це простежити у творах художньої літератури, в усному мовленні або в наукових роботах лінгвістичного характеру. Основною стилістичною метою використання діалектизмів є відтворення колориту подієвості, мовна характеристика персонажів, змалювання побутових реалій тощо.

Мета нашої розвідки – проаналізувати діалектизми, використані Мирославом Дочинцем у романі „Вічник”. Зауважимо, що літературні особливості романів письменника досліджували О. Талько, С. Козак, М. Домчук та ін. Мовотворчість Мирослава Дочинця на основі його романів вивчали М. Яцьків, О. Микитюк, А. Вегеш.

Особливістю творів Мирослава Дочинця є те, що вони переповнені відвертими повчаннями, сентенціями, висновками. Часто в тексті письменник виокремлює найважливіші серед них курсивом, а ще їх чимало розкидано у „звичайному” оформленні. Проте всі вони подані не у філософських розмислах, а в „прийнятній” формі „історій”, як гіркі пігулки в приемній на смак оболонці, тобто через розказування „історій”. Тому романи приваблюють різного за рівнем підготовки читача.

Закономірність творчої манери митця проявляється в мові автора й персонажів, у групуванні емоційно-оцінних слів, у доборі лексики, фразеологізмів, діалектизмів тощо. Усі ці виражальні засоби допомагають обстояти авторську позицію, реалістично відображати зображувану дійсність. Зазначене вище – специфіка ідіостилю М. Дочинця, головними героями творів якого є люди мудрі, досвідчені, з насиченою біографією.

Здійснивши аналіз діалектизмів у творі письменника, констатуємо, що найповніше риси авторського мовлення відображають саме лексичні. Серед них можна виділити такі групи:

1. Назви одягу, взуття чи їхніх частин (*ногавиці* – полотняні штани; *тужурка* – куртка; *ташка* – шкіряна сумка; *боканчі* – погані черевики з грубої шкіри; *бинда* – стрічка;

сукман – свита; *гаті* – штани; *каавейка* – вид жіночої юпки; *лейбик* – чоловічий верхній одяг; *унти* – хутряне взуття).

2. Назви їжі (*токан* – мамалига; *дзяма* – м'ясний відвар; *кляг* – страва з баранини, олії, борошна, підливи з перцем і зеленою петрушкою; *будз* – свіжий овечий сир; *вурда* – сир, виварений із сироватки; *пасуля* – квасоля; *бобалька* – вид галушки).

3. Назви приміщень (*шопа* – навіс, повітка, хлів; *колиба* – пастуший курінь; *чум* – переносне житло кочовиків-оленьярів у вигляді конічного острова; *фанза* – китайська або корейська хата; *ватра* – житло гуцулів).

4. Назви побутових реалій (*дримба* – залізний музичний інструмент; *корчага* – глиняна посудина з вузькою шийкою; *погар* – кубок, келих; *пивник* – глек для питної води; *цівка* – трубка; *фузія* – рушниця з кременем; *чубук* – стрижень люльки; *гузиця* – сидіння стільця; *обрус* – скатерть; *горнець* – горщик; *бесаги* – сакви; *фірганок* – занавіска; *кадь* – діжка).

5. Діалектизми-антропоніми (*босорка* – ворожка; *газда* – господар; *ватаг* – ватажок; *відун* – волхв, чаклун; *босоркун* – відьмак, чаклун; *командант* – начальник; *вуй* – дядько; *нявка* – русалка, мавка; *фраїрка* – наречена; *возар* – візник; *сирохман* – сирота; *цімбор* – товариш; *ширяк* – планерист, планер; *галайда* – бродяга, безпритульний).

6. Назви тварин (*буча* – чорна коза з білою мордою, *муравель* – мурашка).

7. Назви рослин та їхніх частин (*чабрик* – чебрець звичайний; *яперка* – шовковиця; *галуза* – гілка; *чубук* – живець виноградної лози; *свихюха* – лутига розлога).

Отже, лексичні діалектизми слугують засобом колоритності, подають мовну характеристику персонажів, зображують побутові реалії, а також довілля героїв. Завдяки такому насиченому використанню діалектних слів у романі Мирослава Дочинця створюється враження присутності читача в зображуваній автором місцевості.

Крім лексичних, автор використав низку словотвірних діалектизмів, які загалом доповнюють говіркову тканину роману. Зокрема, відзначаємо суфіксальні (*дітвацтво*,

легінство, дідизна, домівство, думкувати, хлопчук, читальник, школувати, товканчиком); префіксальні (*навчитель, памолодь*); префіксально-суфіксальні (*зеледеніти, недоросток*); суфіксально-постфіксальні (*способився*); префіксально-суфіксально-постфіксальні (*захолодитися*) утворення.

Отже, на використання діалектизмів у романі „Вічник” Мирослава Дочинця вплинув колорит Закарпатської області й суміжних з нею територій. Саме завдяки своєму походженню письменник використовує територіальний діалект з його особливостями для надання своїм творам гостроти оповіді й зображення місцевого колориту.

Література

1. **Українська мова:** Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., виправл. і доп. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 146. 2. **Дочинець М.** Вічник. Сповідь на перевалі духу / М. Дочинець. – Мукачево : Карпат. вежа, 2012. – 284 с.

К. О. Кузнецова

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В РОМАНАХ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

Серед лінгвістичних проблем семантична є завжди актуальною, оскільки в мовній семантиці відображається весь пізнавальний і уявний світ людини, її зв'язки з природою, з людством, з мовою, адже кожна людина по-своєму споглядає світ, тому й відчуває і розуміє його індивідуально, що особливо є притаманним для письменника, його творчості, його творення.

На теренах мови українських художніх творів з'являються нові імена, серед яких Ірен Роздобудько – одна з найуспішніших сучасних українських письменниць, яка працює в різних жанрах: від психологічних трилерів та детективів до романів-алюзій [1]. Вона вміло керує українським словом і має широке коло читачів. Її творчість наскрізь пройнята жагою новизни, постійним пошуком словесної палітри, яка найяскравіше передає красу створених нею образів.

Аналізуючи романи письменниці, помічаємо, що саме постать жінки-персонажа рухає сюжет. Жіноча сутність у творах письменниці доволі складна та завжди неоднозначна. Письменниця мовою своїх героїнь з'ясовує певною мірою питання про сенс життя [3]. Вона по-своєму виразно, виключно індивідуально малює свої жіночі образи-персонажі, використовуючи систему художніх засобів, котрі найяскравіше репрезентують образ жінки – сильної і слабкої водночас, самодостатньої, здатної до самореалізації. Яскраві епітети знаходить авторка, створюючи зовнішній та внутрішній портрети жінок у романах „Гудзик” і „Зів'ялі квіти викидають”:
„Ліка – дівчинка, дитя такого **короткого й пекучого кохання, її надійний якір, що втримує біля берега**” [5, с. 43]; „*I несподівано помічаю в її очах **шалене, ні з чим не зрівнянне співчуття***” [5, с. 67]; „...**із легкою, необтяженою порожнечею всередині**” [4, с. 200]; „*Стефка йшла від неї з **легким серцем***” [6, с. 90]. Як бачимо, в епітетах письменниця виявляє ті особливості слова, які стосуються її індивідуального стилю, її вміння індивідуалізувати своїх героїнь. Ірен Роздобудько використовує фразеологічні звороти, які за змістом часто дорівнюють одному слову – „з легким серцем” (без роздумів, без тривоги), а також, антонімічне поєднання контрастних за змістом понять, що разом дають нове уявлення – „необтяженою порожнечею”.

Індивідуально-авторські пошуки Ірен Роздобудько реалізовано і в оригінальних порівняннях, що відіграють провідну роль у створенні художнього образу жінки. У романі „Гудзик” письменниця вживає порівняння, які характеризують зовнішність, мову, емоційний і психологічний стан, поведінку, дії: „*Вона була цілісна й справжня, **мов яблуко, що переповнене життєвим соком і круглою дитячою радістю. Очі її розширені, як у дитини;...колір її очей. Вони були зеленкуваті, як у царівни-жабки...Вона була відверта й безпосередня, як веселе цуценя***” [5, с. 85]. Як бачимо, доволі цікавими, на семантичному і лексичному рівнях є порівняння головної героїні з „**царівною-жабкою**”. Взагалі, таке порівняння дуже символічне й неоднозначне, адже „жаба – це символ хвалькуватості,

завищеної самооцінки, скупості, засіб Божого покарання; емблема розуму, розсудливості” [4, с. 257]. У тексті роману такий образ-жінки втілює земну стихію, вражає незвичайною вродою, чарівною силою, мудрістю. Отже, подібні порівняльні конструкції в письменниці набувають нового смислового нашарування й нових асоціацій, динамізму художньо-образної системи, високого емоційного наповнення.

Майже в усіх романах Ірен Роздобудько простежуємо еволюцію від традиційного розуміння й зображення персонажів до їх метафоризації, яка розкриває багатство мовлення письменниці, сприяє відтворенню асоціативних відтінків, посилює й увиразнює емоційне забарвлення прози й робить її своєрідною та самобутньою, а отже, відіграє принципово важливу роль на всіх рівнях індивідуального стилю Ірен Роздобудько [2]. Письменниця вдало використала і спосіб демаскування персонажів-жінок. У романі „Дві хвилини правди” не випадково виникає образ метелика за склом, який символізує душу, безсмертя, відродження й воскресіння, здатність до перетворень, до трансформації, тому що ця крилата небесна істота з’являється на світ, перетворюючись зі звичайної мирської гусені. Такою бачить свою героїню Роздобудько, використовуючи в тексті твору прекрасну за своєю глибиною метафору: „...я не хочу обманювати тебе. Я – метелик. Жила – і померла. Тобі подобаються засушені метелики? У мене вже є все, що потрібно: коробка зі скляною кришкою, жорсткий поролон, голки по обох боках – аби крильця завжди були розпрямленими і гарними. На мене дивляться, але ніхто не може видряпати з-під скла. Я цього не хочу!” [7, с. 87].

Загалом за допомогою мовних засобів Ірен Роздобудько виражає пряме й опосередковане ставлення до особистості жінки. Вони відіграють принципово важливу роль на всіх рівнях індивідуального стилю письменниці. За допомогою влучних метафор, епітетів та порівнянь у прозі Ірен Роздобудько вимальовується й образ жінки, крізь призму якого художньо осмислює внутрішні психічні процеси своїх героїнь. Вони є самостійними жінками, що прагнуть до самореалізації через розкриття свого внутрішнього світу та любові до оточуючих.

Література

1. **Герасименко Н.** Особливості творчої манери Ірен Роздобудько / Н. Герасименко // Роздобудько І. Переформування. – К.: Нора-Друк, 2007. – 238 с.
2. **Голобородько Я.** Українська fashion-література (Тексти й цінності Ірен Роздобудько): Літературознавчий есей / Я. Голобородько // Укр. мова та л-ра. – 2011. – № 21. – С. 20 – 24.
3. **Джугастрянська Ю.** Ірен Роздобудько: коли жінка – поет... / Ю. Джугастрянська // Дивослово. – 2009. – № 1. – С. 59 – 61.
4. **Енциклопедичний словник** символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. – 5-е вид. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В. М., 2015. – 912 с.
5. **Роздобудько І.** Гудзик / І. Роздобудько. – Х.: Фоліо, 2008. – 222 с.
6. **Роздобудько І.** Зів'ялі квіти викидають / І. Роздобудько. – К.: Нора-Друк, 2006. – 208 с.
7. **Роздобудько І.** Дві хвилини правди / І. Роздобудько. – К.: Нора-Друк, 2008. – 250 с.

Ольга Маковська

(Житомирський державний
університет імені Івана Франка)

СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКІ ДІАЛЕКТНІ РИСИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА КУЛЕША

Актуалізація діалектного мовлення в сучасному художньому дискурсі привертає все більшу увагу дослідників з огляду на активність використання говіркових елементів у мовній тканині художнього твору як неодмінного складника ідіостилу письменника та яскравою особливістю його текстів.

Сучасний молодий прозаїк Олександр Кулеш став відомий за збірками оповідань „На хуторі Курина Сліпота” й „Колодязько”. Як філолог за освітою, він оцінив унікальність рідного „древлянського” діалекту, „який найкраще зберігся в малодоступному для цивілізації, звідусіль оточеному лісами та болотами Овруцькому районі”: „Можливо, саме завдяки цьому діалекту вдасться відтворити модель української прамови” [1, с. 5]. Мабуть, саме через такі міркування О. Кулеш вирішив писати художні твори рідною овруцькою говіркою.

Мета нашої статті – проаналізувати основні фонетичні середньополіські риси в збірці „На хуторі Курина Сліпота”.

Найбільш виразно О. Кулеш відобразив специфіку рефлексії в середньополіському діалекті давніх голосних. Зокрема, на місці етимологічного *о в закритому складі автор уживає літеру о і в наголошеній (*бок, вон, хвост, больш, конь, твой, тарганов, штанов, в одной*), і в ненаголошеній (*пошли сподніца, родню, з кінцями, сантиметров*) позиціях.

Поліські рефлекси давнього наголошеного *е О. Кулеш передає через о: *до тьотки, вп'юкса, привіоз, жонкі*.

Великою кількістю прикладів письменник ілюструє поліську рефлексію давнього *ѣ, на місці якого послідовно простежено написання є: *порезте, целый, хотев, в селе, в конце, міне, тобі, ходем, барит, возьмет, кропет, втекаеш, роз'єдало, одевалі, порешілі, прадед, по-девичому, чоловікі*. У позиції після губних зауважено рефлекс з обниженою й розширеною артикуляцією – монофтонг [а]: *прібажит, маняє, смаяліса, вадро*.

Найбільшою кількістю прикладів О. Кулеш проілюстрував рефлексію в середньополіських говірках давніх голосних *у та *і, зокрема збіг їх у звукові [і]: *мі, ві, обічного, міш, з бабі, коромисло, гідотою, блохі, лісий, на лісіні, тіжня*.

Відмінності супроти літературної мови в системі консонантизму в основному пов'язані з частотністю вживання м'яких і пом'якшених приголосних: *віше, вимовляті, рокі, тількі, птічкі, трошкі, короткій, носкі, другім, заکیدвала, мінут*.

О. Кулеш проілюстрував також збереження м'якої чи пом'якшеної вимови приголосних перед [є] (за винятком губних, вібранта [р] та шиплячих перед ненаголошеним [є]): *це, себе, колесо, де, ледве, в тебе, вжє, далеко, не зайде, втекла, до дверец, понесла* тощо.

Водночас фіксуємо ствердіння [ц]: *рушніца, у клетци, на ступенци, по дорожци, на павутінци, у сподніцах, молодец, дівца, вертаца, одриваца*.

У структурі зворотних дієслів ствердів також [с']: *робіліса, цаловаліса, знялоса, розкідавса, забоявса, подівівс*,

розбегавс, розсердівс, прімоствс, запутавс. Вібрант [p'], шиплячий [ч'] зазнали ствердіння перед голосними заднього ряду: *повстра, не гарачіс, потерав, прямо, дверамі, поччу*.

Отже, Олександр Кулеш на сторінках своїх книг здебільшого послідовно й повно відобразив поліські діалектні явища фонетичного рівня в системі вокалізму та консонантизму, щоправда, в основному в мовленні персонажів, оскільки самі тексти написано літературною мовою. З огляду на зазначене, мовлення персонажів колоритне, природне, сповнене життя. У кількох творах автор вдався до більш сміливого експерименту – зробив спроби цілком писати говіркою, тобто використав діалект як літературну мову (три замальовки, об'єднані під назвою „У жовтому комбінезоні жмель”, невеличкий текст „Єс очі смаяліса”).

Як бачимо, письменник за допомогою мовних засобів створив узагальнений художній образ поліської говірки, яскраво відтворив локальний мовний колорит.

Література

1. **Кулеш О.** На хуторі Курина Сліпота / О. Кулеш. – Житомир : Полісся, 2000. – 70 с.

І. О. Ніколаєнко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ПРО „СЛОБОЖАНСЬКИЙ СЛОВНИК” ВАСИЛЯ СТАРУНА

З 90-х років ХХ століття й дотепер актуалізовано дослідження в галузі лексикографічної інтерпретації інновацій, здійснюються видання неологічних словників, у яких поряд з узуальними неолексемами зафіксовано індивідуально-авторські новотвори, видаються спеціальні словники авторської неологічної лексики тощо [1, с. 26].

В. Старун – автор „Слобожанського словника” (рукопис) [6], до реєстру якого введено лексичні одиниці, незафіксовані нормативними загальномовними словниками, але які є засобом естетичного впливу на читача. Митець постійно розширює та оновлює свій поетичний словник, його індивідуально-

авторські неологізми допомагають увиразнити ситуацію, образ та ін., подати філософське узагальнення [3].

Мета нашої розвідки – дослідити мовні одиниці, що входять до складу словника, та їхнє функціонування в поетичних творах.

Василь Старун часто у своїх поезіях уживає слова, зафіксовані в *Словнику*. Він знаходить більш виразні, експресивні слова порівняно з канонічною лексикою, тяжіє до оновлення й своєрідної поетизації мови, напр.:

трава і листопада й грудня

триває за межу зітхань.

Зустрінеш кров старого трутня –

*Зітни той **виціл** без вагань [5, с. 44].*

сорока викраде

поскриб – вже власних –

палімпсестів:

що ж робити зі

словами навпаки? [Там само, с. 16].

Більшість слів утворено від коренів уже наявних лексем за поширеними в сучасній українській мові словотвірними моделями, але з використанням не лише вживаних, але й невідомих досі або ж нестандартних словотворчих елементів, наприклад: *дриж* – страх; *агул* – гуляння; *вигріх* – найбільший гріх; *надрім* – напівсон; *узир* – погляд, спрямований на якийсь один об'єкт, малий за розміром, коли погляд звужується, та ін.

У своєму індивідуальному словотворенні Василь Старун найчастіше використовує спосіб афіксації, напр., іменники, прислівники утворено переважно суфіксальним (*неполічно* – дуже багато, не піддається обліку; *брамар* – воротар; *горобень* – беззахисний, як горобчик; *глядко* – ябеда, наклепник; *званець* – хрещений батько) і безсуфіксним (*вихлип* – рюмсання; *налис* – свідомо лиса голова; *наслин* – наслання) способами.

Часто поет творить лексеми безсуфіксним способом від основ іменників, прикметників, дієприкметників, дієслів, наприклад: *подар* – подарунок, *охит* – хитавиця, *отінь* – напівтінь, *осмут* – більше, ніж „сум”, *осип* – від „обсипаний”, *кревень* – рідний, *облиш* – від „забутий”, *озир* – обшир, *окид* –

огляд, *залис* – залисина, *опіл* – окультурена ділянка землі. Внутрішня форма таких okazіоналізмів прозора [див.: 2, с. 154]; порівняно мало слів – способом осново- чи словоскладання: *місяцелюб* – сновида, лунатик; *чортобрикнув* – упав; *горлодран* – сильний кашель тощо.

Деякі новотвори, зафіксовані в *Словнику*, мають негативне смислове навантаження, напр., *дрібло* – низька на зріст людина; *шалалало* – дурень; *збрикля* – комизна людина; *гримля* – хуліган. Це можна пояснити використанням автором рідковживаних афіксів. Також трапляються й слова, які абсолютно нові і за значенням, і за формою: *йодкавий* – схожий на йод; *кусучак* – кусень хліба; *галалай* – бенкет.

У *Словнику* Василя Старуна наявні лексеми, наближені до діалектних слів або є діалектизмами, напр.: *грун*, *лісун*, *шпаркун*, *плакун*, *требун* та ін. утворено за тією ж моделлю, що й *кривун* [4, с. 108], *торохтун* [Там само, с. 207], *шкарбун* [Там само, с. 227] тощо. Окремі новотвори (*глевчик*, *лупастик* та ін.) демонструють розширення семантичної структури слів, відомих у східнословобожанських говірках, напр.: *довбень* ‘долото’ (у *Словнику українських східнословобожанських говірок* це слово зафіксовано зі значенням ‘нетямуща людина’ [Там само, с. 68]).

Отже, проаналізувавши „Словобожанський словник” (рукопис) Василя Старуна, доходимо висновку, що багато слів, уведених до нього, ужито в його поетичних творах; більшість лексем утворено афіксальним способом, трапляються й абсолютно нові слова і за значенням, і за формою.

Література

1. **Вокальчук Г. М.** Словотворчість українських поетів ХХ століття: монографія / Г. М. Вокальчук; відп. ред. С. Я. Єрмоленко. – Острого: Нац. ун-т „Острозька академія”, 2008. – 536 с. 2. **Ніколаєнко І. О.** Індивідуальне та регіональне у творчості Василя Старуна / І. Ніколаєнко // *Лінгвістика* : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – № 1. – Ч. 2. – С. 150 – 156. 3. **Ніколаєнко І. О.** Про актуальність укладання словника диглосивних мовленнєвих образів сучасного художнього дискурсу / І. О. Ніколаєнко // *Традиції матеріальної і духоної культури Усходняго Палесся: проблеми вивчення*

і захавання ў постчарнобыльскі час : матэрыялы / рэдкал. : А. А. Станкевіч (гал. рэд.) і ін. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2013. – С. 90 – 93. 4. **Словник українських східнословобожанських говірок** / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ : Луган. держ. пед. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. – 234 с. 5. **Старун В. В.** Душа змії / Василь Старун. – Івано-Франківськ : Вид-во „Тіповіт”, 2009. – 192 с. 6. **Старун В. В.** Слобожанський словник / В. В. Старун. – Рукопис.

С. О. Осадчин

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

МОВНА ОСОБИСТІТЬ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Креативність як суспільне й культурне явище довгий час була предметом вивчення багатьох дисциплін, серед яких: антропологія, психологія, філософія, соціокультурологія та ін. Проте „мовленнева креативність” і досі є недостатньо дослідженою та висвітленою темою. Попри досить високу зацікавленість, яка значно позжавилась за останні роки, це поняття можна вважати відносно новим.

Сьогодні лінгвістична парадигма дослідження лінгвокреативності здійснюється у двох різних напрямках: лінгвокреативність у літературі (Р. Фаулер, Г. Кук та ін.) і креативність у щоденному спілкуванні (Р. Джонс, В. Батія та ін.). Представники першого напрямку трактують цей феномен як „функціонування низки формальних ознак” та „особливості стилю певного тексту”. Прихильники другого розглядають концепцію лінгвокреативності не як вивчення ізольованих текстів, а як взаємодію між „текстами та їх соціальними контекстами” [7, с. 468], демонструючи можливості використання креативності в конкретних комунікативних контекстах, оскільки формальні риси, притаманні переважно літературним творам, широко використовуються в розмовній мові, тим паче виконують важливі соціальні функції [1, с. 21].

Досліджуючи та розкриваючи зазначену тему, не можна залишити поза увагою таку доволі креативну особистість,

як Сергій Жадан. Наша розвідка буде ґрунтуватися на основі відомостей про нього та його поетичних і прозових творів.

Отже, метою є дослідження й визначення сутності понять „особистість”, „мова” в аспекті лінгвокреативності, а також поняття „мовленнева креативність” на основі прикладів із творчості харківського письменника Сергія Вікторовича Жадана.

Насамперед визначимо поняття „особистість” та відокремимо його від поняття „особа”.

Особистість – відображення соціальної природи людини (особи), розгляд її як індивідуальності й суб’єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, визначена участю людини в конкретних суспільних, культурних, історичних відносинах. Деякі теорії особистості не включають біологічні характеристики людини; інші, приміром, фрейдизм, надають біологічним чинникам визначального значення. Більш виваженим є трактування особистості як динамічної єдності біологічного й соціального [6].

Ми спостерігаємо, що навіть термінологічно ці поняття є різними, й саме термін „*особистість*” містить поняття „*особа*”. Ураховуючи сказане вище, подамо таке загальне визначення: *особистість* – соціалізований індивід, який набув певних соціальних, відповідних загальноприйнятим нормам, і особистих якостей (знання, інтереси, переконання, цінності, навички та ін.) та має розвинене почуття самоконтролю.

Проводячи дослідження, перед нами постало досить дискусійне питання: мова впливає на розвиток особистості або ж особа впливає на мову й у такий спосіб підтверджує статус особистості за рахунок своєї мовленневої креативності? Зауважуючи, що „особа впливає на розвиток мови”, мають на увазі таке: наприклад, коли ти відомий письменник, у нашому випадку Сергій Жадан, особливо популярний серед молоді, відображаючи свою мовленневу креативність у творах, ти передаєш цю манеру спілкування іншим. Отже, мова твору, створеного автором, уже впливає на розвиток особистості,

поповнюючи її словниковий запас. У майбутньому особа, володіючи новими знаннями, передає їх через спілкування з іншими та з часом креативні вирази стають суспільним надбанням і набувають додаткового статусу загальновідомих та часто використовуваних.

Мовленнєва креативність є не лише свідченням творчого мислення особистості, вільного ставлення до форми мовлення, почуття гумору, вона також спрямована на виявлення системного потенціалу, можливостей варіювання мовних одиниць [4, с. 112].

У творах Сергія Жадана мовно-естетичні знаки сучасності закодовані в думках та почуттях його ліричних суб'єктів [2]. Як відомо, для мовно-естетичних знаків характерною є упізнаваність, відтворюваність текстів та формування нових асоціативних зв'язків навколо них [5]. При цьому спостерігаємо розбудову індивідуального словника, оновлюваного шляхом уживання оказіональних епітетних сполук, незвичних метафоричних, індивідуально-авторських порівнянь тощо.

Порівняння, які використовує С. Жадан, – засіб відтворення суспільних настроїв часу; вони виконують виразну оцінну функцію. Для мовної манери митця характерним є традиційний народнопісенний паралелізм, на основі якого автор творить порівняння. Через поєднання лексики високого і зниженого стилістичного забарвлення та переакцентування усталених конотацій він створює образ людини-сучасника „з відсутністю мети”.

С. Жадан творить постмодерну форму сучасного міського епосу, у якому відчутні відголоски класичних міфологічних зразків, починаючи від шумерських, насамперед космогонічних міфів та міфів про культурних героїв.

Однією з ознак креативності є новизна. Низку поетизмів уведено до складу іронічно-вульгаризованих, інвективно забарвлених метафор, наприклад, кардинального переосмислення зазнає показовий для національної поетики і зазвичай позитивно конотований образ *душа* [2]: *В мені вночі бивали Моцарта.../ Його душа вона чи він, скоріш всього –*

воно/ Стікало блювотинням, сяло і квітло.../ Із тюрбика зіжмаканого тіла назовні лізла/ Душі поживкла паста [3].

Проведене дослідження підтверджує думку про те, що мовленнєва креативність напряду залежить від розвитку особистості як наслідку виховання й самовдосконалення особи.

Проаналізований матеріал дає можливість зазначити, що С. Жадан є яскравим прикладом креативної особистості, і це відображено в його творчості. Якщо детальніше розглядати його життєвий і творчий шлях, то можна скласти хронологію розвитку особистості й більш повно пояснити, як суспільство впливає на таку форму креативності, як мовленнєва. Зазначимо, що існує поділ креативності на літературну й мовленнєву. Але враховуючи особливість творчості та особистості згаданого нами харківського письменника як такої, можна вважати, що цей поділ є недостатньо обґрунтованим і невиправданим.

Література

1. **Гайданка Д. В.** Лінгвокреативність та її роль в оказіональному словотворенні / Д. В. Гайданка // Одес. лінгвіст. вісн. – 2015. – Вип. 5(1). – С. 21 – 25.
2. **Дядченко Г.** Мовний образ людини в поетичних творах Сергія Жадана [Електронний ресурс] / Ганна Дядченко. – Режим доступу : <http://kulturamov.uiv.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine64-6.pdf>.
3. **Жадан С. В.** Цитатник / Сергій Жадан ; післям. Ю. Андруховича. – Х. : Фоліо, 2006. – 215 с.
4. **Сніховська І. Е.** Прецедентні феномени у лінгвокультурі США: механізми лудичних трансформацій / І. Сніховська // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – С. 111 – 113.
5. **Тиха Л.** Мовно-естетичні знаки національної культури у поезії Івана Драча [Електронний ресурс] / Лариса Тиха. – Режим доступу : <http://kulturamov.uiv.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine57-58-7.pdf>.
6. **Українська психологічна термінологія** : слов.-довід. для студ. та викл. вищ. навч. закл. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 302 с.
7. **Jones R. H.** Creativity and discourse / Rodney H. Jones // World Englishes. – Vol. 29. – № 4. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2010. – P. 467 – 480.

Софія Сулима

(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

ЛЕКСИЧНА СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРІВ КЛИМЕНТІЯ
ЗІНОВІЄВА В ЗІСТАВЛЕННІ З МАТЕРІАЛАМИ СЛОВНИКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ВИДАНИХ У ХХ ст.

Рукописна збірка віршів Климентія та зібрані й записані ним „приповістки” („прислів'я посполиті”, народні афоризми) належать до найцінніших надбань української літератури кінця XVII – початку XVIII ст. Такої думки про цю працю були П. Куліш, І. Франко, В. Перетц – один з дослідників і видавців спадщини „ієромонаха Климентія Зіновієва сина” (так називав себе сам письменник). Довгим і непростим був шлях цих текстів до сучасного читача. Лише в 1971 р. вони побачили світ в окремому томі академічної серії „Пам'ятки української мови” [3].

Дослідники припускають, що родом Климентій був з Правобережної України, проте за своє життя багато мандрував. У віршах він згадує Канів, Бахмут, Тор, Запорізьку Січ, Литву, Волинь та Польщу [3, с. 9]. Тривалий час жив на Лівобережжі, де в монастирі на Чернігівщині й знайдено збірку його віршів [Там само]. Мандрівне життя давало Климентієві знання про різні верстви людей – селян, міщан, козаків, священників, панів, а головними героями його творів стали ремісники. Твори К. Зіновієва назвали „віршовою енциклопедією тогочасних ремесел та промислів” [3, с. 12]. Автори передмови до книги творів Климентія подають, крім назв професій, численні **назви ремісничих виробів**: *казаньї, труби, ко(р)цѣ, притрубки, мѣднѣ ква(р)ты; оздобнѣе тарѣлки, солнїцы; те(р)тки, що перецѣ тру(т), макогони, брѣзка(л)ца, що дѣте(и) забавляють, кача(л)кї, що жо(н)кї хусты качають* тощо; **назви споживчих продуктів**: *солонїны, ме(д), со́ло(д), борошно, хлѣбы пше́ни(ч)ныѣ; назви приміщень*: *кѣ́тѣ, інбарѣ, комо́ры, ліо́хы, пивні́цы, ста(и)нѣ* та ін. [3, с. 23].

Для мовознавців, які цікавляться історичною лексикологією, вірші та збірка прислів'їв, приказок, народних афоризмів є джерелом для вивчення живої української мови кінця XVII – початку XVIII ст. Лексична своєрідність творів К. Зіновієва

полягає в тому, що в них ужито різні стилістичні шари слів тогочасної мови (книжні й розмовні), слова різного походження (питомі й запозичені), як, напр., у рядках **Скудно велми на грошы стало в нше(мъ) вѣку: же тру(д)но о їх згола не(ндзну чловѣку** [3, с. 198] – **скудно і вельми** – книжного походження, а **нендзний** – полонізм, характерний для говорів південно-західного наріччя. Розмовний стиль переважає, напр., у такому контексті: *Нихтѣ тѣ вписувати нгѣтъ не приневолялъ: / ѓле са(м) сѣ з(ѣ) доброй волѣ ёсте(с) вписалъ. / А не хо(ч) с козаками у во(и)ско завѣтѣтъ: / ѓко(с) не хотѣлъ пре(д) ты(м) тѣгло(с)ти о(т)бувѣтъ(ѣ)* (3, с. 60), а книжно-церковний – у такому: *Тому гдѣ попроси(т) и я(л)му(ж)ну да(т) годѣтъсѣ: / будѣ(т) бо за даюцы(х) то(и) бѣу млѣт(ѣ)сѣ. / І якъ в мн(с)тыру начне(т) з(ѣ)нѣву пробуѣтъ(ѣ): / начне(т) за блѣготво(р)цеѣвъ к(ѣ) бѣу мо(л)бы вношѣтъ(ѣ)* [3, с. 64].

У виданні творі Кліментія Зіновієва вміщено „Словник малозрозумілих слів” [3, с. 379 – 381], у якому подано такі слова й значення, що зафіксовані в Словнику Б. Грінченка, майже через три століття, як вони були записані у збірці Кліментія, порівн.: **барма** „у XVI – XVII ст. плата підлеглим, яку давали грішми і речами”: *Минуласѣ ба(р)ма, що давали да(р)ма* [3, с. 237] – **барма** „1) мундиръ, ливрея” [1, т. 1, с. 31]; **гуска** „сіль у формі стовпчика” – **гуска** „соль въ столбик, ступка соли. Гуска соли. Шух.” [1, т. 1, с. 342]; **кошуля** „сорочка”: *Лучшая кошуля ни(ж) какаба(т)* [3, с. 232] – **кошуля** „1) Рубаха. На нѣм кошуля як бѣль **біленька**, як бѣль біленька, як лист **тоненька**. Гол. *Ой мати-мати, вчини мою волю, передай козаку білую кошулю*. Чуб.” [1, т. 2, с. 297]; **какабат** „куртка, солдатський мундир” – **кабат** „1) куртка, солдатский мундир. *Ой вииду я з хати та й стану гадати: коби то не зброя, не білі кабати*. Федьк. 2) у женщин – юбка. Гол. 3) **Кабата пійти**. Перекувыркиваться. *Пострѣлений заѣць кабата пійшов*. Вх. Ум. **Кабатик**. Гол. [1, т. 2, с. 203]; **молот** „бурякова маса після видавлювання цукрового соку; гуща з пива”: *Уступивъ у зако(н) якъ свиня в моло(т)* [3, с. 251] – **молот** „2) пивная гуща. *Ой за той пивний молот* зробили козаки з ляхами *превеликий колот*. Макс. 3) свекловичная маса, из которой выжат сок сахара. Каменец. у.

4) разваренная мякоть ягод (для киселя). Шух. *Посікти на молот*. Очень мелко изрубить” [1, т. 2, с. 442]; *палу́ба* „критий віз, будка” – *палу́ба* „1) повозочная крыша, повозка с верхом” [1, т. 3, с. 89]; *рохманы(и)* „смирный, тихий, покірний”: *Поты старецъ рохма(н) поки собаки не оступя(т)* [3, с. 242] – *рахманний* „смирный, тихий. *Рахманний кінь*. Черниг. у. [1, т. 4, с. 89]; *тахлевати* „гасувати (карти)” – *тахлювати* „гасовать (карты). Мнж.” [1, т. 4, с. 250] тощо.

„Етимологічний словник української мови” подає дуже цікавий коментар щодо поширення слів *рахман* і *рахманний* в українській та інших мовах: *рахман* (заст.) „мешканець міфічної місцевості, правдений християнин; бідний, жебрак”, [*рахманін рахмін*] „тс.”; *рахманний* „спокійний, смирний; [розсудливий, понурий, смутний]”; *рохман(н)ий* „породистий, великий”; – р. рахманний, бр. рахманы „тс”; п. *gachman*, ст. *rochmannu* – запозичення з грецької мови; гр. βράχμανοι „брахмани” (від дінд.); грецькі форми без початкового приголосного (з XIV ст.) набули поширення на Русі завдяки сказанню про Александра або про ходіння Зосими; необхідне доповнення цієї гіпотези врахуванням впливу тюркських мов або арабської через татарську [2, с. 32 – 33].

Цікавим для зіставлення є прикметник *леда-який*, ужитий у приказці: *Ледаяко(з)[о] бортника и мед ледач(имъ) пахне(т)* [3, с. 232]. У *Словнику Грінченка* подане гніздо похідних слів, що містять в основі прислівник *леда*, а в поясненні значення вказано на негативно-зневажливі конотації таких слів: *леда* „нескл. Всякий, кто-бы ни, что-бы ни (в презрительном смысле). *Леда-хто* (*леда-кого, леда-кому*)... Всякий, первый попавшийся. *Леда-що* (*леда-чого*). Всякий пустяк, всякая безделица. *Леда-як*. Как-нибудь, лишь-бы как, плохо. Желех. *Леда-біда*. Негодяй, плохой человек. *Шкода мене молодой, шкода моего стану, та як ся леда-біді у руки достану*. Гол.” [1, т. 2, с. 351].

„Словник української мови” (1970 – 1980) подає лише окремі слова цього гнізда: з маркуванням діал., рідко прислівники *леда* – тільки, тільки-но: *З нагірного шпилья людині видко простори вільні, та вона сама прикована до площинки малої, бо леда крок – і зірветься в безодню* (Л. Укр., „Камінний

господар”); *леда-хвиля* – будь-якої хвилини: *Тобі пора їхати додому. Адже твої товариші леда-хвиля тут будуть* (Фр.); з маркуванням діал. займенник *леда-хто*, *леда-кого* – будь-хто або хтось, до кого немає довір’я [5, с. 466]. Займенник *ледаякий*, що вжитий у приказці зі збірки Климентія Зіновієва, не включений до *Словника 1970 – 1980*, проте це слово, а також інші з цього гнізда збереглися в покутсько-буковинських говірках: *леда-який* „який-небудь, такий-сякий”; *леда* – ледь-ледь. *Леда в ноги замерзну і вже кашляю; леда-біда* – хто-небудь, будь-хто. *А я кажу, ти ни леда-біда, а паном зробився* [4, с. 255].

Загалом можна спостерегти тісний зв’язок між лексикою збірки Климентія та слів, що ввійшли до *Словника Грінченка*. Як було показано в попередніх прикладах, слова мають те саме значення, а подекуди – і той самий фразеологічний контекст, напр.: *Хочь не рибно, абы юшно* [3, с. 251] – *рибно* „нар. Обильно рыбой, рибно. *Хоч не рибно, аби юшно*. Номис [1, т. 3, с. 15]. До *Словника 1970 – 1980* ввійшли не всі слова або не всі значення, подані в *Словнику Грінченка*.

Джерела лексики творів Климентія Зіновієва та її зв’язки з діалектною лексикою сучасної української мови – це актуальна тема для окремого дослідження. Важливим результатом цього попереднього аналізу вважаємо встановлення тривалого періоду писемного вживання слів, що від часів ієромонаха Климентія і дотепер збереглися в діалектах української мови й у літературній мові.

Література

1. **Грінченко Б. Д.** Словарь української мови. Т. 1 – 4. – К., 1907 – 1909. 2. **Етимологічний словник** української мови у 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – Т. 5: Р – Т / уклад. : Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 704 с. 3. **Климентій Зіновійв.** Вірші. Приповісті посполиті / підг. тексту І. П. Чепіги ; вступ. ст. В. П. Колосової та І. П. Чепіги ; іст.-літ. коментар В. П. Колосової. – К. : Наук. думка, 1971. – 392 с. 4. **Словник буковинських говірок** / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута. 2005 – 688 с. 5. **Словник української мови** : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. I – XI.

І. Б. Уразовська

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

**ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ В ЗБІРЦІ
ІВАНА НИЗОВОГО „ОЙ, КОМУНО МОЯ – ОЙКУМЕНО...”**

Історія вивчення індивідуально-авторських новотворів має давні традиції. Фахівці зауважують, що вона бере свої початки від середини ХІХ ст. (за іншими відомостями – від останньої чверті) і пов’язана з т. зв. „кованими словами” й дискусією, що виникла навколо них [2, с. 10]. Г. Вокальчук наголошує, що „інтенсивне різноаспектне дослідження лексичних новотворів розпочинається з 90-х рр. ХХ ст. і триває досі” [Там само, с. 25].

„Авторська номінація здатна вмістити в собі згусток мисленнєвої енергії творця, якнайточніше відбити не лише його власне світобачення, а й образно відтворити (в ідеалі) національне світовідчуття..., заповнити мовноестетичну лексичну нішу” [1, с. 4], оскільки в індивідуальному мовленні розкриваються найбільш повно та гостро загальні особливості й процеси мовного розвитку [4, с. 339], а пошук письменником необхідних виражальних засобів та утворення власних неологізмів зумовлюють розвиток і поетизацію мови.

Показовою в цьому плані є збірка І. Низового „Ой, Комуно моя – Ойкумено...”, про „народження” якої сам автор зазначав: „Цю збілочку я написав за кілька днів та ночей – просто вихлюпнув на папір те, що боліло днями й роками... та оскільки лишався людиною небайдужою і вразливою, то кожне слово, кожен образ пропускав через живе серце (назвіть це натхненням чи розумовим вибухом-осіянням)...” [3, с. 37].

Мета нашої розвідки – проаналізувати okazіональні назви в поетичному мовленні Івана Низового на матеріалі збірки „Ой, Комуно моя – Ойкумено...”.

Уживання складних іменників, прикметників, прислівників, дієслів, утворених унаслідок творчого індивідуального комбінування основ загальноновживаних слів, як одного з найпоширеніших типів авторських неологізмів – характерна ознака індивідуального стилю поета, напр.: *Які росли в Комуні нашій липи! Схилившись аркодужно над землею...* [3, с. 9];

Сирітське **повоєння** В багнюці **босоножилось** – шукало Будь-що поживне, що на землю впало Й пропало в злободенні потаємнім [3, с. 9]; До райдуги-дуги я мчав чимдуж Босоніж океанами калюж, Розбризкуючи сонце навкруги, Аж палахкотіли **межі-береги**. В орбіті **оберегів-узбереж** Зливались золота і срібна креши, А райдуга-дуга в сім кольорів, Виграючи в дитячій **дивогрі**, Все відступала в далеч, відступа... В серпанок **тонкозвонного серпа**... [3, с. 21].

Значне експресивне навантаження мають складені найменування, утворені за зразком народнопоетичної мови, напр.: Аби на столі у **бабулі-горбулі** Були хоч у свята **достатки** малі [3, с. 33]; Лікувався і я не раз В характерного **діда-всевіда**... [3, с. 20].

У збірці натрапляємо на авторські новотвори за словотвірними моделями сучасної літературної й розмовної народної мови: В Комуні її називали – **Монашка**, Бо вічно ходила у чорнім вбранні, Така собі **страдниця** і **горопашка** На ораній горем землі [3, с. 33]; Плечистий **низьколобий дуболом** З м'язистими руками і ногами Із гирями боровся, як зі злом **Найбільшим із усіх** [3, с. 22]; Тож я, Іван, Мав нещастя народитись **Полонеником** в льоху Й **голодриженком** пуститись По бездомному шляху [3, с. 7]; **Задушевний мій друг** Микола **Вдачу дикопташину** мав... [3, с. 11].

Отже, індивідуально-авторські неологізми, ужиті в збірці „Ой, Комуно моя – Ойкумено...”, надають поезіям експресії, виразності, яскравості й насиченості. Оказіональні назви якнайкраще характеризують мовотворчість Івана Низового.

Література

1. **Вокальчук Г. М.** Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) / Г. М. Вокальчук. – Рівне : Перспектива, 2004. – 524 с. 2. **Вокальчук Г. М.** Словотворчість українських поетів ХХ століття : монографія / Г. М. Вокальчук ; відп. ред. С. Я. Єрмоленко. – Острого : Нац. ун-т „Острозька академія”, 2008. – 536 с. 3. **Низовий І. Д.** Ой, Комуно моя – Ойкумено...” : поезії / І. Д. Низовий. – Луганськ, 2009. – 38 с. 4. **Язык** русской литературы в освещении В. В. Виноградова. – М. : Наука, 1990. – 405 с.

МОВНА ОСОБИСТІТЬ У КОНТЕКСТІ МОТИВІВ І ПОТРЕБ СОЦІАЛЬНОГО ІСНУВАННЯ

А. М. Гренишен

(ДВНЗ „Університет менеджменту
освіти” НАПН України)

Д. О. Полуян

(Civil Military Cooperation
Armed Forces of Ukraine)

СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ ВИРІШЕННЯ МОВНОГО ПИТАННЯ В УКРАЇНІ

Світоглядні основи комунікативної культури закладаються в процесі соціалізації. Тому досить актуальним є аналіз взаємовпливів мовно-культурних і соціокультурних процесів в українському суспільстві в умовах гібридної війни. Зіставлення історичного досвіду й сучасних процесів допоможуть нам учитися на помилках.

Проект „Новоросія”, започаткований російською імператрицею Катериною II на землях татарських орд колишніх васалів Кримського ханства в останній чверті XVIII ст., розпочатий з ліквідації Запорозької Січі 1775 р., був провалений через економічні причини. Основоположна ідея проекту: переселення державних селян з Орловської й Курської губерній, зокрема для роботи на Луганському заводі з виробництва боєприпасів для морської і фортечної артилерії, заснованого 1795 року, не знайшла схвалення її сина імператора Павла I. У 1797 р. на роботах цього промислового об’єкту він вирішив використовувати державних селян з Катеринославської й Харківської губерній. Саме тому Луганщина з початку свого освоєння заселялася етнічними українцями з легкої руки Павла I, усупереч задуму Катерини II. Тобто, фактично сучасна степова Україна („Новоросія”) заселялася етнічними українцями, які були україномовними [2, т. XXIV, с. 236 – 238].

На українських землях, що входили до складу Російської імперії, протягом першої половини XIX ст. в офіційному діловодстві вживалося кілька мов, окрім російської (польська й німецька). У цьому значною мірою виявлявся лібералізм

Олександра I і консерватизм Миколи I [2, т. XXVIII, с. 731 – 735; 3, арк. 104 – 106]. Важливою культурною подією того часу була діяльність Всесвітнього Біблійного товариства та його російського відділення з перекладу Святого письма. Звернення до Священного Синоду щодо дозволу опублікувати переклад чотирьох Євангелій українською мовою (малоросійський язик) викликало анонімну скаргу до поліції із зазначенням загрози такої публікації, що означатиме визнання мови й призведе до політичних амбіцій української еліти. У відповідь на анонімку було видано т. зв. Валуєвський циркуляр. Російські чиновники добре розуміли, що визнання мови – перший крок до визнання культури й вимог культурної автономії, яка служить основою політичної автономії, а в перспективі й незалежності.

Імперська уніфікація стосувалася всіх сфер суспільного життя, особливо релігійних питань, оскільки національна ідентичність у російській імперії була підмінена релігійною [1, с. 29 – 33, 52 – 56, 127 – 131]. Про це також яскраво свідчить перепис населення Російської імперії 1897 року, у якому фіксувалося віросповідання, а не національність особи. Отже, вирішення мовного питання – це половина шляху досягнення культурної самостійності України. Світоглядний розрив України з Росією забезпечить розв'язання наших соціокультурних проблем, оскільки дозволить українському суспільству самостійно обирати вектор свого розвитку, незважаючи на забаганки політичних еліт сусідніх держав, орієнтуючись на національні інтереси.

У СРСР православну релігійність замінили комуністичною. У національному питанні повернулися до ідеології триєдності, а самодержавство замінили однопартійністю. Тому декомунізація означає повернення до побудови української національної держави на основі реалізації політичних свобод. Однією з базових є свобода совісті, тому що вирішення більшості питань залишається на совісті кожної окремо взятої особистості. Точно так, як і віра в Бога чи невір'я і формат віри чи невір'я, уживання тієї чи тієї мови в побуті й приватному спілкуванні на совісті кожного. Проте в публічній сфері, згідно з тлумаченням Конституційного

суду статті Конституції України, має вживатися виключно державна мова, тобто українська.

Маніпуляції з совістю дуже дорого коштують і окремим особистостям, і цілим народам. Особливо це стосується суспільної й особистої моралі повсякденного життя кожної людини, що на перший погляд непомітно й перетворюється з плином часу на серйозні суспільні катаклізми. Річ у тім, що суспільне починається з особистого й складається із сукупності особистих якостей і проявів системи цінностей. Есхатологія вимірює міцність цінностей за рівнем принциповості їх носіїв у практикуванні й відстоюванні власних цінностей. Ми часто зіштовхуємося з проявами й висміюванням радикалізму (принциповості), проте саме він означає чисте сумління за умови вибору правильних моральних орієнтирів, особливо це стосується мовного аспекту культурної сфери сучасного українського суспільного життя.

Радянська культура була здебільшого російськомовною, проте залишала простір для шароварщини на етнографічній основі. Це досить ефективний спосіб викликати відразу до національної культури завдяки її примітивізації. На додачу до цього захисники української україномовної культури часто потрапляли в пастку ура-патріотизму, що посилилося після здобуття Україною незалежності 1991 року. Пошук Україною свого місця в глобальному світі після холодної війни виразився в багатовекторній зовнішній політиці, яка ускладнювала суспільний поступ і частіше схилялася в бік співпраці з Російською Федерацією, ніж США, Канадою, країнами Латинської Америки, Африки, Азії й Європи. Це не сприяло модернізації промислових підприємств і знижувало їхню конкурентоспроможність на світовому ринку, стимулюючи скорочення української промисловості, а відтак і ВВП (і загального, і на душу населення).

У культурній сфері постійне намагання довести, що ми не поступаємося Заходу виробило апологетичну пояснювальну схему історичного процесу, а, отже, і вирішення мовного питання. Це спрощувало політичні маніпуляції в мовно-культурному аспекті, а тому визнання реального стану речей

і світоглядний розрив з Росією – шлях до повноцінної самостійності України. Це болісний процес, який може пройти швидко і з незначними втратами, а може розтягнутися в часі, створивши масу суміжних проблем, пов'язаних з іншими сферами суспільного життя. Вибір залишається за українською інтелектуальною елітою, яка нарешті мусить повести за собою суспільство шляхом розбудови національної держави на ґрунті витворення громадянської нації.

Світоглядний розрив з РФ містить також ґрунтовну реформацію православної традиції в бік повернення до витоків християнства, зокрема відновлення вивчення Біблії як основи богослужіння поруч із введенням української мови до богослужінь. Зовнішній прояв окресленої реформації зводиться до облаштування місць для сидіння й конспектування проповідей у православних храмах. Християнське підґрунтя релігійного життя передбачає постійне й систематичне учнівство, що нівелює ритуально-обрядову частину повсякденної релігійності пересічних українців. Фокус на християнські цінності переорієнтовує людину з матеріального на духовне та з тимчасового на вічне, а тому любов до Бога й ближнього стає способом життя. За умови ствердження людської ментальності (світогляду) на зазначених засадах патріотизм, як любов до батьківщини стане нормою світосприйняття пересічних українців, оскільки виражатиме любов до ближніх, зокрема співвітчизників.

Отже, світогляд у всіх його формах і проявах визначає мотивацію й безпосередню діяльність особистості на всіх рівнях особистої й суспільної комунікації та взаємодії. Мова є основним засобом спілкування й основною ознакою національної приналежності. Мовна політика визначила ставлення до національної приналежності пересічних українців, але не слід випускати з поля зору культурні, зокрема релігійні елементи проблеми, які поряд з мовою дозволять провести чітку межу між українським і російським, вирішити проблему різного роду маніпуляцій, залишивши культурні питання на сумлінні кожного. Це само собою підніме і вирішить питання рівня

суспільної моралі й законослухняності, що значно простіше досягти за допомогою повернення до витоків християнства.

Література

1. **Драгоманов М. П.** Вибрані праці у трьох томах / Михайло Петрович Драгоманов – Т. 1, Кн. 2: Історія. Публіцистика. Політологія. – К., 2007. – 272 с. 2. **Полное собрание** законов Российской империи – СПб.: Тип. П. Отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. – Т. XXIV. – 872 с.; Т. XXVIII. – 1354 с. 3. **ЦДАК** Ф. 442 оп. 160 спр. 42 Ч 1 – арк. 47 – 48, 105.

О. М. Кравчук

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТІВ

ПИСЬМЕННИКІВ ЛУГАНЩИНИ НА ЗАНЯТТЯХ У ВНЗ

Робота з текстом на заняттях з мовних дисциплін у ВНЗ служить основою створення навчального, розвивального й виховного середовища. Мовне наповнення тексту має особливу силу впливу на душу, сприймається не стільки розумом, скільки серцем, допомагає відчутти красу українського слова. Різним аспектам роботи з текстом присвячено праці відомих українських і зарубіжних учених (Є. Голобородько, О. Горошкіна, І. Ковалик, І. Кочан, М. Крупа, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Л. Руденко, Л. Щерба та ін.).

Проблема використання регіонального мовного матеріалу як активного засобу навчання й виховання молодого покоління не знайшла ґрунтовної розробки та впровадження в сучасну практику викладання лінгвістичних дисциплін у ВНЗ.

Актуальність роботи визначено необхідністю посилити навчальний і виховний ефект у процесі вивчення лінгвістичних дисциплін з використанням місцевого мовного матеріалу.

Під час навчання студентів наголошуємо на тому, що Луганщина має яскраво виражені культурно-історичні, природні, національні та мовні особливості. Це допомагає формуванню в особистості знань про рідний край і має виховне

значення, оскільки сприяє розвитку поваги й любові до рідного краю та впливає на формування особистості-патріота.

Мета роботи – дослідження особливостей використання текстів письменників Луганщини на заняттях у ВНЗ.

Використання місцевого мовного матеріалу на практичних заняттях з лінгвістичних дисциплін є справою суспільно значущою, а головне – актуальною, оскільки допомагає показати багатство й красу рідної мови, ґрунтовніше вивчити ті мовні явища, що розглядаються. Така робота сприяє формуванню самостійності мислення, національного світогляду, розширенню культурної пам'яті майбутніх учителів засобами української мови. Недарма М. Стельмахович визначає принцип етнічної соціалізації провідним у методиці мови.

Уважаємо, що такий принцип містить два аспекти: по-перше, національно-культурний аспект, який є обов'язковою частиною курсу сучасної української літературної мови й має забезпечити залучення молоді до загальнокультурних і національно значущих цінностей, осмислення студентами національної своєрідності рідної мови, по-друге, регіональний аспект, який забезпечує осмислення мовних фактів, специфічних для кожного регіону України.

Тому систематичне й послідовне включення в навчальний процес місцевого мовного матеріалу і в тематичному плані, і суто лінгвістичному, виховує інтерес до того, що називається малою батьківщиною, сприяє загальній гуманізації суспільства. Такий матеріал може становити лінгвістичну специфіку Луганщини: слова та фразеологізми, семантика й етимологія яких відображає світорозуміння й світовідчуття жителів місцевості, історичну ономастику, топо-і мікротопоніміку регіону, живу мову й фольклор, спеціальну лексику професій, найбільш характерних для регіону, місцеве просторіччя, молодіжний жаргон, мовні особливості творів місцевих письменників, поетів, журналістів, науковців, а також містити словосполучення, тексти, тематично орієнтовані на природу, матеріальну й духовну культуру луганського краю.

Робота з місцевими мовними явищами повинна стати компонентом складної, багатоаспектної діяльності вчителя

школи й викладача ВНЗ і мати не епізодичний, а постійний характер. Основним об'єктом на заняттях із сучасної української мови повинен стати текст, посилена увага до якого пов'язана зі зміною цільових акцентів навчання мови, що відображено в програмах, концепціях, освітніх стандартах, Загальноєвропейських рекомендаціях мовної освіти.

Дидактичний матеріал у вигляді текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення дає змогу не тільки визначати стилістичні й граматичні функції мовних одиниць, забезпечити практичну спрямованість засвоєння лінгвістичної теорії, а й розвивати особистість у морально-етичному та естетичному плані, формувати соціокультурну компетенцію. Аналіз структурно-сислової єдності тексту, мовних засобів зв'язку між його окремими реченнями є підґрунтям якісних, комунікативно доречних власних висловлювань майбутніх словесників, позитивно впливає на їхнє мовлення, виховує естетичні смаки.

У процесі роботи з текстом на заняттях з лінгвістичних дисциплін у ВНЗ відбувається розвиток студентів, удосконалення їхнього почуття мови, прилучення до національної культури. Така робота створює умови для реалізації функціонально-стилістичного підходу в процесі вивчення фонетики, орфоєпії, лексики, фразеології, морфології, синтаксису; формування уявлення про мовну систему, реалізації внутрішньопрредметних (міжрівневих), а також міжпредметних зв'язків курсів української мови й літератури; для особистісно зорієнтованого викладання української мови, формування мовної особистості; для морально-духовного виховання молоді, розвитку її творчих здібностей.

На заняттях з курсу сучасної української літературної мови у ВНЗ широко впроваджуємо регіональні тексти, під якими розуміємо тексти, авторами яких є вихідці зі Східної України, а саме з Луганщини.

У процесі роботи з такими текстами зливаються воедино практичні, виховні та наукові завдання української мови: розвивається емоційна, інтелектуальна й духовна сфера особистості студента, відбувається взаємопов'язаний розвиток

обох типів мислення – асоціативно-образного, логічного. Місцевий матеріал зручний для аналізу, корисний під час запису різних прикладів, у той же час він змушує студентів задуматися над багатьма питаннями життя, допомагає усвідомити свій громадянський обов'язок і полюбити рідний край.

Досвід показує: використання регіональних текстів сприяє створенню на заняттях комунікативних ситуацій, спонукає студентів до мовленнєвої творчості. Шлях від сприймання, розуміння, аналізу знайомого, довершеного за змістом і формою тексту приводить до досконалих власних висловлювань. Тому регіональний текст є ефективним засобом реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови.

Для роботи добираємо тексти письменників-земляків – Д. Боярчука, Г. Гайворонської, В. Голобородька, С. Жадана, А. Листопад, І. Низового, І. Савича, І. Світличного, В. Сосюри, М. Чернявського та ін., які відзначаються мовним багатством, естетичною виразністю й художньою довершеністю.

Тому особливо важливими є критерії відбору текстів і завдань до них. На наш погляд, варто добирати тексти, що розкривають природні особливості місцевості, її історію, національні традиції. Значну роль у вихованні патріотизму, громадянської позиції сучасного студента відіграють тексти, спрямовані на духовно-моральний розвиток особистості: про культуру пам'яті, про ставлення до минулого, сьогодення та майбуття, про проблеми війни й інформаційної агресії, проблеми екології тощо. Необхідно звертати увагу на емоційне звучання тексту, той настрій, який передає автор. Значущими є тексти, що викликають світлі, добрі почуття, дають можливість відчувати себе в гармонії з навколишнім світом, допомагають сформуванню оптимістичне світовідчуття.

На практичних заняттях зі словотвору, морфології віддаємо перевагу аналітичним, класифікаційним та креативно-дослідницьким вправам, що сприяє виробленню навичок аналізу ролі частин мови в текстах. В основі таких вправ є завдання типу: „Визначте...”, „Згрупуйте...”, „Знайдіть...”, „З'ясуйте...”, „Розмежуйте...”, „Обґрунтуйте...”, „Простежте...” тощо. Пропонуємо одну з таких вправ.

1. Прочитайте поезію Ганни Гайворонської „Луганщина! Світанок України!”, дотримуючись відповідної інтонації.

Луганщина! Світанок України! // Земля життя мого й моїх батьків. // Державо юності, // У світі ти єдина // У плахті із лісів, полів і нив. // Озвучена козацькими піснями // І підперезана, мов поясом, Дінцем, // Як мати добра, ти завжди над нами // Схилиєшся стривоженим лицем. // Мене Донбас виховував, мов панну, // На кряжах загартовував крутих, // І я Луганщині виспівую осанну, // Вустами соняхів цілую золотих. // В степах безмежних вчила дзвеніти, // Мов жайвір, що торкає дзвін крилом, // Цю землю шанувати і любити // І сивіти донбаським полином. // Зерно й вугілля. Териконів шати, // Лісів соснових шепіт на зорі, // Отут мене ходити вчила мати, // Орала Дике поле лугарі. // У землях західних озера є синіші, // Яскравіші і зела, і лани, // Але тобі пісні мої і вірші, // Для тебе мої дочки і сини. // І я тобі освідчуюсь в любові, // О примадонно Україно, розквітай! // На тобі ризи сонячно-святкові, // Смачний і запашний твій коровай. // Моя Луганщино! // І ягідна, й вугільна, // На териконах часу сивизна. // Щаслива будь на всі віки і вільна, // На карті світу в мене ти одна.

2. Визначте стильову належність і тип мовлення тексту. Обґрунтуйте свою думку.

3. Знайдіть ключові слова тексту, виражені іменниками. Який душевний стан людини вони передають?

4. Поясніть засоби зв'язку речень у тексті (лексичні, морфологічні, синтаксичні). Які з них переважають?

5. Визначте частиномовну належність, етимологію й роль топонімічних назв.

6. Згрупуйте всі похідні слова відповідно до способів творення й виконайте їх словотвірний аналіз.

7. З'ясуйте часове значення дієслів, поясніть їх стилістичну роль.

8. Визначте художньо-виражальні особливості епітетів.

9. Назвіть вид переносного значення дієслів строфи: *Мене Донбас виховував, мов панну, // На кряжах загартовував*

*крутих, // І я Луганицині виспівую осанну, // Вустами соняхів
цілую золотих. З'ясуйте стилістичну роль цього тропа.*

10. Напишіть твір-опис на тему ключового слова поезії.

Звернення до регіонального мовного матеріалу допомагає викладачеві розглянути мову як культурно-історичне середовище, розширити традиційні межі об'єкта вивчення, активізувати мовні риси, що відбивають специфіку національного менталітету, через мовну систему донести до студентів розуміння самотнього національного мислення, розвивати й підвищувати інтерес до вивчення мови й духовної культури українського народу. Така орієнтація сприяє розвитку мовного чуття майбутніх словесників, формує їхні етичні й естетичні погляди.

Висловлені в статті міркування й виділені види робіт з використанням регіонального тексту репрезентують роздуми автора щодо шляхів розв'язання актуальної педагогічної проблеми й не є вичерпними, тому ця тема може бути розроблена в іншому напрямі.

Д. В. Лукьяненко

(Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти)

„МОДНІ” ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ДО ПИТАННЯ ПОШИРЕННЯ ВАРВАРИЗМІВ

Виникнення нових реалій, зумовлене стрімким розвитком науки й техніки, є одним із провідних чинників появи лексичних новотворів. Такі інновації, позначені новими словами, насамперед покликані полегшити наш будень, допомагаючи звести до мінімуму витрати часу на виконання тих чи тих видів роботи. Власне нові лексеми узагальнюються й систематизуються за певними часовими відтинками у форматі словників „Лексико-словотвірні інновації” за загальною редакцією Анатолія Нелюби. Так, у виданні 2015 року зафіксовані такі слова: „Вайфайний” як „ознака за стосовністю до вайфай” [6, с. 33]; „Вікіфлешмоб – ослівлення словосполучення флешмоб у Вікіпедії” [Там само, с. 39].

Відповідно до наведених прикладів очевидним є той факт, що використання питомої української лексики почасти зводиться до мінімуму, адже більшість новотворів позначається англізмами. У названій тенденції можна спробувати визначити позитивний аспект, а саме: у такий „побутовий” спосіб широкий загал вивчає англійську мову, цілком розуміючи значення використаних у псевдоукраїнському мовленні назв на позначення тих чи тих реалій. Водночас виникає проблема розуміння значення новотворів тими особами, які не вивчали чи не вивчають англійську мову. І з-поміж них насамперед категорія людей третього віку, яким найбільш складно сприйняти, а ще складніше зрозуміти зміст того масиву слів, які активно використовуються представниками покоління Z, слушно поіменованого Марком Пренскі „цифровими аборигенами” (digital native). Такий факт, відповідно, є однією з перешкод для ефективної міжпоколінневої комунікації.

Так, один із сайтів має назву „#книголав” [5] від англійського love – любов. Тут знаходимо поради щодо вибору книг від шеф-редактора жіночого порталу hochu.ua Ольги Головіної, яка пише: „Надзвичайно різноманітні книжки в одному мастріді” (від англ. *must read* – треба читати). Заголовок має зорієнтувати потенційного читача в його книжковому виборі, але водночас може відвернути увагу через нерозуміння значення слова „мастрід”.

У статті „10 українських винаходів, про які знає весь світ” на сайті uatodna читаємо: „Уявіть собі *гаджет*, за допомогою якого ви не просто зможете займатися спортом, а й постійно отримувати мотивацію до цього. Прокидаючись зранку, користувачі бачитимуть на екрані свого *смартфона* нагадування про необхідність виконання вправ. Результатами тренувань можна і треба ділитися у *Facebook*, *Twitter* та *Instagram*, бо інакше *гаджет* розповість світові про якийсь твій *фізкульт-фейл* у соціальних мережах самостійно. До речі, *стартап Helko* є *резидентом* лабораторії *IoT Hub Kiev* і скоро, сподіваємося, переверне світ фітнесу” [2] (курсив мій – Д. Л.). У наведеному уривку із 72 слів 18 % становлять англізми. Причому майже половина з них написані латинськими літерами,

а „фізкульт-фейл” можна справедливо назвати мовним покручем, адже поєднано складноскорочене слово з активної лексики українців із транслітерованим варіантом англійського/американського *fale* – невдача.

Надмірна концентрація чужомовних слів, які ще називають варваризмами, потребує ефективного способу розрідження. Адже така українська мова не є оновленою, а радше „засміченою” і навіть „хворою”. Одним із „розчинних” методів є мовний пуризм, традиції якого в Україні сягають ХІХ століття, коли „укладач першого в Східній Україні термінологічного словника М. Левченко (1861 р.), спираючись на досвід польської та чеської мов, обстоював термінотворення на багатствах розмовної мови. Він послідовно перекладав європеїзми, що закріпилися в російській мові: *автомат – саморух, азот – душець, буксир – волок, метафора – переносня, орбіта – обіжниця, перспектива – зглядність, пульс – живчик, фабрика – виробня, циліндр – валець, циркуль – кружало, електрика – громовин*” [7].

Прихильники мовного пуризму сьогодні є не лише з-поміж лінгвістів, а й у громадськості. Михайло Свистун, автор ідеї щодо створення сайту slovotvir.org.ua, названого Альоною Максимовою „народним словником” [4], пропонує долучитися до колективного пошуку адекватних перекладів новотворів. Деякі з них сьогодні починають використовувати в засобах масової інформації, що найбільш швидко реагують на динаміку суспільних змін, уживаючи відповідну лексику.

Зупинимося на пропонованих відповідниках до слів, які наведено вище за текстом. Так, „мастрід” пропонують замінити „варточитом”. Українськомовний варіант є цілком зрозумілим, до того ж він позбавлений наказовості, відчутної у слові „must” і є справжнім порадиником, путівником у розмаїтому книжковому світі. Відповідно, „книголав” перетвориться на „книголюба” або ж „книголюбов”. Цікаво, що позначку „#”, знану як хештег на „Словотворі” пропонують замінити на „слововказ”. Це допоможе користувачам мережі Інтернет з-поміж новачків зрозуміти призначення згаданої позначки й вправно нею скористатися. Поруч із „варточитами” постає слово

„буккросинг”, до якого користувачі названого вище майданчика з перекладу запозичених слів пропонують 15 відповідників, а саме: *книгообіг* (лідер вибору дописувачів) та *книгобіг* (курсив мій – Д. Л.), *книгорух*, *книгообмін*, *книгомандри*, *обмін книгами*, *книговерт*, *книгооберт*, *книгоблуд*, *колокнижка*, *книгодар*, *книгомарафон*, *книгобірід*, *книгомін*, *книговоля*. Сутність такого інноваційного способу популяризації книжок і читання загалом стає очевидною – вільний рух книги, безперечно зі своїми організаційними особливостями.

Наступне слово, що успішно увійшло в обіг науково-педагогічних співробітників Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, є заміником Інтернету – „усемережжя” й похідні від нього, зокрема усемережні ресурси тощо. Іншим новотвором власнеукраїнського походження із професійного лексикону колективу названого закладу є „найменка” (як складник корпоративної культури) замість більш звичного бейджа.

„Гаджет” у словнику української мови „мова – не калька” пропонують називати словом „знадіб” [1, с. 113]. Аналогічний переклад наводить на згаданому сайті „Словотвір” Юрко Зелений, журналіст, музичний критик, мовознавець-практик, який займається новотвором української лексики. Автор зауважує, що „знадіб” – „наше давнє слово, яке нині є не виправдано забутим”, яке означає „корисний дрібний пристрій, дрібничку” [3]. Саме таке лексичне значення слова „гаджет” сьогодні вміщено в цифровий контекст.

Отже, тенденція до очищення мови на сьогодні є продуктивною з огляду на популярність у контексті названого вище інтернет-проекту як складника цифрового світу, що, своєю чергою, є найпершим джерелом формування новотворів.

Література

1. **Береза Т.** Мова – не калька : словник української мови / Т. Береза, І. Зубрицька, Ю. Зелений. – Л. : Априорі, 2015. – 664 с.
2. **Король В.** 10 українських винаходів, про які знає весь світ / Володимир Король [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uamodna.com/articles/10-ukrayinsjkyh-vynahodiv-pro-yaki-znae-vesj-svit/>
3. **Майданчик для перекладів** запозичених

слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovotvir.org.ua/> 4. **Максимова А.** Народний словник, або ні – чужизмам. Інтерв'ю зі Словотвором / А. Максимова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://polemix.com.ua/ua/article/narodniy_slovník_abo_n_chuzhizmam_ntervyu_z_slovotvorom_-4175119/ 5. **Мастріді** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knigolove.com.ua/mustreads/olga-golovina> 6. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2014) : словник / А. Нелюба, Є. Редько ; заг. ред. А. Нелюби. – Х. : Харк. іст.-філол. т-во, 2015. – 220 с. 7. **Пуризм у термінології**: український досвід на європейському тлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uamodna.com/articles/puryzm-u-terminologiyi-ukrayinsjkyu-dosvid-na-evropeysjkomu-tli/>

Оксана Нежива

(Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова)

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ТВОРЧОСТІ ІВАНА Й НАДІЇ СВІТЛИЧНИХ

У духовній культурі Луганщини все більшої актуальності набуває літературна, науково-популярна, публіцистична творчість наших славетних земляків, що найбільш яскраво увиразнили ідейно-естетичний рух шістдесятників, лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка, уродженців села Половинкине Старобільського району Івана й Надії Світличних.

Радянською тоталітарною системою їхня діяльна любов до Вітчизни, а значить і до рідної мови, трактувалася як кримінальний злочин, тому справжні українські патріоти були засуджені на тривалі терміни ув'язнення та заслання.

Соціолінгвістичний аспект є головним у рецензії Івана Світличного на „Російсько-український словник” у 3-х томах (журнал „Жовтень”, 1970, № 7). Через цензурні заборони публікацію підписано ім'ям Анатолія Перепаді. У першому варіанті рецензія мала образну назву „Словникові холоди”. На думку Михайлини Коцюбинської, тут відтворено агресивну

політику в лексикографії тих років: послідовне звуження сфер уживання української мови, максимальне її наближення до російської, нехтування відмінностями, зневага до питомо українських слів і словоформ, широке вживання росіянізмів.

Уболіванням за правдиве, справді наукове трактування творчості Тараса Шевченка, його значення в розвитку української літературної мови позначена критична рецензія „Гармонія і алгебра”, де Іван Світличний засобами сатири розвінчує примітивізм тодішніх наукових авторитетів. Навіть перебуваючи в таборі й на засланні, талановитий учений-мовознавець продовжує наукові студії, замовляє сотні нових книжок, передплачує спеціальні журнали, працює над словником синонімів української мови.

Коли після чотирьох років ув'язнення (головне звинувачення – передрук у трьох примірниках досліджень Євгена Сверстюка „Іван Котляревський сміється”, „На мамине свято”) Надія Світлична виїхала до США, відразу прилучилася до правозахисної діяльності, одним із напрямків якої стало відстоювання права поневолених народів на розвиток рідної мови. Так, 29 квітня 1980 р. вона виступила перед Гельсінською комісією при Конгресі Сполучених Штатів Америки зі свідченнями „Політика русифікації на Україні”, де навела вражаючі факти національного знищення українців. В основі виступу – рекомендації Всесоюзної науково-практичної конференції „Російська мова – мова дружби і співробітництва народів СРСР”. Ці „рекомендації”, а насправді державну ідеологію, Надія Світлична характеризує як один із найстрашніших документів останнього часу, що узаконює етноцид у Радянському Союзі. Адже, на її тверде переконання: „...українці й інші неросійські народи, крім позбавлення будь-якого духовного життя, крім залучення до „ідеології державного корита” терплять іще дуже жорстоке національне гноблення, спрямоване на національне винищення більших і менших народів” [5, с. 596].

У своєму першому радіоінтерв'ю для радіостанції „Свобода” (8 листопада 1978 року) Надія Світлична теж переймається долею денаціоналізованих, а відтак

й деморалізованих українців, горячи про те, що виховання в дитячих садках міста Києва здійснюється російською мовою, а в школах з українською мовою навчання, яких дуже мало, теж викорінюється рідна мова, бо вчителі мають надзвичайно низький рівень національної самосвідомості, адже їх русифікували ще під час навчання в педагогічних інститутах.

Під час нечастих відвідувань України, починаючи з 1990 р., Н. Світлична виражала вболівання за долю національної культури, української мови на Луганщині. В інтерв'ю 1997 р. вона з боєм говорила про наслідки русифікації: „Враження неоднорідні, може, часом навіть дивні. Довідалася, що з тих кількох шкіл у Старобільську нічого не залишилося, навіть єдина українська школа вже тепер стала російською, а не навпаки. Я сподівалася, що побільшало українських шкіл, а дізналася – навпаки. Єдина перша школа, яка була українською, тепер вона теж російська. Отже, у Старобільську немає жодної української школи” [Там само, с. 695 – 696].

Разом з тим Надію Світличну приваблювали дослідження студентів, які цікавилися фольклором, творчою спадщиною Бориса Грінченка, творчістю письменників-земляків.

Думається, що соціолінгвістичний аспект творчості Івана й Надії Світличних матиме й прикладний характер для вирішення проблем сьогодення, вироблення та реалізації мовної політики на Луганщині, сприятиме подальшому розвитку національної культури.

Література

1. **Коцюбинська М.** Світло Світличних: Іван і Надія / М. Коцюбинська // Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд. М. Х. Коцюбинської та О. І. Неживого ; передм. та прим. М. Х. Коцюбинської. – К. : Грамота, 2008. – С. 5 – 44. 2. **Світлична Н. О.** Автобіографія / Н. О. Світлична // Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд. М. Х. Коцюбинської та О. І. Неживого ; передм. та прим. М. Х. Коцюбинської. – К. : Грамота, 2008. – С. 412 – 416. 3. **Світлична Н. О.** „Звідки вони взялися на Донбасі...” / Н. О. Світлична // Світличний І. О.,

Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд. М. Х. Коцюбинської та О. І. Неживого ; передм. та прим. М. Х. Коцюбинської. – К. : Грамота, 2008. – С. 695 – 699.

4. **Світлична Н. О.** Погром з продовженням / Н. О. Світлична // Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд. М. Х. Коцюбинської та О. І. Неживого ; передм. та прим. М. Х. Коцюбинської. – К. : Грамота, 2008. – С. 435 – 494.

5. **Світлична Н. О.** Політика русифікації на Україні / Н. О. Світлична // Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд. М. Х. Коцюбинської та О. І. Неживого ; передм. та прим. М. Х. Коцюбинської. – К. : Грамота, 2008. – С. 590 – 596.

6. **Світлична Н. О.** Родинний спогад / Н. О. Світлична // Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд. М. Х. Коцюбинської та О. І. Неживого ; передм. та прим. М. Х. Коцюбинської. – К. : Грамота, 2008. – С. 417 – 429.

7. **Світличний І. О.** Новий словник. Який він? / І. О. Світличний // Жовтень. – 1970. – № 7. – С. 139 – 151.

8. **Перше радіоінтерв'ю** Надії Світличної на Заході // Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд. М. Х. Коцюбинської та О. І. Неживого ; передм. та прим. М. Х. Коцюбинської. – К. : Грамота, 2008. – С. 670 – 687.

О. А. Савчук

(Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля)

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ВИВЧЕННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Розвиток інформаційної цивілізації, що змінює індустріальне суспільство, вимагає постійного вдосконалення самої людини, її творчих і комунікативних здібностей. Людина стає не тільки головним соціальним виміром суспільства, але і його головним соціальним змістом. Наразі надзвичайної актуальності набуває формування комунікативної компетентності особистості. Це – фундаментальне завдання гуманітарних наук. Комунікативна компетентність особистості

детермінована не лише принципово новим технологічним способом відтворення всієї системи суспільних відносин, а й характером формування та підтримки взаємин між людьми.

Комунікативну компетентність визначають як розвивальний і, значною мірою, усвідомлюваний досвід спілкування між людьми (міжособистісний досвід), який формується і актуалізується в умовах безпосередньої людської взаємодії. При цьому комунікативна компетентність людини зводиться не тільки до певного стану свідомості людей, які прагнуть зрозуміти один одного, вона містить ще й поведінковий аспект.

Комплекс комунікативних знань і навичок, що складають комунікативну компетентність особистості, включає:

- знання норм і правил спілкування (ділового, повсякденного, святкового та ін.);
- високий рівень мовного розвитку, що дозволяє людині в процесі спілкування вільно передавати і сприймати інформацію;
- розуміння невербальної мови спілкування;
- уміння вступати в контакт з людьми з урахуванням їх статево-вікових, соціально-культурних, статусних характеристик;
- уміння вести себе адекватно ситуації і використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей;
- уміння впливати на співрозмовника таким чином, щоб схилити його на свій бік, переконати в силі своїх аргументів;
- здатність правильно оцінити співрозмовника як особистість, як потенційного конкурента або партнера й обирати власну комунікативну стратегію залежно від цієї оцінки;
- здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної особистості [3].

Загалом формування комунікативної компетентності фахівців у різних сферах діяльності, зокрема й у соціальній сфері, передбачає всебічність, системність знань – гуманітарних і природничо-наукових. Створення моделі цілісного, динамічного, але суперечливого світу висуває підвищені вимоги до рівня освіченості, загальної й комунікативної культури

майбутнього фахівця, зокрема соціальної сфери діяльності [1, с. 5]. Саме тому одним із актуальних завдань сучасної вищої школи стає введення до освітнього стандарту комплексу дисциплін комунікативного циклу, у першу чергу – основ теорії комунікації [4].

Сучасний фахівець – це висококваліфікований професіонал, який поєднує ерудицію зі знанням конкретної галузі діяльності, уміє виділити стратегічні питання, налагодити взаєморозуміння та взаємодію з громадськістю, конкретною соціальною групою, окремими людьми, тобто володіє високою культурою комунікативної діяльності [6].

У сучасній комунікативістиці виокремлюють кілька наукових підходів до вивчення комунікації.

У першу чергу доцільно визначити підходи технократичного й інтеракційного характеру. Останні розділилися у вирішенні питання про те, як пояснити комунікацію – посиланнями на індивідуальну усвідомлену діяльність або в якості похідної від соціальної структури. Дебати про комунікації в подібних термінах посідають одне з центральних місць у сучасній соціології, психології та культурології. У межах саме цих наук склалися основні теоретико-методологічні підходи до комунікації й робилися різні спроби вирішити об'єктивну структуру і суб'єктивну волю.

Технократичні підходи до вивчення комунікації були зумовлені специфікою конкретно-історичних умов і самого предмета дослідження. Виникли концепції технологічного детермінізму, найбільш відомою серед яких є теорія інформаційного суспільства, що розглядає сучасні технічні засоби інформації як найважливіші стимули й джерела соціального розвитку.

Так, у межах технократичної парадигми отримала свій розвиток математична теорія комунікації К. Шеннона.

Технократичні теорії викликали незадоволеність, зумовлену їх механістичністю, що, зазвичай, обмежує комунікацію передачею та обробкою інформації, а також використовуваних при цьому технічних засобів. Подолання механістичності формалізовано-технократичного підходу було

пов'язане з інтеракційним підходом до дослідження комунікації, який значно більшою мірою враховує роль людини як суб'єкта комунікації.

Інтеракційний підхід розглядає комунікацію як взаємодію. У межах інтеракціонізму склалося багато теоретико-методологічних напрямів, що розробляються в психології, соціології, соціальній психології, культурології.

Теорія міжкультурного змісту комунікації („проксемія”), яку розробляє американський антрополог Е. Холл, дає можливість усвідомити культурні значення комунікативних дій і відповідне їхнє виконання, ефективність яких заснована на визнанні приналежності комунікантів до певного культурного середовища.

У концепції Е. Холла визначено чотири відстані комунікації (міжсуб'єктні зони): інтимна, особистісна, соціальна і публічна. Інтимна відстань (0 – 0,5 м) означає явну присутність іншої особи й може час від часу чинити „тиск” унаслідок дуже інтенсивних сенсорних впливів. Особистісна (персональна) відстань (0,5 – 1,2 м) зберігає можливість сприймати візуально зміни в особі. Соціальна відстань (1,2 – 3,65 м) характерна для випадкових громадських заходів і залишає можливість продовжувати працювати в присутності іншої особи без того, щоб здатися неввічливим. Публічна відстань (3,65 м і більше) характеризує місця для суспільного дискурсу.

У теорії „обличчя” (ідентичності) в переговорах, запропонованій С. Тінг-Тумі, знайшли відображення соціокультурні аспекти комунікації. Цю теорію засновано на таких припущеннях: учасники переговорів, незалежно від їхньої культурної приналежності, намагаються зберігати „обличчя” (ідентичність) у всіх комунікативних ситуаціях; ідентичність особливо проблематична в ситуаціях невизначеності; конфлікт вимагає від обох сторін активного управління формуванням і збереженням ідентичності; конфліктуючі сторони здійснюють два типи управління: стосовно власної та чужої ідентичності; варіативність культур за таким параметром, як колективізм – індивідуалізм, впливає на вибір стилю поведінки в конфлікті.

Інтеракційна соціологічна методологія відіграє важливу роль у теоретичному дослідженні комунікації, оскільки комунікація є соціальним обміном і соціальною взаємодією.

Соціальна взаємодія – центральне поняття низки соціологічних теорій. У його основі лежить уявлення про те, що соціальний актор (дійова особа), індивід або суспільство завжди перебувають у фізичному або уявному оточенні інших дійових осіб і ведуть себе відповідно до цієї соціальної ситуації. Свою подальшу розробку проблема соціальної взаємодії отримала в теоріях соціального обміну – напрями, теоретичні засади якого сягають утилітаристської традиції та який розглядає обмін різними типами діяльності як фундаментальну основу суспільних відносин, на якій вибудовуються різні структурні утворення (влада, статус, престиж, конформізм тощо).

Прихильники лінгвістичних підходів до вивчення комунікації ставлять у центр уваги проблему мови, яку розуміють як систему символічної комунікації, тобто комунікації шляхом вокальних (і письмових) знаків, що різко відрізняє людську істоту від всіх інших видів. Мова врегульована правилами й містить безліч умовних знаків, що мають загальне значення для всіх членів лінгвістичної групи; знакова практика, у якій і за допомогою якої людська особистість формується та стає соціальною істотою [2].

Отже, зростання комунікативної компетентності в усіх сферах життєдіяльності означає:

- раціоналізацію механізмів управління суспільством;
- затвердження діалогу в якості пріоритетної форми спілкування, як єдиного способу вирішення глобальної проблеми „цивілізаційних викликів”;
- формування моральної, духовної особистості шляхом розширення рівня відповідальності та свободи, у яких особистість шукає свої життєві смисли.

Література

1. **Архипова С. П.** Професійна компетентність і професійність соціального працівника: сутність і шляхи розвитку / С. П. Архипова // Соціальна робота в Україні : теорія і практика. – 2004. – № 2. – С. 6 – 12. 2. **Бацевич Ф. С.** Основи

комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с. 3. **Капітанець О.** Стиль спілкування: аспекти особистісного підходу / О. Капітанець // Наукові записки. Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Сер. : Педагогіка, 2000. – № 8. – С. 116 – 118. 4. **Компетентнісна освіта:** від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук та ін. – К. : Плеяди, 2005. – 120 с. 5. **Коць М.** Комунікативна компетентність як складова професіоналізму майбутнього педагога / М. Коць // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 52 – 55. 6. **Усімбаєва Н.** Розвиток професійної компетентності – шлях до підготовки висококваліфікованих фахівців / Н. Усімбаєва // Рід. шк. – 2006. – № 9. – С. 17 – 19.

В. В. Сердечний

(ДНЗ „Северодонецький професійний будівельний ліцей”)

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ СОФТБОЛУ: ПИТОМІ УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ

Історія софтболу веде свій початок з 1887 року (США), але в Україні цей вид спорту потрапив лише за сто років, наприкінці 80-х років уже ХХ століття. Так історично склалося, що саме на Луганщині він здобув неабияку популярність та поширення. Команда „Ніка – Луганськ” – багаторазова переможниця Чемпіонату України та володарка Кубка України, учасниця багатьох міжнародних змагань. І хоча софтбол в Україні, образно кажучи, має за своїми плечима вже більше трьох десятиків років, ще й досі в нашій країні не вийшло друком жодного оригінального посібника з цього виду спорту, термінологічного словника та ін. Звичайно ж, раніше видавалися, переважно на базі навчальних закладів, студентки яких були гравчинями софтбольних команд, методичні рекомендації, збірки основних правил гри та ін. Але найчастіше то було просте калькування матеріалів, здебільшого, американських видань про бейсбол, адаптованих, після перекладу українською, під відмінності правил і техніки софтболу.

Отже, на нашу думку, давно назріла необхідність появи в Україні словника понятійно-термінологічного апарату софтболю та разом з ним базового посібника з цього виду спорту. Понятійно-термінологічний апарат софтболю доволі складний: не володіючи англійською або не знаючи правил цієї гри, читач (слухач) не зможе зрозуміти, про що саме йдеться. Водночас терміни англійської мови часто „не вписуються” в український контекст, до того ж – вони гендерно не коректні. Скажімо, назви амплуа гравчинь у софтболі в англійській мові чоловічого роду, а контекст потребує застосування форм дієслів жіночого: *pitcher* (pitcher) *подала*, *batter* (batter) *відбила*. Проте, якщо прямий переклад амплуа гравчинь, здебільшого, відповідає їхнім діям або позиціям на полі: *First baseman* – гравчиня першої бази, гравчиня на першій базі, *Catcher* – ловчиня м'яча [в домі], то розбіжність значення прямого перекладу назв ігрових комбінацій/ситуацій у софтболі з їхнім наочним відтворенням на полі дуже велика, адже часто-густо це образні назви. Тому аби їх зрозуміти й дослівно перекласти українською, потрібно добре володіти англійською та знатися на правилах гри. Так само вимова й написання запозичених слів викликає певні складнощі: зокрема, виникає питання, що брати за основу: транскрипційне чи орфографічне відтворення слова?

Аналіз зарубіжної фахової спортивної літератури, звичайно ж, окрім англомовної, та ресурсів Інтернету, виявив такі основні тенденції формування термінології софтболю. У романомовних країнах термінологічний апарат цієї гри складається з англійських слів, у тексті їх подають курсивом, вимовляють згідно з правилами англійської мови [1]. На теренах слов'янських країн приблизно рівною мірою представлені два напрями: часткова заміна англійських слів-термінів відповідниками питомої мови (польська: *catcher* – *łapacz*, *pitcher* – *miotacz*, *batter* – *palkarz*, однак *strike* – *strajk*, *ball* – *bol*; македонська: *pitcher* – *фрлач*, *catcher* – *факач*, хоча *outfielder* – *аутфидлер*). Важливо, що перекладають переважно назви ігрових амплуа гравчинь, їх позначення на письмі відповідає фонетичному принципіві. Іноді весь арсенал запозичених термінів використовують повністю без змін, запис цих слів

фонетичний, при вимові відтворено особливості мови-джерела (білоруська: *strikeout* – *страйк-аут*, *pitcher* – *пітчар*; російська: *pitcher* – *пітчер*, *batter* – *бэттер*, *catcher* – *кэтчер*) [2; 3]. Якщо не брати до уваги традицій кожної конкретної мови, тобто підійти до питання формування термінологічного апарату софтболю в українській мові суто утилітарно, то й часткова заміна англomовних слів на питомі українські відповідники, і відмова від такої (використання виключно запозичених термінів) стає причиною ускладнень користування термінологією софтболю через штучну словесну плутанину.

На наше переконання, словниковий запас української мови цілком достатній, а словотворчий потенціал такий, що дозволяє віднайти в ній прийнятні, інформативні, конструкційно прості слова-замінники англomовних термінів софтболю. Добираючи питомі українські відповідники до англomовних термінів софтболю, ми брали до уваги зазвичай таке: позицію гравчині на полі, її основні функції, її ігрове знаряддя. Наводимо приклад першої групи слів: *baseman* – *базовичка*, бо розташовується поблизу певної бази. До другої групи слів увійшли: *pitcher* – *подавачка*, бо основне завдання цієї гравчині – виконання подач, *catcher* – *ловчиня*, вона відповідно ловить м'яч від подавачки, *outfielder* – *далеколовка*, контролює м'ячі, відбиті далеко в зовнішнє поле, *биткарка* – це гравчиня, яка, використовуючи „ігрове знаряддя” битку, відбиває м'яч.

Отже, небезпідставно можна стверджувати, що традиції формування україномовної термінології, як приклад можна згадати першу у світі „Енциклопедію кібернетики” за редакцією В. Глушкова, синтетичність української мови дозволяють повною мірою заповнити простір іншомовних термінів питомими українськими відповідниками майже в усіх сферах людської діяльності взагалі й софтболю зокрема. Перехід на питомі українські відповідники запозичених іншомовних слів у софтболі – з одного боку, уніфікує його понятійний апарат, надто це важливо для початківців, з іншого – дасть позитивний імпульс розвитку української спортивної термінології загалом.

Література

1. **Beisbol.** Tecnicas para aprender a jugar. Juan Ealo de la Herran. (Spanish) – Habana, Cuba: Publisher: Editorial cientifico tecnica.; 2nd edition, 1971. – 270 p. 2. **Бейсбол** : [пер. с исп.] / Хуан Эало де ла Эрран. – М. : Физкультура и спорт, 1988. – 176 с. 3. **Софтбол** / сост. В. М. Кожеваткин, В. Д. Ковалев. – М. : Сов. спорт, 2003. – 192 с. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Софтбол>

І. В. Царьова

(ДВНЗ „Запорізький національний університет”)

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Потреба застосовувати методологічний інструментарій юриспруденції й мовознавства продиктовані потребою здійснювати комплексне дослідження закону, влади в їх взаємозв'язку з мовою, культурою, соціумом. Дискусійні аспекти й основні шляхи дослідження юридичної лінгвістики об'єктивно потрапили в поле зору двох наук – лінгвістики та правознавства. У назві науки фіксують певну термінологічну невизначеність: *лінгвоюристика* – дослідження мовних аспектів права (В. Василенко, Р. Іванський, А. Скорофатова), *юрислінгвістика* – вивчає юридичні аспекти мови, зокрема й функціонування мов у суспільстві (М. Голев, Б. Юськів, Т. Шокиров), *юридична лінгвістика* (Ю. Прадід), *юридизація мови* (Л. Ажнюк, А. Токарська), *правнична лінгвістика* – зв'язок мови та правових норм (А. Подлех, Г. Проценко). Російський учений, професор М. Голев наголошує, що слід розрізняти поняття *юрислінгвістика*, *лінгвоюристика*, оскільки предметом юрислінгвістики є юридичний аспект мови, і цим мають займатися лінгвісти, а лінгвоюристика досліджує мовні аспекти права й тому є розділом юриспруденції [4, с. 11]. Зауважимо, що вживання поняття *юридична лінгвістика*, об'єктом якої є система взаємозв'язків мови і права на різних рівнях, є більш слушним, адже всі аспекти відношень нерозривно пов'язані. Юридична лінгвістика тісно пов'язана з різними лінгвістичними напрямками – з соціолінгвістикою, що займається проблемами взаємодії мови й суспільства, з функціональною стилістикою та особливо з дослідженнями публіцистичного стилю,

з класичною і сучасною риторикою, з когнітивною лінгвістикою і лінгвістикою тексту.

У науковій літературі відсутнє й чітке визначення правової мови. Низку понять – *юридична мова, мова права, правова мова, правнича мова, мова закону, мова нормативно-правових актів* – іноді вживають як синоніми, що є не зовсім правильним. Предметом багатьох правничих дискусій є лінгвістичний статус мови права, який визначено співвіднесенням її ознак з ознаками національної мови. Існують підходи, які визначають мову права як: жаргон, спеціальну мову, мовний реєстр, ідіолект законодавця, мову законодавця, текст правових приписів, словесний код [7, с. 82]. Підкреслимо, що необхідність поліпшення якості мови законів підвищує вимоги юридичної техніки створення нормативно-правових актів, зокрема до їх мовного оформлення. Саме втілення ідеї закону в мовну форму є вихідним пунктом матеріалізації закону і основою набрання законом чинності. Точність і ясність правничих формулювань, якісне і чітке їх мовне втілення, правильне й однозначне використання юридичної термінології сприяє належному розумінню нормативно-правових актів, є важливою передумовою подальшого процесу інтерпретації та реалізації сформульованих у мовній формі правних приписів.

Наголосимо, що юридичний аспект мови і лінгвістичний аспект права в зарубіжній літературі представлений більш широко і різноманітно. Особливо активно розробляють питання юридичної герменевтики й логіки (інтерпретація, аргументація, лінгвістична експертиза). Значну кількість фундаментальних праць присвячено питанням взаємозв'язку мови й права, серед яких можна виокремити роботу Р. Tiersma „Legal Language”, а також Р. Goodrich „Legal Discourse: Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis”. У 2002 р. вийшов у світ збірник „Language in the Legal Process” [8], який наочно репрезентує сучасний стан і перспективи розвитку американської та англійської юрислінгвістики. До складу праці увійшли статті американських та англійських юристів, лінгвістів, суддів і судових перекладачів.

Розвиток нових засобів комунікації, становлення процесу правової інтеграції й гармонізації в країнах Європейського Союзу, процес адаптації законодавства України до вимог європейського права є тими чинниками, які актуалізують й привертають значну увагу до питань міжмовної комунікації у сфері права. Отже, юридичне функціонування мови – особливе середовище, у якому існують свої внутрішні закономірності, що складаються в правотворчих і правозастосовних процесах, набувають формалізації в джерелах права або поступово отримують визнання в юридичній практиці. Воно визначено низкою чинників і лінгвістичного (внутрішні тенденції розвитку системи в синхронному й діахронному планах, економія мовних засобів), і екстралінгвістичного порядку (причини соціального, політичного, ідеологічного характеру тощо) [2, с. 96].

Сучасна законодавча база потребує розробки й удосконалення на мовному рівні. М. Голев [3] указує, що однією з проблем є нерозробленість більшості лінгвотеоретичних принципів, які могли бути покладені в основу законодавчих актів, лінгвістичної експертизи, судових рішень. Слушною є думка Н. Арутюнової, яка зауважує, що для реалізації успішної і плідної роботи необхідно вдатися до інтеграції наук, використання методів і прийомів однієї галузі для рішення проблем і завдань іншої галузі [1]. Ідеї сучасної лінгвістики необхідні для дослідження законів успішності ораторської майстерності юристів, для удосконалення мовної підтримки законотворчості. Ю. Прадід зазначає: „Як свідчать роботи учених-юристів і учених-лінгвістів, які з’явилися останнім часом на сторінках юридичних і мовознавчих видань, рішення ряду актуальних проблем сучасної юридичної науки неможливо без використання лінгвістичних знань” [6, с. 121].

Початком процесу формування юридичної лінгвістики в Україні є перша спроба систематизації юридичної термінології, яка припала на середину XIX століття. У дослідницькому контексті історії становлення української юридичної терміносистеми зосереджено увагу на лексичних впливах у сфері правничої термінології. Так, велика частина

староукраїнізмів увійшла до старопольської завдяки перекладу першої редакції Віслицького статуту із „руської мови (середина XV ст.) і з Литовськими статутами, писаними цією ж мовою. Зворотний процес спостерігаємо після Люблінської унії 1569 р., коли внаслідок об'єднання Великого князівства Литовського з Польщею складено Третій Литовський статут, що в систематизованому і значно оновленому кримінальному й цивільному праві засвоїв багато польських юридичних термінопонять.

Об'єктом юридичної лінгвістики є взаємозв'язки мови і закону, а предметом – юридичний аспект мови. Юридичний аспект мови – це, по-перше, ті природні мовні прояви, що „самі в собі” містять елементи права, у кожному з яких можна побачити певні потенції юридизації. Крім того, „у сферу юрислінгвістики входять ті закономірності природної мови, які лежать або повинні лягти в підстави тексту закону, що багато в чому визначають як його створення, так і застосування в юридичній практиці” [5, с. 68].

Отже, юридична лінгвістика є спеціальною дисципліною, оволодіння якої дозволить використати знання про структуру і функціонування мови для оптимізації використання мови в юридичній сфері, у законодавчій діяльності.

Література

1. **Арутюнова Н. Д.** Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – 896 с.
2. **Василенко В. А.** Языковой статус юридического термина: специфика перевода / В. А. Василенко // Вестн. Самар. юрид. ин-та. – 2013. – № 3. – С. 93 – 97.
3. **Голев Н. Д.** Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-1: Проблемы и перспективы : межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Н. Д. Голева. – Барнаул, 2000. – С. 11 – 58.
4. **Голев Н. Д.** К основаниям деривационной интерпретации вторичных текстов / Н. Д. Голев, Н. В. Сайкова // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты. – Вып. 3. – Барнаул : Изд-во ААЭП, 2001. – С. 20 – 27.
5. **Гришенкова Ю. А.** Актуальные вопросы современной юрислингвистики // Ярослав. пед. вестн. – 2005. –

№1. – С. 20 – 23. 6. **Прадід Ю. Ф.** У царині лінгвістики і права / Ю. Ф. Прадід. – Сімферополь : Ельїньо, 2006. – 255 с.
7. **Скорофатова А.** Лексичні особливості текстів нормативно-правових актів / А. Скорофатова. – Лінгвістика. – 2014. – № 1. – С. 81 – 91. 8. **Language in the Legal Process.** – N. Y. : Palgrave Macmillian Ltd, 2002. – 276 p.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ: ТРАДИЦІЇ, ДИСКУСІЇ, ІННОВАЦІЇ

А. М. Манько

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

УРБАНІСТИЧНІ МОТИВИ В ПОЕЗІЇ ІВАНА НИЗОВОГО

У ліриці видатного українського поета І. Низового наявна чітка бінарна опозиція міста та села, при цьому концептуальний образ міста постає здебільшого в яскраво вираженому негативному ключі, тоді як село зображено омріяною ідилічною місцевістю.

Часто зображення міста в поетичних творах І. Низового ідейно-змістовно перегукується з описом міста в новелі „Intermezzo” М. Коцюбинського, де автор зображує його потворою, що намагається затиснути у своїх залізних руках щонайбільше людей, не відпускаючи їх у містя, яких ще не торкнулася цивілізація: *„Здавалось, город витягує в поле свою залізну руку за мною і не пускає. Мене драгувала непевність, що тремтіла в мені: чи розтулить рука свої залізні пальці, чи пустить мене? Невже я вирвусь від сього зойку та увійду у безлюдні зелені простори? Вони замкнуться за мною, і надаремне клацати буде кістками залізна рука?”* [1, с. 42].

У І. Низового часто місто – це теж бездушна істота, яка вичавлює в людині людину, перетворюючи її на істоту, відірвану від свого коріння, своєї землі: *„Бездушне місто по краплині / Мене вичавлює з клітин / Своєї сутності, / І нині / Я ні селяк, ні міщанин, / А щось таке напіввороже, / Напівсьвоє, напівчуже, / Що крону множити не може / І пракорінь не береже”* („Мої задріпані, захланні...”) [3, с. 5].

Такі художньо оформлені письменницькі погляди збігаються з міркуваннями американського соціолога й філософа техніки Л. Мамфорда, який у своїй статті „Механічний ритм життя”, розмірковуючи над згубним впливом цивілізації, зокрема технізації на людину, справедливо зазначав: *„Зовнішній світ владно й невпинно нав’язує нам ці нововведення*

– потрібні і непотрібні, – саме цьому внутрішній світ стає більш убогим і безформним: активний відбір уступає місце пасивному поглинанню, і все це призводить людину до того, що влучно названо “занепадністю особистості” [2, с. 239 – 240].

Такої думки про обнулення особистості в умовах міста та „модернізованого” села дотримувався й І. Низовий. У другій частині „Диптиху про цвях” автор узагальнює свої думки саркастично-символічним умовиводом: „В цивілізованім сум’ятті, / На поцвяхованім розп’ятті / Висить улюблений наш Бог” [12, с. 33].

Крайній вияв відризи до міста І. Низовий змальовує в поезії „Від спеки, чи то з переляку...”, побудованій за принципом висхідної градації на основі гіперболи: „Від спеки, чи то з переляку / потріскалась навіть земля...” [4, с. 6]; „Живцем відриваюсь від міста – / досмертно його не люблю; / посмертно зрікаюсь (не каюсь!) / і послуг його, і заслуг” [4, с. 6], – та мейозису: „Забрати б kota і собаку / й подалі втекти звіділя! / Хай буде на трьох лише кістка – / я чесно на всіх поділю...” [4, с. 6].

Поета ваблять мальовничі простори українських сіл, де живе народний дух, мова, традиції; просторів яких сягають авторські спомини. Саме тому в бінарній опозиції „село” – „місто” в поезиці автора І. Низовий віддає перевагу саме селу: „Як пасує / Мені цей краєвид! / Шкода, що знову / Мені до міста їхати. / Шкода...” („В мені селяк іще не вмер! Іще...”) [11, с. 25 – 26]; „Геть попрямую, / За місто, / На Роменський шлях, / Мимо церков – / Я ж і їх би забрав із собою... / Загою / Рану / Цілющими травами / В рідних полях...” („Суми – не ті...”) [13, с. 57]; „Не збулась / Міщанська моя / Мрія / Хоч на день поїхати / В село... / Добре, / Що солом’яне тепло / Споминів / Мене у місті / Гріє!” („Не збулась...”) [6, с. 33].

І. Низовий неодноразово пише про свою духовну самотність у Луганську – місті, якому він віддав багато років свого життя. Автор почувається чужим у ньому не через хронічну нелюбов до міст як типів населених пунктів загалом, а через те, що це місто, на його думку, утратило народну пам’ять, зросійшилось: „...Не приріс / я до міста... Хоч питва і

їжі / вистачає, старому, / та скрізь / я не свій... / Випадковий заїжджий” („Відірвавсь від села й не приріс...”) [4, с. 7]; *„Я не прожив життя своє, а згаяв / У місті, де постійно був чужим, / Де найсвітліші мрії занехаяв / І, крім хвороб, нічого не нажив”* („Я не прожив життя своє, а згаяв...”) [8, с. 17]; *„І я втікав тоді із міста / В недоросійщене село... / Село відроджувало знов / Мою праукраїнську павіть, / Мою прамову-пралюбов”* [5, с. 33]; *„Я – пасинок східного міста, / Де зуби москаль вискаля. / Болить моя совість нечиста / Й з-під ніг утікає земля”* („Я – проклятий син комуніста...”) [13, с. 14]; *„З намулу минулого все виринає / То вулиця Леніна, то Косіора, / То квартал начдива, то площа комкора... / А вулиці нашої в місті немає! / Всі назви – ненаші подвійно й потрійно: / Несвітло-несвійські, московсько-совковські, / А наше, прарідне, хтось ніби прикоськав... / Нам вулиці нашої конче потрібно!”* („З намулу минулого все виринає...”) [7, с. 48]; *„Моя мова – не та, / і ментальність – не та, / і мета не така – протилежна, / не сприймають мене / пролетарські міста, / зневажаючи все незалежне...”* („Схід і справді – справа тонка...”) [9, с. 32 – 33].

Зовсім іншої думки поет про „міста районного масштабу”, які він яскраво вимальовує через систему епітетів, зорових і слухових образів: *„...Міста районного масштабу / Приземкуваті і непоказні”, „Свою сільську, свою нехитру звабу / Вони дарують гостеві, мені”, „Пахучий – від околиць до околиць – Тут хліб печуть, / Первісний, як земля”, „До площ міських дохлюпують поля”, „Столиці колоскової провінції / І колиски народної судьби”* („Люблю міста районного масштабу...”) [10, с. 17].

Отже, у поетичній творчості І. Низового чітко простежуємо наявність бінарної опозиції „село” – „місто”. При цьому урбаністичним мотивам у своїх віршах автор приділяє менше уваги, порівняно із сільськими. Образ міста в ліриці І. Низового здебільшого змальовано в різко негативному ключі, виняток становлять лише провінційні міста, що поряд із сільською місцевістю, зображено поетом з щирою любов’ю й відтінком ідилії.

Література

1. **Коцюбинський М. М.** Твори в 2 т. – Т. 2: Повісті та оповідання (1907 – 1912). Статті та нариси / М. М. Коцюбинський / упоряд. і приміт. В. А. Зіпи ; ред. тому Н. Л. Калениченко. – К. : Наук. думка, 1988. – 496 с.
2. **Мамфорд Л.** Механический ритм жизни / Л. Мамфорд // Иностран. літ.-ра. – 1966. – № 1. – С. 239 – 240.
3. **Низовий І. Д.** Білопілля-Верхосулля / І. Д. Низовий. – Луганськ : Укрроспромаш, 1997. – 68 с.
4. **Низовий І. Д.** Біополе Білопілля / І. Д. Низовий. – Суми : ВВП „Мрія” ТОВ, 2007. – 88 с.
5. **Низовий І. Д.** Вітвар / І. Д. Низовий. – Луганськ : Вид-во „Райдуга” Луганської організації СПУ, 1995. – 120 с.
6. **Низовий І. Д.** Джерело у ясних ясених / І. Д. Низовий. – Луганськ : Русь, 2000. – 48 с.
7. **Низовий І. Д.** Жура за журавлями / І. Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2003. – 100 с.
8. **Низовий І. Д.** Покотьоло / І. Д. Низовий. – Новоайдар : Спілка журналістів України, 1994. – 48 с.
9. **Низовий І. Д.** Самопізнання / І. Д. Низовий. – Луганськ : ПП Афанасьєва В. І., 2006. – 100 с.
10. **Низовий І. Д.** Тобі моє серце / І. Д. Низовий. – Донецьк. – 1980. – 64 с.
11. **Низовий І. Д.** Хрущі над вишнями / І. Д. Низовий. – Луганськ : Шлях, 1999. – 96 с.
12. **Низовий І. Д.** Це – мій вертеп... Лірика відчаю і надії / І. Д. Низовий. – Луганськ : Луган. обл. організація СПУ, 1996. – 76 с.
13. **Низовий І. Д.** Я з такої глибинки / І. Д. Низовий. – Луганськ : Русь, 1999. – 76 с.

С. А. Негодяєва

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ФЛОРОНІМІЧНИЙ МОДУС У НЕКАЗКОВОМУ ЕПОСІ МІУСЬКОЇ УКРАЇНИ

Останнім часом зацікавленість народнопоетичною творчістю, що характеризує українську культуру на будь-яких етапах її розвитку, набула особливої значущості та актуальності. Спостерігаємо і посилений інтерес з боку дослідників до процесів трансформації фольклорних кодів у культурно-

духовному житті суспільства як незвичайного інтерактивного феномена сучасної літератури. Оскільки, за словами М. Дмитренка, „...фольклор, як ритуалізовано-функціональний вид мистецтва, своєрідна форма суспільної свідомості, не зникає, це не тільки традиційна спадщина минулих віків чи десятиліть, а й творчість сучасників (скажімо, майданний фольклор, фольклор урбанізованих верств населення та професійних середовищ, соціальних груп, фольклор повсякденних мовленнєвих ситуацій)” [1, с. 7], заперечувати відсутність української орієнтації культурологічних чинників Східного регіону України було б безглуздом.

На часі сьогодні стали записи неказкового епосу від Івана Захарченка. Студенти колишнього Ровеньківського факультету ЛНУ імені Тараса Шевченка систематизували знайдений матеріал для філії Луганського краєзнавчого музею, розташованого в м. Ровеньки. А учні та члени самодіяльного колективу Бобриківської школи Антрацитівського району дуже часто використовували доробок згаданого вище фольклориста на ранках та вечорах.

Об'єктом дослідження ми обрали самописну збірку „Легенди, перекази та бувальщини Миуської України”, записану від збирача фольклору Івана Михайловича Захарченка. Жадоба знань та непоказна, щира любов до рідного краю зробили його незвичною і, безперечно, цікавою людиною. Великі природні творчі задатки, помножені на працьовитість та пошук нового в історичному минулому, привели його на дорогу вивчення та осмислення історії минулого свого народу. Захарченко Іван Михайлович народжений далекого 1948 року в старожитній козацькій слободі Дяковій Антрацитівського району.

Головним вражаючим здобутком у творчості фольклориста є незвичайні записи – перша серйозна спроба систематизації досі ніким незбираних фольклорних легенд, переказів, бувальщини, записаних ним протягом усього свого свідомого життя в селах і містечках колишньої Миуської округи, області Війська Донського (нині це частини Донецької, Луганської областей України та Ростовської області Росії).

За своєю тематикою систематизовані студентами матеріали можна поділити на три групи: топонімічні, гідронімічні, флоронімічні. Вони дають зразки традиційного уявлення українців про створення назв населених пунктів, річок, рослин; спостережень щодо лікувальних властивостей трав та квітів. Метою нашої наукової розвідки стало дослідження флоронімічних складників у неказковому епосі південно-східного регіону Луганщини, на якій за часів козаччини формувалася територія Міуської України.

У лінгвістичних дослідженнях ментальний зміст фольклорних кодів розглядається як ідея, що пов'язується з етнокультурною специфікою. Фольклорний історизм, який спостерігатимемо в записаному нами неказковому епосі Донбасу, – це художнє вираження народної історичної світобудови певної епохи (15 – 16 століть) засобами та можливостями народної поетичної творчості.

Так, у переказі про походження назви квітки „Косарик” відображено період заселень територій Дикого поля нащадками українських козаків, що селились слободами, на відміну від козаків російських (їх поселення – станиці – відрізнялись військовим укладом): *„Розповідають, що коли перші поселенці осіли на берегах Нагольної, то з ними в степу трапилася сумна пригода. Було це в пору сінокосу. Кожен чоловік старався якнайбільше запасти в зиму запашиного сіна саме з степу, бо то не сіно було, а чистісінький шовк – м'який, духмяний. Худоба залюбки поїдала його без залишків та набиралася сили й ваги. А корівки давали солодке, як мед, молоко. Тоді не косили сіно поодинці, як зараз, а гуртувалися у чоловічі громади й виходили в поле. Гуртом і легше було, й безпечніше: в степу інколи шастали зграї ординців. Одні казали, що то – татари, інші, що то – ногойці. Про несподівані набіги й одних, і других у нас ще кажуть: злий, як татарин. Або: бігає, як ногойський в степу. Отож, косарі дружно налягли на свої литовки, дзвеніла сталь, нечутно падало на теплу землю скошене зілля. Сонце стояло на обідньому прюзі й косарі, облишивши коси, готувалися обідати. Раптом на узгірок, навпроти Роменської балки, скочили верхівці, їх було багато. Налетіли, порубали-посікли вони*

гострими шаблями беззахисних людей, підпалили раніше скошене сіно та й подалися назад, звідки несподівано вигулькнули. Тільки одному молодому косареві вдалося доповзти до села й повідомити про біду.

Багато води втекло з тих пір у Нагольній – до синього Миюсу, а звідти – в Озівське море. А те поле, на якому слобожани косили запахущу траву, якраз в пору сінокосу укривається червоно-ліловими квітками. Знаєте, як їх називають? Косарики! Лист у них як гостре лезо коси-литовки, а квітки – немов згустки крові полеглих косарів” [2, с. 37 – 38].

В основу рослинного паралелізму записаних флоронімічних легенд та переказів покладено принцип вільних поетичних асоціацій, символіку яких іноді підміняла реальна побутова дійсності, що відображала контекст єдності буття особистості й буття світу. Культ дерев, рослин мав тісний зв'язок з душами померлих пращурів. Значущість вікового діалогу трансформовано в образах вишні, яблуні, саду, городу, гаю, яблуневого цвіту, столітнього дубу, стрункого осокору, журливої верби, куща калини, гіркого степового полину, запашної медуниці, Петрова батога, бешкетного соняшника, толерантного подорожника, витривалої бузини, які викарбовують незвичайний образ побудови Всесвіту. Скажімо, переказ „Миколайчики” презентує ієрархію родоводу, який є основою життя осілих степовиків. Смерть як біологічну категорію у фольклорі трансформовано в категорію духовну, душа не зникає, а народжується в іншому тілі й стежить за нащадками, оберігає, попереджає та продовжує жити з ними, звідти й віра в рід, який неможливо знищити.

„Яких тільки трав не буває у нашому степу! Одні змінюють інші, – і так аж до глибокої осені. А назви які! Тут тобі бабині зуби і божі ручки, воронець і громовик, доля й зрадзілля, іванок і комонник, люльник і медяник, проскурняк і шандра, – і ще безліч бозна якого зела! Одні з них привертають до себе увагу яскравими квітками, інші – незвичайною формою листка. Ще інші – своїм виглядом: от як, приміром, миколайчики сині.

Чому миколайчики? – адже це людське ім'я! Хочете дізнатися – слухайте! А було діло так. У кремезного, як дуб, козака Миколи росло аж десятеро синів-соколів. У селі їх звали миколайчиками, бо їх матуся кликала свого чоловіка не інакше, як „Миколайчику!” З чієсь легкої руки це пестливе звертання перекинулося і на синів. Народжувалися вони один за одним, а тому, коли йшли зграєю купатися на річку чи гратися в степ, на половецькі могили, завжди дотримувалися раз заведеного чину: попереду йшов старший, позаду найменший. Половецькі могили були їх улюбленим місцем розваг: безмір простору, воля, спів жайвора у бездонному небі. Тільки якби ж знала доросла Миколайчиха, що станеться біля тих могил, зроду б не дозволила дітям ходити в степ!

Коли бавляться діти, то забувають про все на світі. Забули вони й того разу про неньчину засторогу: ховатися скоріш у балку, як побачать татарських вершників. Не заховалися козацькі діти, бо не встигли. Накинули на них аркани жовтолиці зайди, пов'язали рученьки сиром'ятими ременями й погнали в ординську неволю. Діти почали плакати й кричати, а ординці заткнули роти їм кляпами. Стали хлопці ногами опиратися об рідну землю – били боляче їх по литках батогоми. Пропали діти у синьому смерку степу, як і не було. З розпуки Миколайчиха наклала на себе руки, а степ збагатився ще однією рослиною – миколайчиками. Вони чіпкі, як ніжки козачих дітей, що з останніх сил чіплялися за рідну землю, і колючі, як їхні найжачені проти ординців душі” [2, с. 39 – 40].

Персоніфікацію або паралелізм покладено майже в усі ботаноморфні легенди про походження назв рослин. Особливого значення у фольклорі набуває народна семантика рослин, пов'язана з їхніми лікарськими або магічними властивостями. Ключовим у трактуванні цієї категорії рослинної символіки виступає образ трави-зілля. Переказ „Іван-чай” є яскравою тому ілюстрацією: „Виявляється, степові вітри уміють розмовляти й багато дечого можуть розказати. Особливо ті, що дмуть ранньою весною зі сторони Озівського моря і носять у народі назву низового. Одного разу вони принесли таку оповідь.

Давним-давно, ще тоді, коли на наших землях панувало Запоріжжя, у гирлі Миюсу, там, де він переходить у Лиман, поселився козак Іван. Займався він ловлею риби, плів з верболозу верши, показував шлях проїжджим купцям, був неперевершеним травознаєм. Ні дітей, ні дружини він не мав: молодість і зрілі літа віддав лицарській звитязі, а старість вирішив провести в самоті і спокої. Кочові ногайці знали його землянку, нерідко заїжджали сюди за цілющими травами, а тому не чіпали Івана. Не мав він клопоту й від іншого люду, бо один лише його вигляд (лице його було посмуговане шаблюками) відштовхував від себе. Але ті, хто близько сходилися з ним, відзначали його добру душу й щире серце.

Так було й цього разу. Заїжджим купцям Іван приніс риби й заварив пахуче зілля. Гостей вразила не риба (вони й не таку бачили), а духмяний напій, у якому, здається, були ввібрані усі пахоці довоколишнього степу. А в його шумовинні гостям вчувалося плюскотіння недалекого моря.

– Як же зवेश ти цю рослину? – спитали гості.

– А ніяк. Ще не придумав назви! – посміхнувся посмугованим лицем Іван. – Ну, тоді хай буде Іванів чай! – порадили гості.

– Хай! – відповів Іван і по хвильці спитав, – а що воно таке чай?

– Це така заморська рослинка, яку, як поп'єш, то відразу відчуєш бадьорість і снагу. А заварюють її гарячим окропом, – почув у відповідь.

– Та вона й ця наша травиця, не згірша заморської: і сил додає, і рани добре гоїть, і безсоння відганяє, – прорік козак.

– Згода! – відповіли гості й почали збиратися в далеку дорогу.

Невдовзі за ними лише курився шлях. А висока, червоно-пурпурова травиця з тих пір прибрала собі назву Іван – чай” [2, с. 40 – 41].

Отже, флоронімічна міфологізація дійсності в презентованих зразках неказкового епосу, записаного на початку ХХІ століття на території Донбасу, має світотворний, світопізнавальний, філософський характер, що стверджує вищий рівень засвоєння народнопоетичних традицій як системи

морально-естетичних цінностей і міфокультурного спадку попередніх поколінь. Сподіваємось, що наша розвідка спровокує і фольклористичні літературознавчі дослідження в ракурсі конфлікту екології регіональних культур східних районів України, дасть обґрунтування багатьом чинникам геополітичного устрою цих земель.

Література

1. **Дмитренко М.** Український фольклор і глобалізація: проблеми збереження генетичного коду / М. Дмитренко // Фольклористичні зошити : зб. наук. пр. – Вип. 10. – Луцьк, 2007. – С. 3 – 10. 2. **Обрії сучасного** фольклору Луганщини : хрестоматія для студ. філол. фак., спец. „Українська мова і література” вищ. навч. закл. / О. В. Скиба, С. А. Негодяєва, Н. М. Філоненко ; худож.-оформл. С. Ю. Копил. – Луганськ, 2011. – 54 с.

Т. С. Пінчук

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

СОЛЯРНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА НИЗОВОГО

Солярні мотиви мають міцне підґрунтя в українській літературі. Міфологема сонця інтерпретується у творах Б.-І. Антонича, В. Винниченка, І. Драча, М. Коцюбинського, П. Тичини та ін.

У міфології давніх слов'ян сонце поставало в образі Дажбога: *„Це Дажбог – бог Сонця, денного світла та добра... Цей світлий бог навчив людей сіяти жито, пшеницю та інші злаки, вирощувати хліб...”* [2, с. 48].

Для українського народу землеробство справдана було основним традиційним видом діяльності, а сонце, відповідно, – запорукою гарного врожаю. Серед дитячого фольклору наявні заклички та примовки, присвячені сонцю: *„Сонечко, сонечко”, „Вийди, вийди сонечко”, „Вигрій, вигрій сонечко”, „Прийди, прийди сонечко”* [1] та ін.

До художнього переосмислення образу сонця звертався й український поет І. Низовий. У своїх творах автор неодноразово

зазначає, що сонце – це джерело не тільки родючості, а й життя загалом, зокрема життя та духовної наснаги людини: „Сходить сонце – жити починаю / Віршем, / З неба посланим / Мені” („Віршами живу...”) [7, с. 67]; „Господь мене почув / І викотив на обрій... / Гостинець-сонце... / Спасибі, Боже! Сонце допоможе / В душі порядок добрий навести...” („Господь мене почув...”) [17, с. 9]; „Померкло сонце й звузився мій світ, / Обліг туман стежки мої безлюдні / І мертва тиша пронизала будні / Уперше за останні кілька літ” („Пам’яті Шурика”) [12, с. 37]; „Сонце пасхальне мій день розвиднює: / Жити хочеться!” („Рожево-блакитна пелюшка обрію...”) [14, с. 4].

Поезія „Почнімо з сонця – так буде краще...” чи не найкраще розкриває особливості солярних мотивів у ліриці автора. Сонце в ній постає як джерело життєдайної енергії, надії, добра, удачі, дороговказ на життєвому шляху людини: „Почнімо з сонця – так буде краще: / Всі гострі грані проміння згладить, / І стане ясно, що не пропаде / Життя під сонцем, / І що не зрадить / Тебе надія, / І що поглядить / Тебе удача, / Зведе нінащо / Твої печалі / Й добра нарадить, / І не залишить напризволяще / Тебе в цім світі, / Де зло провадить, / Унепрохідні заводить хаці... / Почнімо з сонця – так буде краще, А краще жити нам не завадить!” [6, с. 36].

Як зазначав у своєму дослідженні Ю. Ковалів: „Плюралістичне світобачення зумовило синтез, взаємовіддзеркалення язичництва та християнства в українській душі” [3, с. 139]. Ця думка висвітлена у мініатюрах І. Низового „Пелюстки слів”: „Сходить за Станицею Луганською, / На межі, непізнано чуже, / Сонце – / Християнське чи поганське. / День який під сонцем заірже?” [22, с. 52].

У деяких поезіях І. Низового солярні мотиви змальовані в річищі космоцентризму: „Життя – галактика, / і я у ній дробинка, / яка відрикошетіла від сонця / і загубилась в молоці космічнім, / не досягнувши власної мети” („Життя – галактика...”) [16, с. 30 – 31]; „Сам Ваньком залишусь / Доки й сонця-світу” („Залишаю славу...”) [15, с. 63].

Автор уводить у поетичний текст солярні мотиви за допомогою різних засобів художньої виразності:

- порівняння: „Сходить слово на аркуші. / Ніби сонце на пружі” („Зорі стукають в шиби...”) [19, с. 15]; „І сонце, мов човен, пливе / По блакитному плесу” („Трилисник”) [13, с. 46]; „Я тільки посміюсь, / Мов сонце в час відлиги” („Відтоді, як сміюсь...”) [4];

- метафори: „І вечірнє сонце в даль імлісту / По чистовині іще пливе” („Пролог до осені”) [18, с. 61]; „Й тихо котиться сонце / За останню в житті моїм грань” („Я прогавив ту ніч...”) [4]; „...Сонце звідусіль / Хвилево пролилося!” („В мініорі тихого дощу вщухає біль...”) [5, с. 124]; „По чистій первісній росі / Променем сонця / Дописую днів своїх повість” („Мав би радіти...”) [9, с. 89]; „І все ж панують злагода і згода / В душі, де сонце істини зійшло...” („Жовтень у Києві”) [4]; „...Там сонце пасуть у траві / нащадки мої, Низові...” („Епітафія”) [20, с. 87]; „Ввімкнули сонце, слава Богу!” („Ввімкнули сонце, слава Богу!...”) [10, с. 147]; „Мовчить скукожена душа / в фізичній оболонці, / вона також не поспіша / скупатися у сонці” („Весна затримується десь...”) [Там сам о, с. 148];

- уособлення: „Сонце доцілює сивини / Над моїм чолом...” („Епілог”) [15, с. 70]; „Ознака миру – не зника – / Спокійне сонце” („Таке замирення в природі...”) [13, с. 5]; „Заглянуло сонце в квартиру, / Крізь плач усміхнулось: пробач / За смуток осінній...” („Спасибі за посмішку щиру...”) [4].

Цікавими є okazіоналізми автора, утворені від лексеми „сонце”: „Достигле яблуко аж сяє... / **Сонцєналивне** і тремке” („В осінньому саду”) [21, с. 55]; „Читайте про троянди й виноград / При світлі **сонцєвидого** ранета” [Там само, с. 60]; „Хвилесплески, **сонцєбризки**, / Всенебєсне, всєземне / Поєдналися в цій мові” („Рідна мова”) [12, с. 45]; „А зілля / В **сонцєстронці** згора?!” („На згвалтовану природу...”) [8, с. 29]; „...Однак дороги іншої немає, / де овид котить **сонцєогірок**” („Пролог”) [10, с. 128 – 129]; „В **осонцєній** росі / співіснували з птахами й звірми...” („Я був ніхто й ніщо. А відтепер...”) [11, с. 310]; „...Як під **осонцєним** дощем /

ростуть і квіти, й діти” („Пожити б трішечки іще...”) [Там само, с 306 – 307].

Отже, завдяки багатству засобів художньої виразності та власне авторських неологізмів, незвичайній ідейно-змістовій наповненості міфологема сонця в солярних мотивах ідіостилю І. Низового набуває яскравого, неповторного забарвлення.

Література

1. **Заклинання сонечка.** Берегиня роду / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bereginya.svit.in.ua/virshi/zaklykannia_sonechko.php
2. **Киреевский И. Р.** Мифы древних славян / И. Р. Киреевский. – Харьков ; Белгород : КСД, 2010. – 240 с.
3. **Ковалів Ю.** Міфемні коди поетичного мовлення Б.-І. Антонича / Ю. Ковалів // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 38. – С. 136 – 140.
4. **Низовий І.** Відтоді, як сміюсь... „Поетичні майстерні” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php>;
5. **Низовий І. Д.** В раю, скраечку / І. Д. Низовий. – Луганськ : Укрроспромаш, 2001. – 180 с.
6. **Низовий І. Д.** Жура за журавлями / І. Д. Низовий. – Луганськ: Глобус, 2003. – 100 с.
7. **Низовий І. Д.** Збудило опівночі серце / І. Д. Низовий. – Луганськ : Осирис, 1998. – 84 с.
8. **Низовий І. Д.** Зливодиво / І. Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2003. – 68 с.
9. **Низовий І. Д.** Кураїна / І. Д. Низовий. – Луганськ : Луга-принт, 2004. – 116 с.
10. **Низовий І. Д.** Лелечі клетоти в тумані / І. Д. Низовий. – Луганськ : ТОВ „Віртуальна реальність”, 2010. – 264 с.
11. **Низовий І. Д.** Найвище право – жить відверто / І. Д. Низовий. – Луганськ : ЧП Сувальдо В. Р., 2010. – 328 с.
12. **Низовий І. Д.** Несправжня пектораль / І. Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2003. – 256 с.
13. **Низовий І. Д.** Осяяння осінню / І. Д. Низовий. – Луганськ : Осирис, 1997. – 88 с.
14. **Низовий І. Д.** Отак і живу / І. Д. Низовий. – Луганськ : Лугапринт, 2005. – 40 с.
15. **Низовий І. Д.** Передсвітень / І. Д. Низовий. – Луганськ : ПП Котова О. В., 2003. – 76 с.
16. **Низовий І. Д.** Під жайворами, під журавлями / І. Д. Низовий. – Луганськ : ЧП Сувальдо В. Р., 2010. – 120 с.
17. **Низовий І. Д.** Побудь зі мною / І. Д. Низовий. – Луганськ : Шлях, 1998. – 64 с.
18. **Низовий І. Д.** Пора косовиці /

І. Д. Низовий. – Луганськ : Рад. письменник, 1990. – 102 с.
19. **Низовий І. Д.** Рівнодення / І. Д. Низовий. – К. : Рад. письменник, 1982. – 64 с. 20. **Низовий І. Д.** Самопізнання / І. Д. Низовий. – Луганськ : ПП Афанасьєва В. І., 2006. – 100 с.
21. **Низовий І. Д.** Стебло/ І. Д. Низовий. – К. : Молодь, 1977. – 64 с. 22. **Низовий І. Д.** Тихоплесо-часоплин / І. Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2001. – 60 с.

Владислав Радченко

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

СВОЄРІДНІСТЬ ЗМАЛЮВАННЯ ПЕЙЗАЖУ У ТВОРАХ М. КОЦЮБІНСЬКОГО

Художні твори про природу, як і твори про життя й діяльність людей, покликані навчати й виховувати читача, розвивати різнокольорове відчуття світу, уміння спостерігати природу, милуватися не тільки краєвидами, а й бачити деталі, помічати красу у звичайному, прищеплювати любов до рідної землі, до нашої Батьківщини, до того, що є прекрасного в незайманій природі і що створює людина своєю працею.

Великий майстер художнього слова Михайло Коцюбинський тонко відчував природу й ніколи не втомлювався вбирати в себе її красу, мав надзвичайно великі знання з ботаніки.

М. Коцюбинський вивчав фарби й кольори, оскільки вважав, що письменникові, як і художникові, ці знання потрібні для того, щоб розбиратися в кольоровій стихії світу. Фарби повинні приходити на допомогу слову. Любов письменника до малювання свідчить про його живописне бачення світу, вона цілком пояснює, чому в пейзажах письменника переважають зорові, кольорові образи.

Пейзажні твори М. Коцюбинського мають навчально-виховне значення для читача, вони написані великим художником слова. Саме описи у творах письменника відіграють важливі функції в змалюванні героїв твору: розкривають душевний стан, настрої, готують читача до якоїсь події чи відповідального моменту.

В оповіданні „Ялинка” зображено драматичний епізод з життя бідної селянської родини напередодні Нового року. Нестатки змушують батька продати панам струнке зелене деревце, яке було втіхою й радістю його сина Василька. Любов хлопчика до природи, його вразливість виявляються, коли він бачить, як батько рубає ялинку: *„Як він рубає, а ялинка тремтіла, як в пропасниці. Василькові здавалось, що вона от-от застогне”* [1, с. 427]. Спостережливість, увага Василька до навколишнього світу, його сміливість, кмітливість розкриваються тоді, коли він заблуdivся. Не розгубився він і тоді, коли побачив, як вовчі очі вогником блимають під лісом, а чимдуж погнав *„по дорозі назустріч холодному вітрові”* [Там само, с. 428].

У другому розділі оповідання крізь призму сприйняття хлопчика змальовано картини зимової природи, що відіграють важливі функції пейзажу у творі: вітер, хмари, завірюха, засніжений ліс. Природу зображено в рухові, змінах, вона – це ті обставини, у яких проходять події та психологічний супровід до переживань героя.

Спочатку, коли Василько тільки виїхав з дому, *„новівав холодний вітерець”*, потім *„вітер гучав межі деревами”*, далі *„бурхав холодний вітер, ішов сніг”*, пізно ввечері, коли заблуdivся *„йому було холодно і страшно”*, *„навкруги вила хуртовина, бурхав холодний вітер та крутив снігом”* [Там само].

Такі ж зміни відбуваються і з хмарами, снігом, полем. На початку подорожі Василька поле *„вкрите снігом, мов білою скатеркою. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами”* [Там само]. У лісі хлопчик помічає дуби. Якщо спочатку *„Здорові, кострубаті дуби грізно стояли в снігових заметах; їм було байдуже, що бурхав холодний вітер, ішов сніг...”* [Там само], то пізніше, коли Василько зрозумів, що заблуdivся, *„здорові дуби стояли в лісі, мов страховища, і звідусюди простягали до нього цупкі чорні гілки. Василькові здалося, що то мерці, закутані білим покривалом, простягають до його свої руки”* [Там само, с. 429].

Відомо, що „безлюдні” описи, пейзажні картини читач сприймає важче, ніж твори з сюжетом, героями, подіями. Пейзажі М. Коцюбинського оживляються описами дерев, рослин, тварин, вони викликають у читача велике зацікавлення.

„Ранок у лісі” – це ліричний етюд, який відтворює красу природи, гідну найвищого поетичного співу. У цій картині про природу М. Коцюбинський не зображує людей, але вона промовляє до читача, як промовляють до наших сердець картини видатних художників-імпресіоністів.

У пейзажі „Ранок у лісі” автор змальовує ліс улітку. Про це свідчать образні деталі: дерева „*рясно вкриті краплистою росою*”, „*зашепотіли збуджені листочки*”, „*море лісових згуків*” [2, с. 227]. Особливої художньої виразності й мальовничості письменник досягає, надаючи лісові властивостей живих істот. Ліс, небо, сонце показані в русі, у дії, як живі істоти. Ліс спочатку дримає, потім він стрепенувся і заграв; збуджені листочки оповідають сни свої. А сонячне проміння, яке ринуло з неба, порівнюється з руками: „*Мов руки, простяглось до лісу, обняло його*” [Там само].

„Ранок у лісі” – динамічна картина пробудження лісу, тих змін, які відбуваються в його барвах, звуках, рухах. Поступово пробуджуються в лісі пташки, комахи, звірі. Спочатку лиш де-не-де прокинеться пташка, „*непевним голосом обізветься зі свого затишку*” [Там само, с. 226]. У пейзажі природу змальовано в часовій послідовності.

Автор розкриває уявну боротьбу між ніччю і днем, усе це передає протиставленням: ліс дримає – небо міниться, а також – ліс дримає – ліс стрепенувся. Отже, для зображення поступових змін у природі М. Коцюбинський використовує слова з протилежним значенням, повторенням одних і тих слів та висловів для того, щоб підкреслити красу й багатство пейзажів рідного краю, показати душу природи, як живої істоти.

Пейзажні описи допомагають збагнути внутрішній світ ліричного героя, глибше розкрити його характер, душевний стан і його почуття. Словесний пейзаж М. Коцюбинського вимальовує в уяві читача надзвичайно барвисті картини природи, які не залишають нікого байдужим.

Пройнята великою любов'ю до життя й людини творчість М. Коцюбинського стала окрасою й гордістю українського письменства. У ній гармонійно злилося національне із загальнолюдським. Письменницьке око пильно відстежувало й побутові явища тогочасної дійсності, і глибокі розколини у свідомості українського селянина, і сердечні стосунки між людьми. Усе це письменник уміло прикрашав мальовничими пейзажами своєї Батьківщини.

М. Коцюбинський дав українській літературі якісно нові твори малих жанрів – психологічні новели в імпресіоністичному дусі. Нових рис набуває і поетика автора, і суто імпресіоністичні художні засоби – світлотінь, колір, вібрація. Письменник майже з науковою точністю відтворює в новелах за допомогою художніх засобів кризову ситуацію в житті особистості – від граничної напруженості до рівноваги. Поперемінні мазки світлого й темного, чергування сонця й хмар у читацькому сприйнятті створюють неоднозначну картину довкілля. Саме на лоні природи у творах письменника відновлено рівновагу й гармонію зі світом.

Загалом елементи імпресіонізму у творчому доробку М. Коцюбинського розширювали діапазони художніх пошуків, сприяли глибшому висвітленню внутрішнього, підсвідомого стану героїв, найтонших порухів їхньої душі. Твори письменника й сьогодні вражають читача красою й силою художнього слова.

Література

1. **Антологія української літератури для дітей** у 3-х т. – Т. І. – К.: Веселка, 1984. – 675 с. 2. **Коцюбинський М. М.** Твори в 5-ти т. – Т. І. – К., 1947. – 524 с.

Д. Е. Смірнов

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

КОНЦЕПТИ ЖІНКА, МАТИР У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Тема трагізму жіночої долі посідає глобальне місце у творчості генія українського народу, пророка Тараса

Шевченка. Упродовж свого життя він створив безліч досконалих жіночих образів, розкривши незвідані духовні грані величної душі жінки. Говорячи про жіночий образ у творчості Великого Кобзаря, І. Франко зазначає: „Кобзар наш... лишив нам такий ясний та пориваючий ідеал жінки-громадянки, якого не писав ні один поет в світі і которого по ширині та по висоті основної думки <...> й перевищити годі і котрому не то в житті, але і в пісні дорівняти трудно лиш ідеал, до якого удається доходити людськості тільки в великих хвилях переломів всесвітньої боротьби добра із злом, доходити тільки в немногих благословенних одиницях” [4, с. 154].

Мета розвідки – визначити особливості художнього розкриття концептів *жінка*, *матір*, їх місце та роль у творчому доробку Т. Шевченка. Відзначимо, що дослідженню величезного творчого спадку Кобзаря присвятили свої наукові доробки вчені Ю. Барабаш, В. Бородин, І. Бойцун, Ю. Гончар, І. Дзюба, Є. Колесникова, В. Кравченко, О. Мамедова, Г. Неділько, Ю. Івакін, В. Пахаренко та ін.

Поняття *концепт* уживають у більшості гуманітарних наук: мовознавстві, літературознавстві, філософії, психології, культурології. Літературознавчий словник-довідник Р. Гром’яка подає таке тлумачення терміна: „Концепт (від лат. – складати, подавати) – формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті”. Витоки вчення про концепт прийнято пов’язувати із працями П. Абеляра.

Окреслимо коло сюжетів, у яких фігурують досліджувані концепти. Перш за все, це тема зведення селянської дівчини („Причинна”, „Катерина”, „Наймичка”, „Утоплена”). У творах „Думка”, „Марина”, „Утоплена” показано нещастя дівчини-сироти. На увагу заслуговують і твори, у яких яскраво змальовано концепт Божої Матері як втілення найвищої справедливості. Це „Марія” й „Неофіти”. Гармонійну красу жінки-матері поет втілює у творах „Слепая”, „Сова”, „Відьма”, „Княгиня”.

Аналізуючи твори Шевченка, можна відстежити, що жіночу долю того часу поет розглядав як лихо, трагедію,

спричинені свавіллям кріпосницького режиму. Жінка для автора є уособленням краси, живим символом України, а відтак, за особистим переконанням поета, не могла бути предметом наруги та страшних катувань з боку можновладців. Важливу роль цього концепту для митця підтверджують і дослідники його творчості, які стверджують, що саме слово „мати” в Шевченковій поезії вжито найчастіше, а тема жінки-матері є провідною у творчості митця. Так, дослідниця Є. Колесникова зазначає, слово „мати” в поета має триєдиний вимір: це і рідна ненька, і рідна земля, Україна, і Божа Мати як символ вищої справедливості [2, с. 10].

Образ жінки-кріпачки в Т. Шевченка асоціюється з трагічною долею його рідних жінок – матері та трьох сестер: Катрі, Ярини та Марії. У вірші „Якби ви знали, паничі...” поет, згадуючи матір, пише: *„Там неволя, / Робота тяжкая, ніколи / І помолитись не дають. / Там матір добрую мою, / Ще молодую, у могилу / Нужда та праця положила”* [5, с. 483]. У цій поезії Т. Шевченко згадує і про своїх сестер, які *„у наймах вирости чужії”* ... *„у наймах коси побіліють, / У наймах, сестри, й умре”* [Там само]. Неабияким трагізмом пройнята поема „Катерина”, у якій Кобзар зображує трагічну долю жінки-покритки – покинутої, обезчещеної, зневаженої та її дитини-безбатченка. Поему було написано, коли Т. Шевченкові було лише двадцять чотири роки, проте, незважаючи на досить юний вік, у творі відчутно руку вже досвідченого майстра слова й людини з достатнім життєвим досвідом. І. Франко, висловлюючись з приводу цієї поеми, писав, що Шевченко *„лишив нам такий високий пам’ятник своєї мислі свого слова, лишив нам такий ясний та пориваючий ідеал жінки і громадянки, якого не писав ні один інший поет у світі і котрого по ширині та висоті основної думки й перевищити неможливо...”* [4, с. 120]. Життєва доля селянської дівчини Катерини – не просто історія про розбите вщент кохання, покинуту напризволяще дівчину, це історія про справжню жінку-страдницю, в образі якої сконцентровано долі багатьох представниць жіноцтва тих часів. Поет співчуває нещасній дівчині, проте засуджує її легковажну довірливість, яка призвела

до страшних наслідків. Катерина щиро покохала москаля Івана, до останнього не могла повірити в його зраду: „*Любий мій Іване! / Серце моє коханеє! / Де ти так барився?*” / *Та до його... за стремена...*” [5, с. 40]. Усе своє ставлення до ситуації втілено в рядках: „*Кохайтеся, чорнобриві, / Та не з москалями, / Бо москалі – чужі люде, / Роблять лихо з вами*” [Там само, с. 29].

Абсолютною протилежністю Катерині є головна героїня поеми „Відьма” Лукія. Вона – типова героїня для творчості Кобзаря: знеславлена, нещасна, гнана всіма жінка. Обезчещена паном, який узяв її з собою в похід проти Туреччини, обстриг під хлопчика, покинув з близнятами в Молдавії, боса Лукія, до того ж, з двома дітьми, пішки повертається в Україну: „*В свитині латаній дрижала / Якась людина. На ногах / І на руках повиступала / Од стужі кров; аж струпом стала. / І довгі коси в реп'яхах / О поли бились в ковтунах*” [Там само, с. 280]. Навіть коли трагедія повторилася (пан обезчещує власну дочку і віддає сина в москалі), вона не зламалася, як це зробила б інша жінка, а гідно тримає життєвий удар, намагаючись віднайти щастя. Вустами Лукії Т. Шевченко хоче донести всім дівчатам істини, пророцтва, що живі донині: „*Дівчат научала, / Щоб з панами не кохались, / Людей не цурались. / — А то бог вас покарає, / А ще гірше люди; / Люди горді, неправедні, / Своім судом судять*” [Там само, с. 290].

Поема „Марія” – одна з найкращих у творчому доробку письменника. В її основу покладено біблійну історію життя Богородиці Марії, яка, як відомо, подарувала світові Ісуса Христа. Образ Марії Шевченко зображує у двох іпостасях: поперше, вона в нього – жінка, справжня матір, яка переймається та хвилюється за долю власного сина. З іншого боку, жінка бере на себе тяжкий тягар – „...виховати майбутнього пророка, сина апостола, який возвістив про прихід Месії на землю” [4, с. 153]: „*Не плачеш ти і не співаєш, / Гадаєш, думаєш-гадаєш, / Як його вчити, навести / На путь святий святого сина, / Як його од зол спасти? / Од бурь життєйських одвести?*” Саме Марія в „Кобзарі” Шевченка – це ідеал жінки-матері, а в самій поемі письменник „подвигом життя Богоматері ніби освячує

материнство взагалі й „незаконне” особливо (бо воно найстражденніше)” [5, с. 37].

Отже, концепти *жінка*, *мати* у творах Шевченка ототожнюють з Україною – наймилішою серцю поета землею. У жінці письменник бачив духовну красу, обожнював материнство. Він уславлює вірність і щирість, духовну міць жінки. „Семантика образу жінки в творчості Т. Шевченка багата й різноманітна, але завжди пов’язана з долею України, завжди формується на межі божественного й кривдного...” [3, с. 1]. Жіноцтво, за переконанням письменника, відіграє важливу роль у спасінні всього людства від зла й нелюбові.

Література

1. **Бикова Т.** Від місцевого до універсального: парадигма величі жінки-матері („Марія” Т. Шевченка і „Марія” В. Стефаника) / Т. Бикова // Шевченкознавчі студії. – К. : ВПЦ „Київ. ун-т”, 2013. – Вип. 16. – С. 151 – 160.
2. **Колесникова Є.** Слово „мати” в поезії Кобзаря / Є. Колесникова // Дивослово. – 1995. – № 5 – 6. – С. 9 – 11.
3. **Сьомак Н.** Тема гендерного насильства у поетичній творчості Т. Г. Шевченка / Н. Сьомак // Студентська наукова творчість : зб. матеріалів / за ред. П. В. Білоуса. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 105 – 113.
4. **Франко І.** Жінчина-мати у поемах Шевченка / І. Франко // Зібрання творів : у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876 – 1885). – С. 153 – 154.
5. **Шевченко Т. Г.** Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : Вид-во „Дніпро”, 1985. – 624 с.

Трибуна Молодих

Єлизавета Безпала

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

МУДРІСТЬ ПЕРЕМОЖЕ

Ми живемо у складному, суперечливому, інколи жорстокому й агресивному світі. Але цей світ має й інший бік – невимовно красивий, багатий, з неповторною природою: із високими горами й квітучими полонинами; із глибокими морями й повноводними ріками; із безмежними українськими степами. А головне – із талановитими мудрими людьми, які мають багатий і різноманітний внутрішній світ, власну позицію, життєвий досвід.

Світ – це ми. І нам, молодим, його примножувати та збагачувати. Бо від нашої наполегливості, активності, креативного бачення, професійного зростання залежатиме майбутнє країни. Як мовить латинське прислів'я: якщо хочеш зрушити світ – зруш себе. Дійсно, щоб зрозуміти своє внутрішнє „я”, реально оцінити свої можливості, ми шукаємо відповіді на питання: Хто ми є? Чи можемо ми змінити світ на краще? Найскладніше – це навчитися слухати й розуміти себе та свої думки. Як говорив Сенека: „Сильніший за всіх той, хто володіє собою”.

Наше завдання: здобувати освіту, знаходити правильні конструктивні рішення, розширювати свій творчий потенціал; приносити радість іншим, відчувати свою професійну самодостатність; любити людей, свою маленьку батьківщину, бути гордими за свою країну.

*Ми всі великій мудрості підвладні,
І це усе несемо крізь віки,
І в сьогодні на пасемо задніх
Й не розпорошуєм на „ні” свої думки.*

*Ми розумієм терміни сучасні,
Ми розумієм світ із соцмереж.
Йї історії колеса вниз не тягнуть,
Ми на поверхні бовтаємось десь.*

*Не всі збираються нового дізнаватись,
Гадають, що розумні вже і так,
Йї на інших косим оком поглядають,
І їх вважають за якихсь невдах.*

*Але одні все руки вгору тягнуть,
А інші – кнопку тиснуть, що є сил,
А треті... треті, що робить, не тямлять,
Зневіра й розпач...й світ уже не мил.*

*А сутність в тім, що нами править світ,
А світ – це ми.*

*І коло це кінця не може мати,
Та мудрість переможе – вірим ми,
І птаха щастя зможем ми піймати.*

Марія Гунда, Н. А. Щекатунова

(Теплівська ЗОШ І – III ступенів)

ЖАРГОН НАШ СОЛОВ'ІНИЙ...

*На все впливає мови чистота;
Зір глибшає , і крацають уста,
Стає точнішим слух , а думка лється.
Як вітром розколихані жита.*

Д. Павличко

Лексика – це сукупність слів певної мови, її окремих сфер чи діалектів [1, с. 81]. М. Грачов поділяє всю лексику на літературну й нелітературну. До літературної лексики відносять книжні слова, стандартні розмовні слова, нейтральні слова. Цю лексику вживають у літературі або в усному офіційному мовленні. Також існує нелітературна лексика, яку поділяють на професіоналізми, вульгаризми, жаргонізми, аргю та сленг.

Жаргон/жаргон [Там само, с. 79] (фр. *Jargon* – „незрозуміла мова”; „безглуздя,; „гелготання”) – соціолект (один з різновидів соціальних діалектів), який відрізняється від літературної мови використанням специфічної, експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, а також фразеології, часом особливостями вимови.

Жаргон виникає серед груп носіїв мови, об'єднаних спільністю професійних інтересів (медиків, комп'ютерників, викладачів), однаковими захопленнями (жаргон мисливців, філателістів, рибалок), тривалим перебуванням у певному середовищі (військова служба, навчання).

Жаргонізмами називають слова, уживання яких обмежене нормами спілкування, прийнятими в певному соціальному середовищі. З цієї причини жаргонізми ще називають соціальними діалектизмами. Жаргонізми – це переважно такі специфічні, емоційно забарвлені назви понять і предметів, які мають нормативні відповідники в літературній мові та, відступаючи від неї, надають процесу спілкування атмосфери невимушеності, іронічності, фамільярності тощо.

Ставлення до жаргону різне. Хтось відносить їх до паразитарних видів лексики, які засмічують мовлення. Інші наголошують на тому, що властиві сленгові й жаргонові образність та емоційність збагачують мову експресивними засобами, що в розвитку мови є позитивною тенденцією. „Психологічною основою появи жаргонізмів є прагнення носіїв мови бути дотепними, це результат властивого людям бажання, порозважатися. Жаргон – суспільна забава. Мовна гра, підпорядкована бажанню підсилити експресію” [3, с. 112]. „У певних групах носіїв мови є бажання бути дотепними, прагнення вразити співрозмовників свіжістю та яскравістю висловлення, виявити зневагу або байдужість до предмета висловлення, уникнути звичних, затертих слів і виразів”, – стверджує К. Городенська.

Цікавими є молодіжні жаргони, характерні для мовлення осіб до 35 років. Під терміном „молодіжний жаргон” ми розуміємо особливий мовний субкод, що характеризується використанням ненормативних, часто стилістично знижених,

лексико-фразеологічних одиниць, які виконують оцінну, евфемістичну й номінативну функцію і використовуються в невимушеному спілкуванні молоддю.

Загальномолодіжний жаргон – це частина молодіжного жаргону, яка номінує максимально актуальні для молодих людей реалії, його розуміють і вживають усі соціально-вікові групи молоді, наприклад, школярі: *учила* (учителька), *аяска*, *гальорка*, *камчатка* (остання парта), *домашка*, *дeze* (домашнє завдання), *шпора* (шпаргалка), *диктейшн* (від англ. *Dictation* – диктант), *інгліш* (від англ. *English* – англійська мова як навчальний предмет), *фізра* (фізкультура), *ботанік*, *батальйон* (відмінник), *Гаррі Поттер* (здібний учень), *класна*, *класуха* (скорочене від „класний керівник”).

Специфіка молодіжного жаргону полягає в тому, він відображає зміни в нашому житті. Це своєрідний „полігон” для випробування новотворів. Молодіжний жаргон виконує функцію своєрідного „лакмусового папірця” для новотворів. Щодо негативного впливу жаргонізмів, то вони „засмічують” нашу мову [2, с. 29].

Мовна культура кожного з нас – це дзеркало нашої духовної культури.

Література

1. **Грачев М. А.** Арготизмы в молодёжном жаргоне / М. А. Грачев // Рус. яз. в шк. – 1996. – № 1. – С. 78 – 85.
2. **Єрмоленко С.** Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко, Л. Мацько // Дивослово. – 1995 – № 2. – С. 29.
3. **Пономарів О. Д.** Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2000. – 248 с.

Вікторія Дробот
(Красноріченська ЗОШ
Кремінської районної ради Луганської області)
МОВНИЙ ПОРТРЕТ
(українсько-російський білінгвізм)

Двомовність – як роздвоєне жало...

Ліна Костенко

Дуже багато написано та сказано про українську мову, про її красу й співучість, про її величезне значення для нашого народу. Проте так склалися історичні умови, що чи не всі українці так чи інакше стикалися з надзвичайно актуальним питанням для України, а саме – із двомовністю.

Двомовність (білінгвізм) – досить поширене явище в багатьох країнах світу. Воно полягає в масовому використанні двох мов у процесі щоденного спілкування, коли людина вимушена переходити з мови на мову залежно від того, де й з ким вона спілкується. Немає сумніву в тому, що володіння двома або кількома мовами збагачує людину додатковими знаннями інших культур і можливістю вільно спілкуватися з іноземцями. Але коли білінгвізм набуває тотального поширення, він несе національній спільноті загрозу, оскільки руйнує основи її духовної своєрідності.

Не винятком є і Луганщина. Досліджуючи мовне середовище нашого селища, ми зрозуміли, що мешканці не переймаються тим, як говорять. Головне – вони розуміють одне одного. Під час розмови часто можна почути таке: *буду коротким* – замість *говоритиму стисло*; *попередити хворобу*, а треба говорити *запобігти хворобі*; *самий умний* – найрозумніший; *у найближчий час* – найближчим часом; *заказувати* – замовляти; *єдинодушно* – одноставно; *в певній мірі* – певною мірою; *уїхати* – поїхати; *міроприємства* – заходи; *бивша* – колишня. Таких прикладів можна навести безліч. Часто чуємо слова, яких не знайдеш у жодному словнику, а краснорічцям вони знайомі, наприклад: *стулка (стілець) скіки* (скільки), *пашлі* (пішли), *время* (час), *міні* (мені), *нравця* (подобається), *канєшно* (звичайно).

Вплив російської мови помічено також у вживанні роду й числа іменників за російським зразком: *біль стає все більш відчутнішою* (біль стає дедалі відчутнішим), неправильне використання прийменникових конструкцій: *оцінки по предметах* (з предметів), *працюють по спеціальностям* (за спеціальностями), *на Україну* (в Україну). Трапляються й лексичні помилки: *вона походила на маму* (була схожа), *пристрасті накаляються* (вирують), *на протязі* (протягом), *підписка* (передплата), *поступок* (вчинок).

Досліджуючи проблему мовно-культурної атмосфери серед школярів старшого віку, їхнє суперечливе ставлення до державної мови, сприйняття її статусу, а також домінування російської мови над українською, хотілось дізнатися про рівень знання рідної мови, як часто школярі використовують ці знання на практиці. Під час опитування старшокласників виявилось, що 75% вважають українську мову престижною. 12% з цим не погодилися. Не визначилися зі своїми поглядами 13%. Школярі не піддають сумніву необхідність доброго володіння українською мовою. Про це повідомили 98% учасників опитування на противагу обов'язковості володіти російською – 2%.

Отже, детальний аналіз результатів анкетування учнів старших класів продемонстрував, що переважна більшість розуміють необхідність вивчати державну мову та добре володіти нею.

Рівень володіння словом визначає рівень освіченості й загальної культури. Сьогодні є надія на зростання рівня престижності рідної мови серед українців. Це стосується й Луганщини. Мова – інтелектуальний портрет людини. Не забуваймо про це! І якщо зовнішній портрет можна змінити, то з мовним – набагато складніше. Ознаками освіченості, інтелігентності мають стати досконале володіння державною мовою й висока культура спілкування.

Олексій Калінін, Н. А. Щекатунова
(Теплівська ЗОШ I – III ступенів)
ГРА СЛОВОМ

*Тисячолітню спадщину, скарбницю,-
Нам мову треба берегти, немов зіницю,
Війну оголосімо мовним бур'янам,
Інакше внуки не пробачать нам.*

О. Захаров

Слово „сленг” походить від англійського *slang* – жаргон. Це явище хоч і називають „молодіжним”, однак його не можна обмежити ні віком, ні соціальним середовищем застосування, оскільки сленгом спілкуються практично всі категорії людей на планеті.

Мета статті – виявити, що входить до поняття молодіжний сленг, установити позитивні й негативні сторони цього явища, з’ясувати, чи є він корисним, чи суспільно небезпечним.

Сучасний сленг молоді дивує своєю поширеністю й популярністю в різних галузях життєдіяльності. Але найбільше він трапляється в мові підлітків. Шкільний або, по-іншому, підлітковий сленг, можна почути в будь-якому місці, де є молодь. Він містить величезну кількість словотворів, наприклад: *врубитись*, *вдулитись* – зрозуміти, *шпора* – шпарталка, *пацан* – хлопець, чоловік, *профі* – професіонал, *висіти*, *зависати* – перебувати в певному місці протягом невизначеного часу, *депресняк* – стан депресії, *лажа* – неприємність, невдача.

Шкільний сленг активно поповнюється за рахунок стійких словосполучень на позначення реалій шкільного життя: *страшний суд* – батьківські збори; *камера катування* – відповідь біля дошки; *книга скарг* – щоденник; *герой нашого часу* – двійчник; *без вини винуватий* – черговий; *повне зібрання помилок* – диктант; *записки божевільного* – твір; *будинок відпочинку* – остання парта; *служба спасіння* – шпарталка.

Слова з молодіжного сленгу є часто скороченими варіантами звичайного слова або навіть фрази. Словник молоді в основному становить слова й фрази, запозичені з іноземних мов: *хайп* – ажіотаж, шумиха навколо будь-чого, *воркаут* –

вуличний спорт, *вейпер* – людина, яка курить електронну цигарку. Такого поширення іноземна мова в українському варіанті досягла завдяки повсюдному її використанню.

Молодіжний сленг, приклади слів якого наведено нижче, поповнюється з кожним роком, оскільки найоб'ємніший збірник „зіпсованих” слів – це сленг молоді, наприклад: *красава* – молодець; *рубати бабло*, *зловити куш* – заробити; *чухнул* – зрозумів; *змотатися* – збігати за чимось; *дід* – тато, батько; *бро* – брат, ровесник; *шнурки*, *родоки*, *предки* – батьки; *халява* – безкоштовно; *халтура* – безвідповідально; *попадос* – неприємна ситуація; *присобачити*, *прилопатити* – приєднати [1].

Молодіжний сленг є досить популярним у мовленні молодіжних ЗМІ, які використовують його для „наближення” до читача. Специфічною рисою сленгової лексики є її стрімкий розвиток та змінність, що спричиняє швидке „старіння” інформації. Така різноманітність викликана насамперед тим, що підлітки прагнуть вирізнитися і як окрема суспільна група, і як особистості, це зокрема досягається і за допомогою мовно-виражальних засобів.

Пласт сленгової молодіжної лексики великою мірою становлять новоутворення (неологізми), які формуються й змінюються разом зі змінами в суспільстві. На думку дослідниці Л. Ставицької, „сучасний молодіжний сленг є ніби посередником між інтержаргоном та мовною практикою народу, розмовно-побутовою мовою широких верств населення, яка послуговувалась і завжди послуговуватиметься здатністю української мови до продукування стилістично знижених, іронічних, гротескних лексичних засобів, що в сучасних умовах демократизації стилів спілкування є адекватними жаргонним і сленговим номінаціям” [2, с. 23].

Чому ж наша українська молодь використовує сленг? Можна виділити кілька причин. Часто в спілкуванні молодь вживає сленг не тільки, щоб повідомити якусь інформацію, але й для того, щоб висловити свої ідеї, світобачення, певним чином виокремити свою особистість. Крім того, сленг може бути одним із засобів потрапити до певного колективу, бути сприйнятим „своїми” в групі людей, де проходить спілкування.

Значну кількість сленгових висловлювань в українській мові можна почути під час спілкування окремого кола людей (соціальної групи).

Отже, сленг залишається з молоддю, як острівець розкутості та волі від світу дорослих. Сьогодні ми повинні говорити не лише про те, що потрібно боротися зі сленгом, а й про те, щоб виховувати в активних і пасивних сленгоносіїв культуру усного мовлення й мовний смак. Перспективи пов'язуємо з докладним визначенням функціонування сленгової лексики на сучасному етапі розвитку української мови.

Література

1. **Словник** сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с. 2. **Ставицька Л.** Арго, жаргон, сленг / Л. Ставицька. – К. : Критик, 2005. – 348 с.

Вікторія Калініна, Т. С. Пінчук
(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

Невже народ мій мову гробить?!

Не вірю я! Це ж не народ!

Окремі люди... Їм не знати

Сміливих творчості висот.

В. Сосюра

ДОБРИЙ ДРУГ ЧИ ПІДСТУПНИЙ ВОРОГ?

Молодіжний жаргон – це один із шарів розмовного стилю сучасної української мови, який динамічно змінюється й поповнюється. У мовному середовищі молоді він побутував здавна (жаргон гімназистів, семінаристів). Головне в цьому явищі – відхід від буденності, гра, іронія, маска. Розкутий, невимушений молодіжний жаргон прагне уникнути нудного світу дорослих, батьків і вчителів. Це проявляється в епатажній поведінці, викличній манері одягатися та специфічній лексиці.

Мета розвідки – простежити функційність молодіжного жаргону в суспільстві, визначити його позитивні й негативні риси.

Молодіжний жаргон подібний до його носіїв: він різкий, гучний, зухвалий. Мова тут віддзеркалює внутрішнє прагнення

молодих яскравіше й сильніше, ніж одяг, зачіски, спосіб життя. Молодь зазвичай переінакшує на свій лад назви академічних предметів: не *інформатика*, а *інфа*; не *англійська мова*, а *інгліш*; не *література*, а *літра*, *лабораторну роботу* називають *лабораторкою*, *лабр*. Зазначимо, що в молодіжному жаргоні діють ті ж закономірності, що й у нормативній мові, зокрема, лексеми вступають у синонімічні, антонімічні, омонімічні відносини, наприклад: літературне слово *хлопець* має такі жаргонні відповідники: *покемон*, *кадр*, *звіздох*, *хліяк* (*слабкий фізично*), *ларик* (*відмінник*), *васьок* (*незнайомий*). Крім того, якщо хлопець має якусь виражену позитивну чи негативну якість, він може бути названий *молоток* (*добрий, розумний*); *балкон* (*тугодум*); *дятел* (*дурний*); *дуб дерево хвойне* (*нерозумний*); *Леопольд* (*добррозичливий*); *му-му* (*мовчун*). З метою заощадження часу в молодіжному жаргоні добре працює мовний закон економії лексичних засобів: одне слово і номінує, і характеризує людину.

Досить часто молодь уживає слова, що належать до комп'ютерного жаргону: *сідюк* (*CD*), *вінда*, *віндюха* (програма Windows), *гамер*, *геймер* (гравець; людина, що не може жити без ігор), *млинці* (компакт-диски), *пост* (стаття в соціальній мережі).

Студенти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка використовують такі слова: *знать* – помилятися; *шухер* – сигнал про небезпеку; *стрьомно* – страшно; *запахло* – неприємність; *кайф* – задоволення; *лажа* – обман; *скинути* – продати; *галюн*, *білочка* – галюцинація; *телік*, *ящик* – телевізор; *тачка* – автомобіль, *вертушка* – вертоліт, *напряг* – труднощі, *клацати дзьобом* – прогавити, *провтикав* – пропустив, *дурничка об'ївся* – з глузду з'їхав, *халяви пішли* – круті дівчата, *глуши коня* – замовкни.

Багато жаргонізмів існує й на позначення людини: *тормоз* – про людину, яка повільно думає, *шизонутий* – ненормальний (про людину, яка себе дивно поводить; у цьому ж значенні вживається й іменник *шиза* – *я бачу: у тебе шиза*); *кракозябра* – про дивну людину; *видон* – про зовнішній вигляд, *дилда* – про високу на зріст людину; *тріпло* – про того, хто каже зайве або

не виконує обіцянок; прикметник *зашуганий* використовують для позначення заляканої людини, а ще складноскорочені слова *ІБД* – імітація буремної діяльності, *ІІГД* – парково-господарчий день.

Досить специфічною групою жаргонізмів є такі, що мають англійське походження. Особливо потрібно акцентувати увагу на словах, що й за звучанням, і за семантикою збігаються з англійськими, але графічно передаються українськими літерами: *смайл* – посмішка, *френд* – друг, *респект* – повага; *крезі (crazy)* – божевільний; *бест* – кращий; *лав сторі (love story)* – любовна історія та ін.

Молодіжний жаргон – це своєрідний „лакмусовий папірець” або „полігон” для випробування новотворів. Парадокс, однак, у тому, що, як тільки слово-жаргонізм стає загальновідомим (наприклад, таке сталося зі словом *тусовка*), то до нього швидко втрачають інтерес і замінюють його іншим.

Отже, незважаючи на те, що звернення сучасної молоді до жаргону є невідворотним і має свої переваги, усе ж таки ми повинні стежити за власною культурою мови, яка є дзеркалом нашої духовності. Тому вивчення мови має бути зорієнтоване на „формування мовної особистості, яка забезпечує розширення функцій державної мови, творення українськомовного середовища в усіх сферах суспільного життя” [1, с. 29]. Це допоможе нам зберегти милозвучність і красу нашої мови.

Література

1. **Єрмоленко С.** Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко, Л. Мацько // Дивослово. – 1995 – № 2. – С. 29.
2. **Пономарів О. Д.** Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2000. – 248 с.

Юлія Мележик

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

КОЖЕН КРАЙ МАЄ СВІЙ ЗВИЧАЙ

*Мій Айдар в красі небувалій,
Не любить тебе – просто гріх.
Скільки подій віддзеркалив,
У блакитних водах своїх...*

Іван Світличний

Старобільщина – мальовничий, неповторний край, овіяний легендами, переказами, оспіваний у віршах і піснях. Край талановитих людей, які стали гордістю не тільки Луганщини, а й усієї України: Іван та Надія Світличні, Іван Савич (Лук’яненко), Георгій Лангемак, Сергій Жадан, Всеволод Гаршин. А ще це край справжніх патріотів, мужніх нескорених бійців, які захищали й захищають рідну землю заради добра, волі, кращого майбуття.

Поблизу міста Старобільська розташоване невелике село, у якому пройшло моє дитинство:

*Красивий, милий рідний край,
Куди не глянь – це просто рай.
Село батьків, моя домівка,
І зветься це село Чмирівка.*

Кожен населений пункт має свою історію, свої традиції. Не виняток і село Чмирівка. Ще з дитинства склалося враження, що Чмирівка – це маленьке місто у великому, тому що унікальне розташування „стирає” межі та створює враження, що територія села є єдиним цілим зі Старобільськом.

Цікаві розповіді мого дідуся, Заїки Степана Васильовича, про історію заснування села знайшли підтвердження в бібліотеці села Чмирівка, а також в історико-краєзнавчих картинах „Міста і села України. Луганщина”.

За давніми переказами село Чмирівка заснував Іван Чмир. Прізвище *Чмир* відоме понад 350 років, воно трапляється в реєстрі Нової Запорозької Січі 1756 року. У перекладі з тюркської мови означає „дужий”, „коренастий”. Імовірно, що й перший поселенець села був козацького роду.

Він мав родину: два сини і дві доньки; був освічений, читав священні книжки, грав на цимбалах, переповідав бувальщини. З часом Іван Чмир визначив для себе, що гра на цимбалах, – це не богоугодна справа, і вирішив вирощувати хліб. Зібраного зерна вистачало не тільки для себе, а й для бідних родин, жебраків.

Іван Чмир залишив по собі добру славу, був усіма шанований, тому частину села було названо на його честь – Чмирівка. Другу частину назвали „Пески” (нині *Піщане*) через піщану місцевість, третю – *Бутове* (від слова „бути”, що має два значення: 1) *будівельний камінь, що використовують в основному для фундаменту*; 2) *молода зелена цибуля*), а четверту частину стали називати *Засрчанка*, тому що люди, які переселилися на ці землі, раніше жили на *Засрку*. Тепер ця територія відійшла до Старобільська.

Окрім цікавих повчальних розповідей дідуся, з ніжністю й любов'ю згадую бабусю – Заїку Надію Степанівну, від якої вперше почула тоді ще незвичні для мене слова: *віхтик* – маленька ганчірка, *картоха, картошки* – картопля, *вишкварки* – витоплені шматочки сала, *курінь* – стара хата на подвір'ї, *закуток* – холодні сіни, *тюря і потапці* – домашні страви з хліба й молока або хліба й соняшникової олії, *єрок* – балка, ярк. Проводжаючи, бабуся завжди наказувала: „*Сядеш на п'яту марку...*”, тобто потрібно було скористатися громадським автобусом, який іде за п'ятим маршрутом.

А ще чмирівці з упевненістю стверджують, що свого часу їхнє село відвідав „великий комбінатор” Остап Бендер: „В половині двенадцатого с севера-запада, со стороны деревни Чмаровка, в Старгород вошел молодой человек лет двадцативосьми”, – читаємо в Ільфа та Петрова. Насправді, у краєзнавчому музеї м. Старобільська є документи, які засвідчують факт перебування письменників на Старобільщині у відрядженні.

Красиві легенди роблять наше життя цікавим, змістовним. Ні з чим не можна порівняти приємні спогади про дитинство, про рідних і близьких людей, які навчили любити землю, на якій живеш, не забувати традиції, історію.

Література

1. **Афанасьєвський С. Г.** Оповідання про історію Старобільська / С. Г. Афанасьєвський. – Луганськ : Янтар, 2011. – 272 с.
2. **Міста і села України.** Луганщина. Історико-краєзнавчі нариси. – К., 1976. – 576 с.
3. **Вісник Старобільщини :** газета. – 2010. – 6 серп. – № 63. – 64.
4. **Принь М. О.** Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України / М. О. Принь. – Луганськ, 2012. – С. 12 – 14.
5. **ТелеГазета :** газета. – 2017 – 31 трав. – № 22. – С. 7.
6. **ТелеГазета :** газета. – 2005. – 12 січ. – № 2. – С. 5.
7. **ТелеГазета :** газета. – 2005. – 28 лют. – № 8. – С. 9.
8. **ТелеГазета :** газета. – 2004. – 3 черв. – № 23. – С. 5.
9. **ТелеГазета :** газета. – 2003. – 18 груд. – № 51. – С. 5.

Ігор Прусов, Н. А. Щекатунова

(Теплівська ЗОШ I – III ступенів)

ХТО МИ У СВІТІ БЕЗ РІДНОГО СЛОВА?

*Рідне слово... Ні, вітер огуди
Не затулить нам злякано рот.
Ми без нього такі собі – люди,
А із ним – український народ.*

Вадим Крищенко

Мова – це не лише спосіб спілкування, нею ми від колиски пізнаємо й творимо світ, виражаємо свої промисли і прагнення, через неї усвідомлюємо, що ми громадяни однієї спільноти. Штучне прискорення змін лексичного складу мови, зокрема шляхом іншомовної інтервенції й підміни, призводить до величезних духовних утрат. Справжня українська мова поступово зникає, тому що її місце займає суржик.

Щоб визначитись, а що ж таке суржик, спочатку слід спробувати з'ясувати обставини, у яких він постав, а також, що тримає далі на плаву цей своєрідний засіб спілкування.

Українську мову впродовж багатьох століть було поставлено в такі умови, що можна тільки дивуватися, як вона вижила і збереглася взагалі. Накладене ще в другій половині XVII ст. табу великим тягарем лежало на ній майже до кінця XX ст. Зрозуміло, що кількосторічне припинення української

мови й водночас насаджування іншої, тобто російської, не могло не позначитися на усному та писемному мовленні її носіїв.

Навіть там, де українська мова активно функціонувала, вона зазнала такого негативного впливу російської, що перетворилася на суржик, *язичіє*, на мішанину українських і російських слів, кальок, а частіше всього – мовних покручів, які утворилися на базі цих двох великих мов.

Мета статті – визначити характерні особливості суржику, з'ясувати, чому він є суспільно небезпечним явищем.

Спілкування суржиком значно спотворює інформацію, оскільки мовець у цьому випадку може вживати слово в лише йому відомому значенні та ще й у формі, яка не відповідає загальноприйнятим граматичним нормам. Отож, порозумінню суржик не сприяє.

Ось деякі з характерних для суржику особливостей:

- уживання росізмів замість нормативних українських відповідників: *даже* (навіть), *да* (так), *не* (ні), *када* (коли), *не нада* (не потрібно), *еле* (ледве), *щас/січас* (зараз), *всегда* (завжди), *нікогда* (ніколи), *чуть-чуть* (трішки), *конешно* (звичайно, звісно), *наверно* (мабуть), *напрімер* (наприклад), *допустім* (припустимо), *между* (між), *вместо* (замість), *вроде/будто* (наче, начебто), *іменно* (саме), *рядом* (поруч), *язык* (мова), *больница* (лікарня), *цыплята* (курчата), *предохранитель* (запобіжник), *председатель* (голова), *почта* (пошта), *почтальйон* (листоноша) тощо;

- „українізовані” форми російських дієслів – *уїхав* (поїхав), *уволився* (звільнився), *дівся* (подівся), *поняв* (зрозумів), *получав* (отримував), *щитав* („уважав” або „рахував” залежно від контексту), *отдав* (віддав), *включив* (увімкнув)[2, с. 41];

- „українізовані” форми російських числівників – *первий/перва*, *последній* [3, VIII, с. 438];

- змішування українських і російських форм займенників – *хто-то* (хтось), *шо-то* (щось), *як-то* (якось), *які-то* (якісь), *який-то* (якийсь), *чого-то* (чомусь, чогось), *кой-шо* (щось), *кой-які* (якісь);

- порушення дієслівного керування, уживання прийменників і відмінків за російським зразком – *по вулицям*

(замість *вулицями*), на російській мові (замість *російською мовою*), *зошит по біології* (замість *зошит з біології*);

- утворення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови – *самий лучший* (найкращий), *саме тверде* (найтвердіше);

- утворення від українських дієслів активних дієприкметників за російським зразком – *купивший, прийшовший, зробивший*;

- слова й вирази, кальковані з російської – *міроприємство, прийняти міри, прийняти участь, так як, бувший у користуванні, на протязі, повістка дня, під відкритим небом, або „насилно милим не будеш”* (до речі, українською це буде – „на милування нема силування”);

- у вимові – це редукція ненаголошених голосних, оглушення дзвінких приголосних, заміна [дж] і [дз] на [ж] і [з], також відсутність чергування *к* з *ц*, зсув наголосу за російським зразком (*када, розгаварювать, росписуваться, звонять, нахожуся, в восьмирічкі*), відсутність чергування [о] з [і] або [е] [і] (*корова/коров, голова/голов* замість *корів, голів*).

Звичайним середовищем побутування українсько-російського суржику є малі соціальні спільноти (двомовні сім'ї, професійно-виробничі колективи тощо) Назва цього мовного явища є запозиченням із сільськогосподарської термінології. Суржик – „смешанный зерновой хлеб или мука из него, напр. пшеница с рожью, рожь с ячменем, ячмень с овсом и пр.”, а також – „человек смешанной расы” (Словник Б. Грінченка).

На превеликий жаль, реалії сучасного життя не спростовують рядки: „Нахабно лізе суржик, як пирій, вкорінює бридоту кривороту” (А. Бортняк), бо дедалі глибше наші люди занурюються в брудне болото суржикізації [2, с. 42].

Отже, суржик – це „хвороба” мови, що свідчить про недбале ставлення і до мовлення, і до самої мови.

Уважаємо, що спілкуватись суржиком – це однаково, що їсти суп із концентрату. Звичайно, і ним можна втамувати голод, але від якісної та здорової їжі користі організму значно більше. Тож будьте гурманами! І нехай вам смакують українські слова!

Література

1. **Прядка І.** Українсько-російський білінгвізм як характерна риса мовної ситуації в Україні / І. Прядка // Образне слово Луганщини : матеріали VII Регіон. наук.-практ. конф. / за заг. ред. проф. В. Д. Ужченка. – Луганськ : Альма-матер, 2008. – С. 191 – 192. 2. **Свердан Т.** „Суржикізація” сучасних видань для дітей / Т. Свердан, Л. Радик // Дивослово. – 2006. – № 2. – С. 40 – 43. 3. **Словник української мови** : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 8. – 937 с.

Валерія Прядка

(Зориківська ЗОШ I – III ступенів

Міловської районної ради Луганської області)

ОСОБИСТІТЬ І МОВА. МОВЛЕННЄВА КРЕАТИВНІСТЬ

Мова є засобом і матеріалом формування й становлення особистості людини, її інтелекту, волі, почуттів і формою буття. Вона має великий вплив на формування особистості, оскільки є засобом спілкування й тісно пов'язана з мисленням та свідомістю. Великий мовознавець О. Потебня сказав: „Думка й мова завжди поруч як засоби формування, а також самовираження особистості. Мова є засобом не виражати готову думку, а створювати її...” [1]. Не можна не погодитися з цим висловлюванням, адже із самого народження ми вчимося правильно виражати наші думки за допомогою мови. Те, як ми говоримо, впливає на те, ким ми стаємо, адже наша мова відображає наш світогляд. Рідна мова – знаряддя розвитку мислення в процесі пізнання світу, отже, – засіб творення духовної культури.

Вивчаючи рідну мову, ми розвиваємо не тільки наші розумові здібності, а й духовні. Мова народу несе цілу історію формування нації, а чим більше ми користуємося нашою мовою, то більше поєднані з нашим народом.

А як же саме мова розвиває в нас особистість?

Д. Карнегі на основі вивчення внутрішнього світу людини показав вплив мови в суспільстві. Він проаналізував і довів, що за допомогою мови можна впливати на людей. Про нас

можуть судити за нашими справами, нашим виглядом, за тим, що ми кажемо і як ми це кажемо. Погодьтеся, що, спілкуючись із людиною, яка вміє говорити красиво, ми сприймаємо її як особистість. Згадайте багатьох ораторів, які прославилися за допомогою свого вміння гарно говорити, вони не завжди були вихідцями з привілейованих станів суспільства, але, завдяки своїй мові, змогли домогтися пошани й поваги.

Тож вивчати свою мову просто необхідно, але не слід забувати, що потрібно вивчати й інші мови. Як сказав Й. Гете, „Скільки ти знаєш мов – стільки разів ти людина” [2].

Що можна сказати про людину, яка спілкується багатьма мовами? Те, що вона освічена особистість. Знання багатьох мов дає змогу спілкуватися з представниками різних національностей, тим самим дізнатися про культуру різних народів.

Спілкуватися – це як готувати страву, без спецій страва вийде прісною. То як же нам зробити нашу „страву” смачною?

Для цього нам потрібно розвивати нашу мовленнєву креативність. Так, наприклад, В. Вільсон, який мав виключні знання англійської мови, розповідав сам про те, як навчився використовувати слова: „Мій батько ніколи не дозволяв нікому із членів сім’ї вживати неправильні вирази. Будь-яка помилка в мові, зроблена будь-ким з дітей, миттєво виправлялась; будь-яке незнайоме слово відразу ж пояснювалось; кожен з нас заохочувався до того, щоб використовувати таке слово в нашій розмові, яке можна було б закріпити в пам’яті” [3].

Нам потрібно щодня розвивати наш словниковий запас, збільшувати кількість уживання нових слів, читати зі словником і не боятися дізнаватися значення нових слів, активно вживати їх у нашій мові, не називати все одним словом, а використовувати все синонімічне багатство мови. Не бійтеся створювати свої порівняння, шукайте в собі креативність, називайте речі своїми іменами.

Не потрібно забувати і про серйозні книги, і про звичайні газети. Людина зможе досягти успіху тоді, коли вона зможе правильно використовувати інформацію, якою володіє, і тут роль мов не зменшується, а навпаки.

Один з магнатів металургії світового рівня сказав, що деякі його підлеглі знають набагато більше за нього про виплавку сталі, але завдяки своїм мовленнєвим здібностям він є керівником, а не навпаки. Тут чітко простежуємо роль мови та її вплив на формування особистості. Чим більше ми обізнані й володіємо ораторським мистецтвом, тим стаємо більш харизматичними, підвищуємо рівень свого авторитету.

Але не слід забувати про те, що в кожній мові є негативні мовні явища, як жаргонізми, вульгаризми, нецензурні вирази. Їхнє уживання має негативний вплив на формування особистості, а також негативно впливають на літературну мову, у якій вони категорично недопустимі.

Мова – обов'язковий компонент еволюції суспільства. В умовах національного відродження українська мова набула особливої ваги. Вона стала вирішальним чинником самобутності талановитого, віками гнобленого українського народу, виразником інтелектуального й духовного життя.

Отже, мову ми використовуємо не лише для спілкування, як вважають багато людей. Мова – це велика сила, яка є не лише засобом формування особистості, а й одним з визначних чинників впливу на неї.

Література

1. **Іванишин В.** Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 218 с.
2. **Карнеги Д.** Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей / Д. Карнеги; пер. с англ. В. Ю. Семенова. – Рига, 1990. – 85 с.
3. **Паламар Л. М.** Мова ділових паперів / Л. М. Паламар, Г. М. Кацавець. – К.: Либідь, 1996. – 208 с.

Антоніна Федоркова

(Красноріченська ЗОШ

Кремінської районної ради Луганської області)

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЧЕРЕЗ ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ МОВЛЕННЯ

Здавалося б, що тут хитромудрого – зібратися й піти в гості до сусідів, запросити дівчину на побачення чи відсвяткувати з друзями день народження... Та ці, на перший

погляд, прості житейські справи вимагають високої внутрішньої культури людини, бездоганності в поведінці, дотримання певних норм і правил, що утвердилися в нашому житті.

У народі не дарма кажуть: культурна людина мов весняне сонце, – не тільки приносить тепло, а веселить душу.

А що може краще звеселити душу, ніж добре слово?

Можна бездоганно знати граматику й не вміти говорити добре, бо завдання граматики лише навчити говорити правильно.

Добре, красиво розмовляє тільки та людина, яка засвоїла, крім норм літературної мови, велику кількість образних її засобів, зокрема засобів художньої виразності, тому що тільки оволодіння ними може зробити нашу мову влучною, багатою, яскравою.

Збагачує нашу мову також уміння користування фразеологізмами, оскільки навіть один вдало дібраний фразеологічний зворот може значно поживити розповідь, підкреслити якусь рису зображуваного, додати їй оцінку.

Пасивний словник сучасного старшокласника зберігає багато різних висловів. Це доводить наше дослідження „Короткого словника фразеологізмів”, розміщеного в підручнику О. Авраменка „Українська мова” (підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів) [1].

Учням 9 – 11 класів було запропоновано усі фразеологізми розмістити в три колонки: „Вживаю”, „Розумію”, „Не вживаю”, „Не розумію”.

Переважає більшість учнів вживає й розуміє близько 2/3 від усіх фразеологізмів словника. Але в живому мовленні фразеологізми спостерігаємо найчастіше під час спілкування підлітків на перервах чи поза школою, коли дітьми керує власне бажання чи потреба, а не настанова.

Уживання фразеологізмів, крім усвідомлення їхнього змісту й ставлення до них, визначено орієнтацією мовлення на слухача: на старших і на ровесників. Таке розмежування ще більше поглиблюється ситуацією мовлення (місце, обставини, вид мовлення, тема тощо).

Які ж вислови відтак користуються в учнівському середовищі популярністю? Це: *байдики бити, ляси точити, витрішки продавати, золота молодь, золоте правило, міняти шило на швайку (на мило), прикусити язика, п'яте колесо у возі, як горохом об стіну, як з гуски вода.*

Серед менш популярних ми змогли почути досить оригінальні: *крутиться, як бублик у помиях; задер носа й кочергою не дістанеш; розуміється, як свиня у помаранчах; схожий, як свиня на коня.*

Отже, одним з показників культури мовлення людини є вживання виражальних засобів, зокрема фразеологізмів, які з їхньою метафоричністю, образністю, економністю належать до засобів формування загальнолюдської культури. А гарні манери, як відомо, продовжують життя людини, бережуть нерви й людські сили.

Література

1. **Авраменко О.** Українська мова : підручник для 9 кл. загальносвіт. навч. закл. / О. Авраменко. – К. : Грамота, 2017. – 160 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Афрам Єліна Єліасівна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Шутова Л. І.

Безгодова Надія Семенівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Безпала Єлизавета – студентка 1 курсу Інституту економіки і бізнесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Безгодова Н. С.

Бойко Ірина – студентка 5 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Бровар Олена Степанівна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Глуховцева К. Д.

Весельська Галина Станіславівна – кандидат філологічних наук, викладач Житомирського торговельно-економічного коледжу Київського торговельно-економічного університету.

Вівчар Надія – студентка 3 курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. *Науковий керівник* – проф. Ткач Л. О.

Вознюк Яна – студентка 5 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Волошинова Марина Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Глуховцева Катерина Дмитрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Глуховцева Ірина Ярославна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Гренишен Андрій Миколайович – кандидат історичних наук, методист вищої категорії відділу науково-методичного забезпечення та координації діяльності закладів ППО ДВНЗ „Університет менеджменту освіти” НАПН України.

Гримашевич Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Гримашевич-Шваб Катерина – студентка 5 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Яценко С. А.

Грицевич Юрій Васильович – аспірант кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гунда Марія – учениця 9 класу ДЗ „Теплівська ЗОШ І – III ступенів”. *Науковий керівник* – викл. Щекатунова Н. А.

Деркач Олена Анатоліївна – учитель української мови і літератури КЗ „НВК Сватівська ЗОШ I ступеня – гімназія”.

Добролюжа Галина Миронівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Дробот Вікторія – учениця 9 класу Красноріченської ЗОШ. *Науковий керівник* – викл. Жувако Л. В.

Калінін Олексій – учень 10 класу ДЗ „Теплівська ЗОШ І – III ступенів”. *Науковий керівник* – викл. Щекатунова Н. А.

Калініна Вікторія – студентка 1 курсу факультету природничих наук ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Клімчук Ірина – студентка 4 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Копиця Роман – студент 4 курсу факультету філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Науковий керівник* – доц. Прокопчук Л. В.

Кравченко Олена Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Кравчук Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Крилевська Альона – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Науковий керівник* – доц. Прокопчук Л. В.

Кузнецова Крістіна Олександрівна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Колесникова Л. Л.

Кукош Кріна – студентка 5 курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. *Науковий керівник* – проф. Ткач Л. О.

Латка Аліна Сергіївна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Безгодова Н. С.

Лукьяненко Дарія В’ячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Мазко Катерина – студентка 4 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Маковська Ольга – студентка 5 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Манько Альона Миколаївна – аспірантка кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Мартинова Валентина – студентка 5 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Мележик Юлія – студентка 1 курсу Інституту економіки і бізнесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Безгодова Н. С.

Найрулін Анатолій Олександрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Негодяєва Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Нежива Оксана – студентка 3 курсу факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. *Науковий керівник* – доц. Нежива Л. Л.

Ніколаєнко Ірина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Осадчин Семен Олегович – магістрант факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Ніколаєнко І. О.

Патюк Алла – студентка 4 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич. Г. І.

Пінчук Тетяна Степанівна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Полуян Денис Олегович – офіцер цивільно-військового співробітництва Збройних сил України.

Протопопова Катерина – студентка 4 курсу факультету іноземних мов ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Найрулін А. О.

Прусов Ігор – учень 10 класу ДЗ „Теплівська ЗОШ І – III ступенів”. *Науковий керівник* – викл. Щекатунова Н. А.

Прядка Валерія – учениця 11 класу Зориківської ЗОШ І – III ступенів Міловської районної ради Луганської області. *Науковий керівник* – викл. Тупікова О. Ю.

Радченко Владислав – студент 4 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Руднік Марина Геннадіївна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Глуховцева К. Д.

Савчук Олександр Анатолійович – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Сердечний Володимир Владиславович – викладач фізичної культури Державного навчального закладу „Северодонецький професійний будівельний ліцей”.

Смірнов Денис Едуардович – магістрант факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – проф. Пінчук Т. С.

Сторожук Вікторія – студентка 3 курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. *Науковий керівник* – проф. Ткач Л. О.

Сулима Софія – студентка 3 курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. *Науковий керівник* – проф. Ткач Л. О.

Супріган Вікторія – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Науковий керівник* – доц. Прокопчук Л. В.

Ткаченко Валерія – студентка 1 курсу Інституту економіки і бізнесу ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Безгодова Н. С.

Уразовська Інна Борисівна – магістрантка факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Ніколаєнко І. О.

Федоркова Антоніна – учениця 11 класу Красноріченської ЗОШ. *Науковий керівник* – викл. Федоркова Л. В.

Царьова Ірина Валеріївна – докторантка кафедри української мови ДВНЗ „Запорізький національний університет”.

Чабанюк Наталія – студентка 5 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Науковий керівник* – доц. Гримашевич Г. І.

Чебан Олена Олегівна – магістрантка факультету української філології та соціальних наук Ізмаїльського державного гуманітарного університету. *Науковий керівник* – доц. Делюсто М. С.

Щекатунова Наталія Андріївна – учитель української мови та літератури ДЗ „Теплівська ЗОШ І – III ступенів”.

Яковлева Крістіна – студентка 2 курсу факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. *Науковий керівник* – доц. Волошинова М. О.

Наукове видання

СЛОБОЖАНСЬКА БЕСЕДА – 10.
АКТУЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІНГВОЕКОЛОГІЇ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(23 листопада 2017 р., м. Старобільськ)

За редакцією проф. Глуховцевої К. Д.
Комп'ютерний макет – Волошинова М. О.
Коректор – Ніколаєнко І. О.

Здано до склад. 20.11.2017 р. Підп. до друку 24.11.2017 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 12,7. Наклад 80 прим.

Видавець

**Видавництво Державного закладу „Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка”**
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703. Т/ф: (06461) 2-26-70.
*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від
09.04.2009 р.*